

arsboni

AZ EMBERI JOGOK EURÓPAI
EGYEZMÉNYE ÉS MAGYARORSZÁG
ELMÚLT HARMINC ÉVE:

FÓDI JÁNOS

DANIIL GOLOSEENKO

KAJÁRIK RÉKA

MÁRKI DÁVID

SULYOK MÁRTON

SZÁSZ TÜNDE

Kiadja a Stádium Intézet
Budapest, Akadémia utca 11. mfsz. 3/A
stadiumintezet@gmail.com
arsboni@arsboni.hu
ISSN 2064-4655

A szám vendégszerkesztői:
Kálmán Renáta – Szaniszló Réka – Márki Dávid – Pongó Tamás

Főszerkesztő:
Orbán Endre

Felelős szerkesztő:
Szentgáli-Tóth Boldizsár

Szerkesztők:
Klemencsics Andrea, Milánkovich András, Németh Márton, Szabó Tibor Zsombor

Szerkesztőbizottság:
Bartha Ildikó, Bencze Mátyás, Deli Gergely, Gárdos-Orosz Fruzsina, Győry Csaba,
Láncos Petra Lea, Mohay Ágoston, Pogácsás Anett, Sulyok Katalin, Zódi Zsolt

Címlapot tervezte:
G. Szabó Dániel

Címlap:
Binó Bianka

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	3
FOREWORD	5
TANULMÁNY	7
Földi János: A modernkori rabszolgaság kialakulása. A csicskatartás Magyarországon	7
Daniil Goloseenko: Implementation of Article 3 of the European Convention on Human Rights (ECHR) in Russia and the European Union (EU)	23
Kajárik Réka: Mesterséges intelligencia – különös tekintettel a jogi vetületeire, a társadalmi jelentőségére és a közösségi médiában betöltött szerepére	36
Márki Dávid: The principle of publicity in the European Court of Human Rights’ practice	50
Sulyok Márton: New Horizons in ECtHR Jurisprudence? The Relevance of Protecting Constitutional Identity	63
Szász Tünde: Szükséges-e a dajkaanyaság az európai szabályozások tükrében?.....	74
Abstracts	95

ELŐSZÓ

Kedves Olvasó!

A kötet, amit a kezében tart, a 2023. szeptember 29-én, Szegeden megrendezett Álom és Valóság – Az Emberi Jogok Európai Egyezménye és Magyarország elmúlt harminc éve c. nemzetközi konferencia előadásainak tartalmába nyújt bepillantást.

A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Közjogi Intézete évek óta megszervezi ezt a konferenciát, amelynek különlegessége, hogy a neves hazai és külföldi előadók mellett a doktorandusz- és akár mesterszakos, tudományos diákköri kutatást végző hallgatók is előadhatnak. Így az emberi jogokról, mesterséges intelligenciáról, alkotmányos párbeszédéről, identitásról és hasonló témákról az eltérő generációk képviselői együtt „festenek” közös képet.

Az emberi jogok biztosítják minden ember méltóságát és alapvető szabadságát, függetlenül nemtől, fajtól, vallástól vagy más tulajdonságtól. Az emberi jogok segítik a társadalmi igazságosság megteremtését, csökkentve a szegénységet és az egyenlőtlenségeket. Hozzájárulnak a békéhez és a stabilitáshoz, mivel segítenek megelőzni a konfliktusokat. Lehetővé teszik a szabad véleménynyilvánítást és a politikai részvételt, ami a demokrácia alapja. Biztosítják a tisztességes eljárást és a jogorvoslathoz való hozzáférést, ami alapvető a jogállamiság fenntartásához. Az emberi jogok ösztönzik az egyéni fejlődést, biztosítva az oktatáshoz és az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférést, hozzájárulnak egy igazságosabb és összetartóbb társadalom létrehozásához, ahol mindenki méltányos bánásmódban részesül.

Jelen kötet tanulmányai nem csak az emberi jogok előbbieken említett eredményeit és azok megvalósításának nehézségeit tárgyalják, hanem ezeket kifejezetten az emberi jogok európai egyezménye és a magyarországi emberi jogi helyzet tükrében teszik. A konferencia és a tanulmányok apropóját az adta, hogy Magyarország 1992-ben csatlakozott az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez és az elmúlt harminc évben jelentős számú ügy indult az állammal szemben az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt. Ezek az ügyek főként a tisztességes eljáráshoz való jogot, a magánélet tiszteletben tartásához való jogot, a kínzás tilalmát és a véleménynyilvánítás szabadságát érintették. Bár az 1990-es évek elejéhez képest számos területen látható fejlődés, máig vannak az emberi jogok védelmének olyan részei, amelyek akár az állam magatartása (pl.: menekültügyi eljárások), akár a világ újabb változásai (pl.: a mesterséges intelligencia és a digitalizáció fejlődése) miatt kihívást okoznak.

A szegedi Álom és Valóság konferencia előadásai számos nézőpontból reflektáltak a felmerült ügyekre, összehangolva az elméleti és gyakorlati megközelítést. Már önmagában a felvetett kérdések is megérintik a megismerésüket, azonban a tanulmányok válaszokat, de lege ferenda és más jellegű javaslatokat is tartalmaznak, amik miatt nem

csak a szűkebb szakértő közönségnek ajánljuk elolvasásukat, hanem minden érdeklődő számára!

Szeged, 2024. szeptember 30.

Dr. habil. Szalai Anikó
intézetvezető egyetemi docens
SZTE AJTK
Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézet

FOREWORD

Dear Reader,

The volume in hand provides insight into the presentations of the international conference titled Dream and Reality – The European Convention on Human Rights and Hungary over the past 30 years, organized in Szeged, on 29 September 2023.

The Public Law Institute of the Faculty of Law and Political Sciences, University of Szeged has been organizing this conference recurrently for several years now, with the speciality that besides well-known international and Hungarian scholars, also PhD and MA students can present their results from scientific research. Thus representatives of different generations together paint a common picture of human rights, artificial intelligence, constitutional discourse, identity and similar topics.

Human rights ensure the dignity and fundamental freedoms of every person, regardless of gender, race, religion, or other characteristics. Human rights contribute to achieving social justice by reducing poverty and inequalities. They promote peace and stability by helping to prevent conflicts. They enable freedom of expression and political participation, which are the foundations of democracy. Human rights guarantee fair procedures and access to remedies, which are essential for upholding the rule of law. They encourage individual development by ensuring access to education and healthcare, contributing to the creation of a more just and cohesive society where everyone is treated equitably.

The studies in this volume not only discuss the aforementioned achievements of human rights and the difficulties in realizing them but specifically address them in the context of the European Convention on Human Rights and the human rights situation in Hungary. The occasion for the conference and the studies is Hungary's accession to the European Convention on Human Rights in 1992, and the fact that over the past thirty years, a significant number of cases have been brought against the state before the European Court of Human Rights. These cases have primarily concerned the right to fair trial, the right to respect for private life, the prohibition of torture, and freedom of expression. While there has been noticeable progress in many areas compared to the early 1990s, there are still parts of human rights protection that pose challenges, either due to the conduct of the state (e.g., asylum procedures) or new global changes (e.g., the development of artificial intelligence and digitalization).

The presentations at the Dream and Reality conference in Szeged reflected on the issues raised from various perspectives, harmonizing theoretical and practical approaches. The questions posed alone would be worth exploring, but the studies also provide answers, as well as *de lege ferenda* and other types of proposals. For this reason, we recommend them not only to a narrower expert audience but to anyone interested!

Szeged, 30 September 2024

Dr. habil. Anikó Szalai
Head of Institute, Associate Professor (PhD, habil)
International and Regional Studies Institute
Faculty of Law and Political Sciences
University of Szeged

TANULMÁNY

Földi János:
A modernkori rabszolgaság kialakulása
A csicskatartás Magyarországon

Magyarországon, ahogy Európa és a világ többi részén is kiemelkedő a különböző rabszolgamunkát végző emberek száma. Világviszonylatban ez a szám milliós érték, Magyarországon pedig egy 2014-es kutatás szerint nagyjából 36 ezer ember tekinthető rabszolgának. Jelen kutatás célja a modernkori rabszolgaság kialakulásának bemutatása, kiemelve a magyar „csicskatartás” intézményét. Megkísérli ismertetni a különböző jogsérelemeket, bemutatni a Magyarországon rabszolgasorba kényszerített emberek helyzetét. A téma meglehetősen alulkutatott. A tanulmány további célja az információgyűjtés és a témára történő figyelemfelhívás.

A kutatás során rá szeretnék világítani a rabszolgaság intézményének elméleti hátterére, ahol a különböző jogszabályokat, emberi jogokat sértő magatartásokat kívánom bemutatni. A továbbiakban dokumentált történeteket, cikkeket kívánok az empirikus oldal ismertetéséhez használni. A kutatásom eredményeként szeretnék egy aktuális képet festeni a magyar modernkori rabszolgaságról és felhívni a figyelmet az elnyomásban élő polgárokra.

I. Bevezetés

A tanulmány fő témája a modernkori rabszolgaság kialakulása, ezen belül pedig a magyarországi csicskatartás intézménye. Dolgozatomban bemutatom a rabszolgaság történetét, kialakulásának és változásainak legfőbb állomásait, az ókortól napjainkig. Ugyanis sokakban az a tudat él, hogy a rabszolgaság csak a múltban, legfőképp Amerikában és Afrikában volt jelen. Ez messze van az igazságtól, a modernkori rabszolgaság egy igen elterjedt és sokrétű jelenség. Többek között a fogalom alá tartozik az adósrabszolgaság, a gyermekmunka, a hagyományos rabszolgaság, a kényszerházasság, a kényszermunka, a szexuális kizsákmányolás és a szolgaság. Ezek az esetek sem feltétlen Európához, vagy akár Magyarországhoz kötődnek, viszont ugyanolyan létjogosultsággal bírnak, mint a világ bármely más területén.¹

Jelen kutatásban arra a kérdésre, azokra a kérdésekre keresem a választ, hogy Magyarországon hogyan akadályozható meg a csicskatartás, illetve, hogy esetlegesen miért nem oldható meg a helyzet. Másik fontos és vizsgált kérdéskör, hogy mit tehet a társadalom. Továbbá a komplex problémához tartozó jogsértő magatartásokat kívánom bemutatni, valamint azon jogszabályokat, amelyek a témához kapcsolódó emberi jogokat kívánják védeni. A téma meglehetősen alulkutatott, viszont a problémával számos szervezet foglalkozik. Ilyen például az Anti-Slavery International (London), Free The

---

¹ Klemencsics Andrea: *Modernkori rabszolgaság*. 2015, <http://pecshor.hu/periodika/tizenhat.htm> (Letöltve: 2023. 09. 07.).

Slaves (Washington), vagy Magyarországon az Amnesty Magyarország és a Máltai Szeretetszolgálat. A kutatásom során szeretném felhívni a figyelmet ezen szervezetek munkásságára és a probléma súlyosságára. A kutatási folyamat során sor került még adatgyűjtésre és egy aktuális kép megalkotására a modernkori rabszolgaságról, a magyar csicskartartásról. A magyar szolgaság illusztrálásához különböző esettanulmányok, riportok és egy rövidfilm elemzését végeztem el.

II. A rabszolgaság története

A rabszolgaság intézménye már az ókorban megjelent. Ekkoriban a rabszolgaságnak két fajtája alakult ki: a klasszikus és az ókori keleti típusú rabszolgaság. Az előbbi esetben a függő tömegek különböző módokon politikai jogokat, bizonyos fokú szabadságot vívtak ki maguknak. Emiatt a vezető rétegnek más munkaerőt kellett találnia. Ez a típus jellemzően az ókori Rómában és Athénban alakult ki. Az utóbbi esetben a tömegeknek nem sikerült függetlenedni vagy bármiféle szabadságjogot szerezni, az ő hosszútávú és folyamatos kizsákmányolásuk volt a jellemző. A legkiemelkedőbb példaként itt az ókori Egyiptomot vagy Mezopotámiát említhetjük.²

A következő számottevő korszak a transzatlanti rabszolga-kereskedelem korszaka. A 16-17. században, a nagy földrajzi felfedezések során a portugálok kezdték meg a rabszolgák szállítását dél-amerikai gyarmataikra. A korszak vége felé már teljesen nyíltan lehetett adni-venni az afrikai rabszolgákat a térségben. A legalitás miatt hatalmas kereslet alakult ki a rabszolgapiacra, ami felnyomta az árukat.³ A későbbiekben Észak-Amerikában is az európaiak honosították meg a rabszolgaságot. A rabszolgaság ezen időszakában afrikaiak millióit szállították el Amerikába akaratuk ellenére. A nyílt kereskedelem megaláztatását kellett eltűrniük, fizetség nélkül végeztek nehéz fizikai munkát, majd családjuktól távol haltak meg.⁴ A 19. század elején Észak-Amerikában betiltották a rabszolgaságot, ami az egyik fő oka volt az amerikai polgárháború kirobbanásának. A háború során Észak győzött, így 1865-ben Amerika egész területén betiltották a rabszolgotartást.⁵

A rabszolgotartás újabb jelentős állomása a második világháború időszaka. Ekkoriban terjedt el a háborús szexrabszolgaság vagy az etnikai és vallási üldözés. Az előbbire kiváló példák a japánok által 1938-ban létrehozott *katonavigasztaló női egység* elnevezésű bordélyházak. A helyi nőket akaratuk ellenére szexmunkára kényszerítették.⁶ Az utóbbi esetben elsősorban a nácik által kialakított koncentrációs táborokat említhetjük. *„Európa szerte új koncentrációs táborokat állítottak fel és bővítették a régiakat, ahol mérgezőgázzal, valamint a munka és éheztetés módszerével tömegesen pusztították az oroszokat, az ukránokat, beloruszokat, lengyeleket, cseheket, szlovákokat, zsidókat,*

---

² Mihalkó Viktória – Szabó Mónika – Haidegger Mariann: *Modernkori rabszolgaság*. Anthropolis Egyesület, Budapest, 2015, 30. o.

³ Garai Tímea: *Modernkori rabszolgaság a globális világgazdaságban*. Budapesti Gazdasági Egyetem, Budapest, 2005, 18. o.

⁴ Mihalkó – Szabó – Haidegger: i.m. 31. o.

⁵ Garai: i.m. 18-19. o.

⁶ *Japán: Bocsánatkérés a háborús szexrabszolgáktól.* <https://hvg.hu/vilag/20041203szexrabszolga> (Utolsó elérés: 2023. 09. 07.).

*cigányokat és más nemzetiségűeket. (...) A koncentrációs táborok a monopóliumok rabszolgamunkaerő-szállítóivá és a nagyüzemi halál színhelyeivé váltak.*⁷

II.1. Magyarország rabszolgatörténelme

A magyarok már a honfoglalás idején is ismerték a rabszolgakereskedelem fogalmát. Az elejtett foglyok vagy a cserekereskedelem részévé váltak, vagy házkörül munkára kényszerítették őket. Az Árpád-korban a rabszolgákat ugyanúgy lehetett adományozni vagy örökölni, mint az állatokat, a birtok részeként kezelték őket. A 16. század közepére az ország három részre szakadt. A középső rész teljességében az Oszmán Birodalom hatásköre alá került, nem csak a föld, hanem a rajta élő polgárok is a szultán tulajdonává váltak.⁸

A második világháború során a magyar lakosságra is nagy mértékben hatással volt a vallási és etnikai alapú megkülönböztetés. *„Az első vonatok 1944. május 15-én hagyták el Magyarországot Kassán át Auschwitz felé. 1944. június végéig mint egy 440 ezer főt, a vidéki zsidóság túlnyomó többségét deportálták. (...) A zsidók mellett a haláltáborok áldozata lett néhány ezer cigány is.*⁹

A fentebb említett események és korszakok a rabszolgatartás legkiemelkedőbb esetei. A legtöbb embernek ezek a példák jutnak eszükbe e témával kapcsolatban. Fontos azonban kiemelni, hogy a rabszolgaság nem csak a történelem szemszögéből figyelhető meg. A már korábban említett jogsértő magatartások a jelenünk szerves részét képezik. Az évek során számos olyan eset történt, vagy jogszabály született, amely igazolja a modernkori rabszolgaság létezését.

III. A modernkori rabszolgaság

A világ államainak nagy része már a 19. század közepétől tiltja és jogellenesnek nyilvánítja a rabszolgaság intézményét. Napjainkban a modernkori rabszolgaságnak több, mint 30 millió áldozata is lehet.¹⁰ A modernkori rabszolgaság és történeti rabszolgaság között számos hasonlóság fellelhető, ilyen például a rabszolga és rabszolgatartó közti elnyomó viszony. A rabszolgatartó - egy vagy több személy - teljes hatalmat gyakorol a rabszolgája vagy rabszolgái felett. Sok egyéb elem is megmaradt a régműltből, mint az erőszak, a korlátozás, a megalázás, a manipuláció és a kizsákmányolás.¹¹ Fontosnak tartom azonban kiemelni a különbséget, ami a rabszolgatartás megjelenésében alakult ki. Évszázadokkal ezelőtt a rabszolgatartás lényegében elfogadott és legálisnak mondható cselekedet volt. Az elnyomott emberekkel szabadon kereskedhettek, az elnyomók nyíltan

---

⁷ Zsukov, J. M. (magyarra fordította: Sörös Lajos): *A második világháború 1939-1945*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985, 301. o.

⁸ Mihalkó – Szabó – Haidegger: i.m. 33. o.

⁹ Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2010, 176. o.

¹⁰ Gyurác Veronika: A hatályos nemzetközi jog hiányosságai a modernkori rabszolgaság elleni védelem terén. *Külügyi Szemle*, 2015/3, 35. o.

¹¹ Mihalkó – Szabó – Haidegger: i.m. 43. o.

vállalhatták rabszolgartartó mivoltukat, rejtegetés nélkül, tulajdonukkal azt tehettek, amit akartak. A jelen szituáció ennél sokkal bonyolultabb. Ma már a rabszolgaság zárt ajtók mögött, titokban történik. A rabszolgartartók nem vállalhatják zsarnokságukat, maximum nyílt titokként szerepelhet a köztudatban. Ennek legfőbb okai 20. században elfogadott nemzetközi deklarációk és szerződések, amelyekből fontos kiemelni az ENSZ 1948-ban elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát és New Yorkban elfogadott ENSZ Egyezményt a Gyermek Jogairól. Az előbbi dokumentum határozza meg az alapvető emberi jogokat, míg az utóbbi terjeszti ki mindezt kifejezetten a gyermekekre.¹²

III.1. A modernkori rabszolgaság formáinak jellemzése

A modernkori rabszolgaságnak több fajtáját lehet azonosítani. Ezeket a csoportokat az elszenvető alany és az elnyomó szerepe alapján határozhatjuk meg.

A modernkori rabszolgaság leggyakoribbnak mondható formája az *adósrabszolgaság*. Világszinten ez a legelterjedtebb és a legtöbb embert sújtó probléma. „Az adósi (sic!) rabszolgaság, vagyis az olyan személyállapot, vagy helyzet, amely abból a tényből folyik, hogy az adós saját személyes szolgálatait vagy valamely vele függő viszonyban álló személynek szolgálatait adóssága biztosítékául leköti, ha az így teljesített szolgálatok méltányos ellenértékét nem fordítják az adósság törlesztésére, vagy ha a szolgálatok tartama nincs korlátozva, illetve jellege nincs meghatározva.”¹³ Az áldozatok valamely kölcsön részleteit fizetik vissza fizikai munka formájában. A legnagyobb veszélye a törlesztés ezen lehetőségének, hogy az elvégzett munka szinte értéktelen, a kamatok óriásiak, így ebből a csapdából lényegében lehetetlen kikerülni. Gyakori probléma még a terhek öröklése, gyakran egy egész emberélet sem elég a törlesztésre, így a családtagok ugyanúgy szolgálóvá válnak.¹⁴ Az adósság megfizetése és a kölcsön részletei nincsenek szerződésbe foglalva, így semmi esély a törvényes keretek között történő akaratérvényesítésre. A betartatás fő eszköze az erőszak.

A *gyermekmunka* szintén világszinten elterjedt, ugyanis a gyermekek számtalan munka elvégzésére alkalmasabbak és előnyösebbek, mint felnőtt társaik. Sokkal tanulékonyabbak, könnyebben formálhatóak adott munkakörökben. A megfélemlített gyermekek jóval olcsóbb munkaerőnek számítanak tehetetlenségük miatt.¹⁵ Sok esetben a munkasorba kényszerített gyermekek tartják el a szülőket, nagyszülőket, mert ők már munkaképtelenek vagy szimplán ők is kihasználják gyermeküket. A családi kötelek miatt is nehézséget jelent a gyermekrabszolgaság felszámolása, az áldozatok gyakran érzelmi szálakkal kötődnek kizsákmányolójukhoz. Az 1989. november 20-án kelt New York-i Egyezmény tiltja a hasonló magatartást, amelyet Magyarországon két évvel később erősítettek meg. „(...) elismerik a gyermeknek azt a jogát, hogy védelemben részesüljön a gazdasági kizsákmányolás ellen, és ne legyen kényszeríthető semmiféle kockázattal járó, iskoláztatást veszélyeztető, egészségére, fizikai, szellemi, lelki, erkölcsi

¹² Szébenyi Marianna – Hoffmann Krisztina: *Emberi Jogok – Gyermeki Jogok*. Kecskeméti Főiskola, Kecskemét, 2012, 17-20. o.

¹³ A Népszövetség rabszolgaságra vonatkozó egyezménye, I. rész: A rabszolgasághoz hasonló intézmények és gyakorlatok, I. cikk, Genf, 1926.

¹⁴ Mihalkó – Szabó – Haidegger: i.m. 53. o.

¹⁵ Garai: i.m. 14. o.

vagy társadalmi fejlődésére ártalmas munkára.”¹⁶ Ebben a törvényben szabályozásra került a munkavégzéshez szükséges minimális életkor, a munkaidő, a munkafeltételek és a büntetések mértéke.

A modernkori rabszolgaság legkevésbé elterjedt formája a *hagyományos vagy tradicionális rabszolgaság*. Leginkább ez hasonlítható a történeti rabszolgasághoz, ebben az esetben maradtak fent a legális rabszolgatartásra utaló jegyek. Az áldozatok születésüktől fogva rabszolgaként nevelkednek, ebben szocializálódnak, elnyomóik szabadon kereskednek velük, ajándékozzák és megöröklik őket. Napjainkban már csak Afrikában találkozhatunk ezzel a fajtával.¹⁷

A *szervilis vagy kényszerházasság* veszélye leginkább a fiatal lányokat, nőket érinti. Ebben a helyzetben a nőket akarattuk ellenére adják férjhez, semmilyen beleszólásuk nincs a döntés meghozatalába, nem úgy, mint egyes közösségekben vagy vallásokban, ahol tradíciója van a közvetített házasságoknak. A fiatal lányokat gyakran hatalmas összegekért adják-veszik, a házasságnak semmiféle érzelmi háttere nincs, a nők szexuális és háztartásbeli kihasználása a fő mozgatórugó.¹⁸ Az 1979-es CEDAW Egyezmény a nők jogainak védelmében született, célja a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának megszüntetése. Magyarországon ezt 1982-ben hirdették ki. Ez a törvényerejű rendelet kötelezi az állampolgárokat a férfiak és nők közötti egyenlőség biztosítására. Azonos jogot biztosít többek közt a házasságkötésre, a házastárs szabad megválasztására, a házasság felbontására, gyermekeik számának szabad eldöntésére.¹⁹

A *kényszersmunka* ismét a modernkori rabszolgaság gyakori formái közé tartozik. A kényszersmunka fogalmát egy nemzetközi szerződés határozza meg: „(...) vonatkozik minden olyan munkára vagy szolgálatra, amit valamilyen büntetés terhe alatt valakitől követeltek, és amire a munkára kötelezett személy nem szabad akaratából vállalkozott.”²⁰ Lényegében különböző csoportok dolgoztatásáról van szó, akik fizetés helyett, a megfélemlítés miatt dolgoznak. A munkakörök kiemelten veszélyesek, gyakori például a háborús kényszersmunka.²¹

A második világháborúban megismert munkatáborok ma is előforduló intézmények, sok esetben a kormányok által működtetettek és a büntetés végrehajtás részei. Jellemző továbbá a magas óraszámú végzett munka, a kínzás és büntetés széles skálájának alkalmazása, mint például az alvás megvonás.

A *szexrabszolgaság* vagy *szexuális kizsákmányolás* ismételten a nőket, legfőképpen a szegény országokból származókat érinti. A szexrabszolgaság gyakran kapcsolódik a rabszolgaság egyéb, már korábban említett formáihoz, mint a gyermekrabszolgaság vagy

---

¹⁶ 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről, 32. cikk.

¹⁷ Mihalkó – Szabó – Haidegger: i.m. 57. o.

¹⁸ Garai: i.m. 14. o.

¹⁹ 1982. évi 10. törvényerejű rendelet a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról 1979. december 18-án New Yorkban elfogadott egyezmény kihirdetéséről, 16. cikk.

²⁰ 1930. évi 29. számú Egyezmény a kényszer- vagy kötelező munkáról, 2. cikk.

²¹ Garai: i.m. 12. o.

a kényszerházasság. Sokszor a megtévesztés útján, vagy emberkereskedelem által kerülnek a szexiparba, aminek legvirágzóbb ágazatai a prostitúció, a pornográfia és a szexturizmus.²² A prostitúció lényegben valamely juttatásért, ismétlődően végzett szexuális tevékenység.²³ Mindegyik összetevő tágan értelmezhető, ugyanis például a szexrabszolga esetében nem is biztos, hogy sor kerül pénzbeli fizetésre. Megeshet, hogy a nők különböző értéktárgyakért vagy akár tudatmódosító szerekért vállalják az aktust, ennél is rosszabb esetben pedig csak megfélemlítés áldozatai.

A *szolgaság* során az áldozat úgy érzi, hogy már nem tud változtatni, saját erejéből javítani helyzetén. A kizsákmányolás élete minden részére kiterjed, többek között a munkavégzésre, lakhatásra, személyes szabadság teljes korlátozására. Ebben az esetben a kizsákmányolás nagyon nagy mértékű.²⁴ Ide tartoznak a háztartási rabszolgák, akik a rabszolgatartó mindennapi életének szerves részei. A fogvatartó házában élnek, napi 24 órás készenlétben kell állniuk és általában csak étkezésért cserébe dolgoznak. Ennek a formának is alapvető jellemzője a durva bánásmód, a fizikai erőszak. Másik fajtája a szerződéses rabszolgaság, ami feltehetően a modernkori rabszolgaság második leggyakoribb fajtája. Ebben az esetben a rabszolgák csak a későbbiekben válnak áldozattá, mert ügynökségeken keresztül próbálnak állást találni. Azonban a megérkezésüket követően az előre megígért, szerződésbe foglalt munkafeltételek megváltoznak, és lényegében munkavállaló helyett rabszolgává válnak. A rabszolgatartók elveszik tőlük a személyes okmányait, amivel meggátolják a szabad távozást.²⁵ A dolgozatomban elsősorban a modernkori rabszolgaságnak ezen fajtájával, különösen a magyarországi csicskatartással foglalkozik.

III.2. Az emberkereskedelem, mint elősegítő tényező

Az emberkereskedelem egy kihagyhatatlan fogalom a modernkori rabszolgaság témakörében. Nagy különbség a rabszolgaság és az emberkereskedelem közt, hogy az első egy állapot, míg a másik egy folyamat. Az emberkereskedelem során hatalmas pénzüsszegek mozognak az emberpiacon az adásvétel során. Hasonlóság azonban, hogy mindkét magatartás abszolút alapvető emberi jogokat sértő.²⁶ Magyarországon a Büntető Törvénykönyv C. törvényének 192. §-a szerint emberkereskedelemnek minősül: „*Aki mást a) elad, megvásárol, elcserél, ellenszolgáltatásként átad, átvesz vagy b) az a) pontban meghatározott cselekmény megvalósítása érdekében szállít, elszállásol, elrejt, vagy másnak megszerez, (...).*”²⁷

A két fogalom azért sem tekinthető szinonimának, mert vannak eltérő ágazatai is. Ugyan az emberkereskedelem szerves része a korábban már említett kényszermunkának, vagy akár a szexuális rabszolgaságnak, de nem összetevője például az adós- vagy

²² Mihalkó – Szabó – Haidegger: i.m. 63. o.

²³ Klemencsics: i.m. 308. o.

²⁴ Klemencsics: i.m. 308. o.

²⁵ Mihalkó – Szabó – Haidegger: i.m. 58-59. o.

²⁶ Windt Szandra: Az emberkereskedelem és a családon belüli erőszak hasonlósági és különbségei. *Belügyi Szemle*, 2020/12, 107. o.

²⁷ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről, 192. §.

hagyományos rabszolgaságnak. Fontos kiemelni, hogy a rabszolgasorba jutás során az emberkereskedelem tekinthető az útnak, míg a modernkori rabszolgaság a végeredménynek.²⁸

Leggyakrabban a szegénységben élő, tanulatlanabb réteg esik az emberkereskedelem áldozatául. Ugyanis a rossz anyagi helyzet miatt kétségbe esetten próbálnak pénzhez jutni, és az alacsony iskolázottság miatt nem tudják felmérni a kockázatot. Az emberkereskedők kis munkával ígérnek óriási bevételt, erre különleges példa a szervkereskedelem.²⁹ A szervkereskedelem áldozatainak tekinthetőek mindazok, akik: „formálisan vagy informálisan, pénzért cserébe beleegyeznek szervük eltávolításába.”³⁰

Fontos megjegyezni, hogy a nemzetközi migránsok is részesei a folyamatoknak. Az ő köreikben nagy az áldozattá válási arány, ugyanis hazájuktól távol, a helyi nyelvet nem beszélve könnyebben kiszolgáltatottak lesznek. Már a célországba történő utazásuk során találkoznak a kizsákmányolással, mert az embercsempészek hatalmas pénzszegekért szállítják őket.³¹ A nemzetközi vándorok legnagyobb része pénzkeresési céllal érkezik az adott országba. Nem a letelepedés a céljuk, hanem gyors pénzszerzés után visszatérni hazájukba.³²

IV. A rabszolgaság és a jog viszonya

„Senkit sem lehet rabszolgaságban, vagy szolgaságban tartani, a rabszolgaság és a rabszolgakereskedés minden alakja tilos.”³³ A rabszolgaság teljeskörű tilalmát az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 4. cikke rögzíti. Azonban a rabszolgaság, mint fogalom, nem egy bűncselekményt jelent, hanem különböző jogsértő magatartások sorozatos elkövetését foglalja magába. Nem számít, hogy a rabszolgaság melyik specifikus formájáról beszélünk, minden esetben alapvető jogok megsértésére kerül sor. Számos egyéb nemzetközi egyezmény és alkotmány tiltja a rabszolgaságot, vagy inkább védi azt a korlátozhatatlan jogcsoportot, amely a kapcsolódó bűncselekmény elkövetésekor sérül, ami nem más, mint az emberi méltósághoz való jog.

IV.1. Az emberi méltósághoz való jog

„Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.”³⁴ Az emberi méltóság nem csak egy egyszerű alapjog, hanem lényegében az összes egyéb alapjog

²⁸ Mihalkó – Szabó – Haidegger: i.m. 46. o.

²⁹ Windt: i.m. 108. o.

³⁰ Mihalkó – Szabó – Haidegger: i.m. 46. o.

³¹ Barabás A. Tünde: A migráció kriminológiai aspektusai. In: Hautzinger Zoltán (szerk.): *A migráció bűnügyi hatásai*. Magyar Rendészettudományi Társaság Migrációs Tagozat, Budapest, 2016, 49-50. o.

³² Sik Endre, 2012: *A migráció szociológiája*. https://www.tarki.hu/hu/about/staff/sb/Migracio_Szociologiaja_2.pdf (Utolsó elérés: 2023. 09. 07.).

³³ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, 1948.

³⁴ Magyarország Alaptörvénye, II. cikk, 2011.

kiindulópontja.³⁵ Mivel már a fogantatás pillanatától kezdve minden embert megillet, ezért ez egy általános személyiségi jog. Ebből következik, hogy egy abszolút jellegű és korlátozhatatlan jogról beszélünk.³⁶ Ez a jog védi az emberi önazonosságot, a különböző egyének cselekvési autonómiáját és a magánszférát. Ha rabszolgaságról beszélünk, akkor minden esetben beleütközünk ezen jog megsértésébe vagy korlátozásába.

Az önrendelkezéshez való jog az emberi méltóság személyiség-védelmi funkciójához tartozik.³⁷ Ha csak a szó jelentéséből indulunk ki, rájöhethetünk, hogy az emberek saját életük felett önállóan dönthetnek. Ez számos területre kiterjed, mint például névviseléshez való jog, a saját testi integritáshoz való jog vagy az úgynevezett *titoksféra* védelme.³⁸

Azonban, ha a rabszolgaság tárgykörében mozgunk, fontos kiemelni például a házasságkötés szabadságához való jogot. A kényszerházasság esetében az áldozatokat korlátozzák ezen joguk érvényesítésében, általában a zsarnok fél dönt a házasságkötésről. Az esetek nagy többségében nők esnek áldozatul, viszont a fordított példa sem kizárt. Az áldozatok a házasságot fel sem bonthatják, pedig az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata kimondja: „*A házasság tekintetében a férfinak és a nőnek mind a házasság tartama alatt, mind a házasság felbontása tekintetében egyenlő jogai vannak.*”³⁹ Gyakori eset, hogy fiatal, akár kiskorú lányokat adnak hozzá idős férfiakkhoz, azok háztartási és szexuális igényeinek kielégítésére. Az áldozatokat sokszor éri bántalmazás és szexuális erőszak.

A rabszolgaság esetében nem csak a szabad párválasztás témája kerülhet terítékre, hanem a szabad lakóhely megválasztásának kérdése. Sok esetben - mint a háztartási rabszolgaság vagy az adórszolgaság - az elnyomottak nem saját ingatlanukban vagy maguk által megválasztott helyen, hanem fogvatartójuk által meghatározott ingatlanban kénytelenek élni. Ezt a helyet, ami sok esetben nem is igazán nevezhető ingatlanak, inkább egy *lyuknak*, az áldozatok csak meghatározott esetben, főleg munkavégzés céljából, parancsra hagyhatják el. A reménytelenség gyakran elveszi a fogvatartottak életkedvét, ugyanis egy sikeres szökés esetén sem lenne pénzük alapvető élelmiszerekre sem, vagy rosszabb esetben formálisan a személyiségüktől is megfosztják őket személyes okmányaik elvételével. Ismételten az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatával ellentétes a fogvatartó magatartása, ugyanis: „*(1) Az államon belül minden személynek joga van szabadon mozogni és lakóhelyét szabadon megválasztani. (2) Minden személynek joga van minden országot, ideértve saját hazáját is, elhagyni, valamint saját hazájába visszatérni.*”⁴⁰ Utóbbi szabályozás a külföldről érkező rabszolgák vagy hazánkból

³⁵ FRA European Union Agency for Fundamental Rights. <http://fra.europa.eu/hu/eu-charter/article/1-az-emberi-meltosag> (Utolsó elérés: 2023. 09. 07.)

³⁶ Szegedi Tudományegyetem Közérthetőségi Szócikk Adatbázis. <https://u-szeged.hu/efop362-00007/minden-szocikk/onrendelkezesi-jog> (Utolsó elérés: 2023. 09. 07.)

³⁷ Balogh Zsolt – Hajas Barnabás – Schanda Balázs: *Alapjogok és alapvető kötelezettségek fogalma, értelmezése*. Nemzeti Közszerológati Egyetem, Budapest, 2014, 10. o.

³⁸ Szegedi Tudományegyetem Közérthetőségi Szócikk Adatbázis, <https://u-szeged.hu/efop362-00007/minden-szocikk/onrendelkezesi-jog> (Utolsó elérés: 2023. 09. 07.)

³⁹ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, 16. cikk.

⁴⁰ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, 13. cikk.

elrabolt áldozatok esetében releváns, nekik a nyilatkozat teljeskörű szabadságot ad a hazájukba való visszatérésre.

IV.2. A munka kérdése

A munkahely és a munkavégzés szintén egy sarkalatos pontja a modernkori rabszolgaságnak. Magyarország Alaptörvényének XII. cikkének (1) bekezdése kimondja, hogy: *„Mindenkinek joga van a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához, valamint a vállalkozáshoz.”*⁴¹ A kényszermunka a legtipikusabb példája a törvény megszegésének. A rabszolgák nem általuk választott munkát végeznek, nem általuk preferált munkakörülmények között. A kiadott feladatok gyakran túlságosan megterhelőek, alkalmanként a munka illegálisba is torkollhat. Ilyen esetben lép életbe a kényszerítés bűne, ami nem más, mint *„aki mást erőszakkal vagy fenyegetéssel arra kényszerít, hogy valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűrjön, és ezzel jelentős érdekséreelmet okoz, (...)”*⁴²

További jogellenes cselekedetnek számít a bér nélküli dolgoztatás. Az Alaptörvény is kimondja, hogy az elvégzett munkáért egyenlő és megfelelő bérjuttatás jár. A rabszolgatartók ezzel szemben nemhogy anyagi juttatást, sok esetben elegendő élelmet vagy humánus körülményeket sem biztosítanak.

A fogvatartók sok esetben nem egyéneket, hanem családokat tartanak a kezükben. Ilyenkor kiemelten fontos megemlítenünk a gyermekdolgoztatás problémáját. Ugyanis a jogszabályok a kiskorúakat sokkal inkább védik, mint a felnőtteket. Sokkal hamarabb csap át büntetbe a fiatalok dolgoztatása. A pihenőidőt nem betartva, rossz munkakörülmények között dolgoztatják őket. Fordulópont volt a gyermekek jogainak védelmében a Gyermekjogi Egyezmény (UN Convention on the Rights of the Child, UN CRC), amely kimondta, hogy minden gyermeket megillett valamennyi emberi jog. Többek között védi a fiatalkorúakat a bántalmazástól, a gazdasági és a nemi kizsákmányolástól és a gyermekkereskedelemtől.⁴³ A Gyermekjogi Egyezményt kihirdető hazai törvény kimondja, hogy: *„(...) gyermeket ne lehessen sem kínzásnak, sem kegyetlen, embertelen, megalázó büntetésnek vagy bánásmódnak alávetni.”*⁴⁴ A kínzás különösen kegyetlen bánásmód vagy büntetésforma, ugyanis ebben az esetben az áldozat testi épsége károsulhat. Azonban nem csak a szorosan vett fizikai bántalmazás sorolható ide, hanem bármiféle lelki sérülést okozó magatartás is.⁴⁵

A kényszermunka egy sajátos ágazatának tekinthető a szexuális kizsákmányolás, a szexipar. A kizsákmányolás szó szerinti értelemezése: *„(1) túlzott mértékben kihasznál, (2) idegen munka termékének ellenszolgáltatás nélküli elsajátítása.”*⁴⁶ Szexuális

---

⁴¹ Magyarország Alaptörvénye, XII. cikk, (1) bekezdés.

⁴² 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről, 195. §.

⁴³ Szebenyi – Hoffmann: i.m. 20. o.

⁴⁴ 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről, 37. cikk.

⁴⁵ Szebenyi – Hoffmann: i.m. 19. o.

⁴⁶ Garamvölgyi József: *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1972, 742. o.

értelemben általában a nők testi kihasználását értjük alatta. Az áldozatok jelen esetben sem kapnak fizetséget, sok helyzetben a félelem, zsarolás vagy lelki terrorizálás miatt kénytelenek a zsarnoknak engedelmessé válni. Innen sem könnyű kiszabadulni, viszont a diszkrimináció ad egy minimális esélyt. Az idő múltával fiatalon elrabolt, vagy szimplán szexmunkára kényszerített lányok *kiöregednek*. Az emberkereskedelem káros virágzása, valamint az egyre növekvő szegénység miatt számos lehetőség van utánpótlásra.

A modernkori rabszolgaság korábban említett fajtái, valamint a kapcsolódó jogellenes magatartások Magyarországon a csicskatartás fogalma alatt egyesülnek. Számtalan olyan esetről hallani, ahol a különböző formák összemosódnak, egy adott rabszolga a zsarnok számos igényét elégíti ki. Fontos megemlíteni, hogy az országban ez egy olyan téma, amelyről sokaknak fogalma van, de rengeteg eset nem bizonyított, amolyan nyílt titokként kezelt. Vannak napvilágra került, híres büntettek, viszont a probléma nem szűkíthető az ország bizonyos régióira.

V. A csicskatartás Magyarországon

A csicskatartás egy olyan bűncselekmény, ahol számos, egymásra épülő jogsértő magatartás elkövetésére kerül sor. Első lépésként fontos megvizsgálni az áldozati csoportot. Az úgynevezett csicskák nagytöbbségben akaratgyenge személyek, akik jóformán bármiféle csábító ajánlatnak képtelenek ellenállni. Többségük szenvedélybeteg, függőségüket már nem tudják finanszírozni, valamint megfelelő segítség nélkül attól megszabadulni sem tudnak. Emiatt ezek a személyek szinte teljesen izoláltak, a társadalom kirekeszti őket. Ingó és ingatlan vagyonukat teljesen felélik, sok esetben az áldozatok hajléktalanok. Függőségeik miatt munkát már nem találnak, vagy egészségi állapotuk miatt nem képesek dolgukat elvégezni. A helyzetből való kitörés szinte lehetetlennek tűnik.⁴⁷

A következő fázisban jelennek meg a kizsákmányolók. A korábban említett külső jegyek alapján célozzák meg áldozatukat, többségében nem ütköznek hatalmas ellenállásba. Helyzetüknek megfelelő ígéretekkel hitegetik őket, mint például a függőségük tárgya, ami lehet alkohol vagy különböző tudatmódosító szerek. A hajléktalanokat ingyen lakhatás vagy bőséges, napi többszöri étkezés ígéretével győzik meg. Ezek hatására az áldozatok elhagyják a segítségnyújtó intézményt vagy otthonukat, ha még rendelkeznek ilyennel, és önként követik későbbi fogvatartójukat.⁴⁸

Eleinte a zsarnokok megtartják ígéreteiket, a rabszolgák⁴⁹ munkájukért a fizetést vagy a megígért javakat megkapják. A későbbiekben, ahogy egy bizalmi viszony kiépül, egyre inkább alakul át a munkáltató – munkavállaló felállás a rabszolga – rabszolga felállássá. A kifizetést folyamatosan csúsztatják, esetlegesen többet ígérnek, ha a rabszolga türelmes. Ahogy az áldozat kezd ráérezni helyzetére, úgy durvul el a szituáció. Véleménynyilvánítás esetén megkezdődik a testi bántalmazás, az esetleges

⁴⁷ Mihalkó – Szabó – Haidegger: i.m. 41-50. o.

⁴⁸ Melis János: A „csicskatartás” ellen fellépés. *Jegyző és közigazgatás*, 2010/3.

⁴⁹ A továbbiakban a csicskaemberek szinonimája a rabszolga.

szökés megakadályozása miatt személyes okmányait elveszik. Sokszor már nem csak a munkájukért járó fizetséget veszik el tőlük, hanem az államtól járó nyugdíjat, segélyeket is. Ez odáig fajulhat, hogy az áldozatok nevében különböző kölcsönöket, hiteleket vesznek fel. A fogvatartottak körülményei fokozatosan romlanak, gyakran a főépületből kikerülnek egy *ólba* vagy akár a szabad ég alá. Ekkor már gyakori eset, hogy ennivaló helyett például csak alkoholt kapnak. Ezen a szinten már értéktelenek fogvatartójuk számára, hiszen munkaképtelenné válnak és kimerítik az egy főre felvehető kölcsönök számát, így a továbbiakban sem pénzt, sem hasznot nem termelnek.⁵⁰

A rabszolgartató – rabszolga viszony többféleképpen is a végéhez érhet. Sok esetben a fizikai bántalmazás olyan súlyos szintre jut, hogy az áldozatok életüket veszítik. Az éveken át tartó szolgaság során az áldozatok elvesztik személyazonosságukat, eltűnésüket senki sem jelenti a hatóságoknál, így számtalan haláleset történhet, amelyről még csak sejtésünk sem lehet. Elvértve előfordul, hogy a munkaképtelenség és vagyoni hasztalanság miatt a fogvatartók szabadon engedik áldozatukat. Ebben az esetben sem kifejezetten könnyű fényt deríteni egy bűncselekményre, ugyanis a szabad élettől függetlenül, a nagy mértékű megfélemlítés miatt a szolgák nem jelentik a büntettet. Az esetek nagyon kis százalékában képesek az áldozatok megszökni. Ilyenkor sem könnyű a továbblépés, gyakran képtelenek visszailleszkedni a társadalomba, életük végéig félelemben élnek.

A konkrét függő viszonyból való kiszakadás után sem térhetnek vissza az átlagember életébe. Szabadulásuk után gyakran valamilyen mentális betegségben szenvednek. A leggyakoribb ilyen a poszttraumás stressz szindróma, vagyis PTSD. *„A poszttraumás stressz szindróma (PTSD) akkor alakul ki, ha valakit olyan váratlan és súlyos megrázkódtatás ér, ami jóval túlhaladja a mindennapok élményeit, és képtelenné válik feldolgozni azt.”*⁵¹ A rabszolgaság során az áldozat folyamatosan, különböző traumatizáló eseményeken megy keresztül. A betegség miatt újra és újra átélik a traumákat, ezek álmok és gondolatok formájában kínozzák őket. Minél fiatalabb korban szenvedik el a fogvatartást, annál nagyobb a személyiségtorzulás kialakulásának valószínűsége.⁵² Egy másik gyakori mentális torzulás esetükben a Stockholm-szindróma. *„Lényege, hogy a túsók – és a kiszolgáltatott helyzetben lévő emberek általában – szeretetet kezdenek érezni kínzóik, rabtartóik iránt. (...) A Stockholm-szindróma olyankor léphet fel, amikor a sok vegzálás mellett a rab figyelmet, néha előforduló felületes kedvességet tapasztal rabtartója részéről.”*⁵³ A társadalom gyakran furcsállja ezt a reakciót, ugyanis sokkal inkább a negatív érzelmek tűnnének reálisnak. A megfélemlítés, bántalmazás és a lelki traumák mellett megjelenik a hála és szeretet a fogvatartó iránt. A továbbiakban az áldozatnak már sem energiája, sem késztetése nincs az egykori bántalmazóját feljelenteni, saját helyzetén változtatni vagy akár másokon segíteni.⁵⁴

---

⁵⁰ Báthory Róbert, 2022: *Rabszolgaság Magyarországon: „Csicskázattak, melóztattak és minden pénzemet elvették”*. <https://www.szabadeuropa.hu/a/rabszolgasag-magyarorszagon-csicskazzattak-meloztattak-es-minden-penzemet-elvettek/31637866.html> (Utolsó elérés: 2023. 09. 07.).

⁵¹ Poszttraumás stressz szindróma. <https://bhc.hu/betegsegek/poszttraumas-stressz-szindróma> (Utolsó elérés: 2023. 09. 07.).

⁵² Mihalkó – Szabó – Haidegger: i.m. 43. o.

⁵³ Stockholm-szindróma. <https://levitania.hu/stockholm-szindróma/> (Utolsó elérés: 2023. 09. 07.).

⁵⁴ Mihalkó – Szabó – Haidegger: i.m. 44. o.

Ebből látszik, hogy a csicskatartás nem csupán a konkrét bűncselekményt foglalja magába, hanem az előzményekkel és az utóhatásokkal együtt egy komplex problémát alkot.

VI. A Csicska

Ahogy korábban említettem, a csicskatartás témája meglehetősen alulkutatott Magyarországon. Kevés a felderített és megfelelően dokumentált eset, ami nagyban nehezíti a téma megértését és a probléma lehetséges megoldásainak kidolgozását. E probléma kapcsán nagy a látencia, így megjósolni sem lehet, mennyi embert érint a csicskatartás hazánkban vagy a világban. Annak érdekében, hogy a modernkori rabszolgaság veszélye hazánkban is köztudottá váljon, született néhány cikk, riport, viszont fontos kiemelni egy rövidfilmet.

A Csicska című rövidfilmet 2011-ben mutatták be, amely a csicskatartás átfogó problémáját mutatja be. Ez egy húsz perces alkotás, ami televíziós híradások és újságcikkek feldolgozása során született. A 42. Magyar Filmszemle kisjátékfilmes kategóriájában elnyerte a fődíjat, míg Sanghajban mobiltelefonos rövidfilm kategóriában és Cannes-ban is nagy sikert aratott.⁵⁵ A film rövid időtartama ellenére közérthetővé teszi a problémát, felnyitja a nézők szemét és egyben sokkolja őket a rabszolgaság tényleges létezésének hírével. A film történetének elemzésével és a szereplők személyiségjegyeinek tanulmányozásával teljes képet kaphatunk a csicskatartás intézményéről.

A film elején azonnal megismerkedünk az egyik főszereplővel, Pistával. Eleinte úgy tűnhet, hogy Pista békés ember, a rendőrségen könyörög, hogy vizsgálják ki a falopási ügyet. A helyzet kettős, ugyanis Pista zárt ajtók mögött, amolyan baráti diskurzust folytat a tiszttel, viszont a hatóságok többszöri kérésre sem vizsgálják ki a panaszát. Csak folyamatos ígéretést kap arról, hogy a rendőrök érkezni fognak. Pista a társadalom szempontjából jelentéktelen, elnyomott személyként létezik.

A rendőrségi bejelentés után Pista hazaér eldugott tanyájára. Meglepő módon a korábban alázatos gazda a hazaérkezés pillanatában személyiségváltozáson esik át. A hangnem rögtön megváltozik, környezetét zsarnok módjára parancsokkal kezdi irányítani. A másik főszereplő is színre lép, Feri a szolga. Feri, miután kipakolta az autóból a ládákat, elvégezte minden aktuális feladatát, furcsának tűnő kéréssel áll munkaadója elé: „*Szeretnék elmenni*”. Ebből sejthetjük, hogy nem tiszta munkáltató–munkavállaló viszonyról van szó. Viszont a későbbiekben fény derül a rabszolgatartás tényére. A kérése után Pista megalázó módon közli Ferivel, hogy képtelen lenne máshol megélni, manipulatív módon próbálja maradásra bírni. Feri ekkor közli, hogy a tánc lenne a szenvedélye, amiből képes lenne megélni, valamint, hogy a Pista által elrakott segélyéből is tudna valamit kezdeni az életével. Pista a manipuláció után éles hangon közli, hogy az okmányait már régen kidobta, valamint, hogy csak fél éve vásárolta Ferit, van még mit ledolgoznia. Az atrocitás után, Pista egy épületbe viszi Ferit, ahol vélhetően fizikai

---

⁵⁵ Díjat kapott Till Attila Csicska című filmje Sanghajban, 2011. https://m.hvg.hu/shake/20110620_till_attila_csicska_dij (Utolsó elérés: 2023. 09. 07.).

bántalmazásra kerül sor. Feri további büntetést kap, két napig nem kap ételt, Pista közli feleségével, hogy: „*Azt akarom, hogy kezesbárány legyen megint*”.

Már a film első szakaszában bemutatásra kerül a rabszolgaság elemeinek nagy része, az elnyomó és elnyomott személyiség, valamint az elnyomás és büntetés számos eszköze. Pista kettős személyiség, a társadalom szempontjából jelentéktelen, így az általa megalkotott *kis birodalomban* próbálja kiélni zsarnok természetét. A mindentől elszigetelt tanyán rabszolgát tart, feleségét és lányát semmibe sem nézi, egyedül fiú gyermekei iránt mutat némi érdeklődést. Feriről megtudhatjuk, hogy gyenge személyiség, feltehetően hajléktalan volt és jelenlegi fogvatartója pénzért vásárolta. A zsarnok kérésre sem engedi el, hivatalos okmányait elvette tőle, továbbá fizikai erőszakot és éheztetést alkalmaz ellene. Ezek tipikusan a modernkori rabszolgatartás jelei, a nézők számára egyértelművé válik a helyzet.

A továbbiakban a büntetések hatására minden folytatódik, Feri visszaáll a munkába, mintha mi sem történt volna. Estére bezárják feltehetően megszokott alvóhelyére, ami egy kis ablakkal rendelkező *sufni*. Reggelre ismételten tipikus reakcióra kerül sor, Feri szökést kísérel meg az ablakon keresztül. Viszont Pista utoléri a mezőn, a büntetés ismételten bántalmazás, szidalmazás és láncra verés.

A szökés után a munka folytatódik, miközben betekintést nyerhetünk a megalázás különböző formáiba. A fiúgyermekek látszólag játszanak Ferivel, de gyorsan kiderül, hogy inkább apjuktól eltanult módon, botokkal bántalmazzák a rabszolgát. Miután Pista ezt észreveszi az ablakból, a normálistól eltérő módon nem meggátolja a megaláztatást, hanem egy puskával fokozza a bántalmazás mértékét. Itt fontos kiemelni, hogy Pista számára a rabszolga élete semmit sem ér, hangosan szól fiára: „*Nehogy a disznót találd el*”. Ez és a fizikai bántalmazás során történő hangos nevetés az áldozat félelmén, mutatja be a zsarnokok torz értékrendjét.

A film tetőpontján fény derül arra, hogy Pista lánya várandós. Először Pista a feltételezett apához indul lánya becsületének védelmében, viszont felesége figyelmezteti, hogy a rendőrség elkaphatja. Mivel ennek tudatában nem indul el, így Ferin tölti ki dühét, szerinte ugyanis ő nem vigyázott a lányára. A bántalmazás olyan szintű, hogy a rabszolga belehal sérüléseibe.

Ferit, a tisztelet apró jelét sem mutatva, jelöletlen sírba kívánják eltemetni titokban. A történet zárásaként kerül sor a rendőrség kiérkezésére a falopási ügy kivizsgálása céljából. Ahogy Pista ezt észreveszi lemondóan szól feleségének: „*Ássál tovább!*”. Ebben az esetben a véletlen folytán derül fény a rabszolgatartásra, azonban számtalan olyan eset is lehet, ami a mai napig ismeretlen.⁵⁶

A film rövidsége ellenére jól összefoglalja a rabszolgaság során történő jogsérelmeket és bűncselekményeket. Többek között bemutatja a manipulációt, a szabad mozgás és lakóhelyválasztás korlátozását, az emberkereskedelmet, a fizikai és lelki bántalmazást, a kényszerítést, a kizsákmányolást, az önrendelkezés teljes hiányát és nem utolsósorban az

---

⁵⁶ Till Attila, 2011: *Csicska*. M&M Film – Laokoon Film – TV2. <https://www.youtube.com/watch?v=9GvXbC2mh6w> (Utolsó elérés: 2023. 09. 07.).

emberölést is. Tökéletesen kivehetők a zsarnok ember személyiségjegyei és az elnyomottban meglévő akaratgyengesség. Bemutatja, hogy a rabszolgotartás sok esetben a társadalomtól elzárt helyen történik, viszont a valóságban bárhol kialakulhat. Csak a véletlen folytán derül fény a bűncselekményre.

VII. Törekvések a helyzet mérséklésére

A probléma összetettsége miatt, a lehetséges megoldásnak is több fronton kell zajlania. Az állami és civil szervezetek szoros együttműködésére, valamint a különböző hatóságok munkájának szintetizálására van szükség. Ezen felül fontos felhívni a figyelmet a modernkori rabszolgaságra a közélet minden területén, mint például az oktatás, a politika és a média. Ezzel is tágítva azoknak a körét, akik a jelenben vagy jövőben képesek lehetnek a probléma megoldására.

VII.1. Nemzetközi és hazai civil szervezetek

Rengeteg civil szervezet küzd a rabszolgaság megszüntetése érdekében. Tanulmányomban a témában legrelevánsabb intézményeket, a teljesség igénye nélkül kívánom bemutatni.

Az Anti-Slavery International a legrégebb óta aktív emberjogi szervezet, amelynek különlegessége, hogy csak és kizárólag a rabszolgaság – és ehhez kapcsolódó egyéb kizsákmányoló bűncselekmények – megszüntetésére törekszik.⁵⁷ Nemzetközi szinten, sokféle platformon kampányolnak, hogy nagyobb célközönséggel ismertessék meg tevékenységüket. A *Home Alone* elnevezésű kampányuk célja háztartásokban zajló kényszermunka meggátolása. A lobbisorán áldozatok történeteivel, rövid beszámolóival próbálják az átlagember számára bemutatni a helyzetet. Plakátokkal, videókkal és különböző reklámanyagokkal növelik a társadalom érzékenységét a téma iránt.

A Fairtrade International és a Good Wave nevű szervezetek arra biztatják a társadalmat, hogy teljesen elutasítsák a rabszolgák által előállított termékeket. A Fair Trade védjegy és a Good Wave tanúsítvány biztosítja, hogy a fogyasztók által vásárolt termék előállításakor nem használtak rabszolgamunkát és illegális gyermekmunkát. A Fair Trade védjegy az utóbbi időben státuszszimbólummá vált, Nagy-Britanniában már települések küzdenek a *Fairtrade Város* cím megszerzéséért. Különböző, akár hosszabb időtartamú kampányeseményeket szerveznek, ahol a fogyasztók szemléletváltása a cél.⁵⁸

Több olyan jelentős nemzetközi szervezet van, amelynek Magyarországon is van intézménye. Ilyen többek között az Amnesty International Magyarország vagy az UNICEF Magyar Bizottság Alapítvány. Az előbbi magyarországi emberjogi problémákkal foglalkozik, míg az utóbbi a gyermekjogok teljeskörű védelmével, a gyermekek megsegítésével.

---

⁵⁷ Garai: i.m. 51. o.

⁵⁸ Mihalkó – Szabó – Haidegger: i.m. 224. o.

Magyarországon kiemelkedő munkát végez a helyzet megoldásának érdekében a Baptista Szeretetszolgálat. Több mint tíz éve küzdenek az emberkereskedelem ellen. Munkájuk részeként említhetjük az áldozatok kimenekítését, elszállásolásukat támadóiktól védett helyen, valamint rehabilitációjukat és utógondozásukat. Céljuk az áldozatok teljeskörű visszaintegrálása a mindennapi életbe. Ebben hatalmas segítséget nyújtanak számukra a pszichológus és szociális munkás kollégák. Szoros együttműködésben dolgozik az Országos Rendőr-Főkapitánysággal (ORFK), valamint számos állami szervezettel.⁵⁹

VII.2. Mit tehet a társadalom?

A rabszolgaság eltörléséhez vezető úton fontos mérföldkő az oktatási tananyag bővítése a témában. Már gyermekkortól tudatosítani kell a tanulóknak a probléma létezését, hogy a jövőben ne lehessenek áldozatai ilyen jellegű cselekménynek. A továbbiakban pedig már a média segítségével kell a társadalmat felvilágosítani.

Az iparban célként kell kitűzni a rabszolgamunka megszüntetését. A kizsákmányolásnak azért van itt létjogosultsága, mert az olcsó, gyakran ingyenes munkaerő miatt az eladott termékeken hatalmas profit realizálható. Ha a polgárokat tudatos vásárlásra ösztönözzük, akkor nem vásárolnak ilyen kategóriába eső termékeket, inkább preferálják a fairtrade logóval ellátott árukat.

A megoldásban nagy szerepe van az államnak és a politikának. Ugyan vannak olyan törvények, amelyek tiltják a konkrét rabszolgaságot és ezeket a folyamatban közreműködő összes résztvevőre kiterjesztik, mégis sok esetben a résztvevő nem is gondolja, hogy milyen súlyos büntetés részesévé válik, csupán azzal, hogy pénzért cserébe segít a határátkelésben. A büntetések útján lehetne elrettentő példát mutatni a leendő elkövetőknek. Az egyes emberi jogokat sértő bűncselekményeknek sokkal nagyobb figyelmet kellene szentelni világszinten.

Az esetleges szökés vagy hatóságok általi kimenekítés után fontos, hogy az emberek segítsenek az áldozatoknak visszaintegrálódni a társadalomba. A már korábban említett civil szervezetek nagy segítséget nyújtanak ebben, viszont az egyéneknek is jelentős a felelősségük. Szükség van az áldozatok oktatására, munkába állásuk vagy traumáik feldolgozásának segítésére. Eleinte nem rendelkeznek jövedelemmel vagy vagyonnal, ezért fontos különböző anyagi támogatások biztosítása, vagy lakhatásuk megoldása. Ebben nagy szerepe van az önkéntességnek, ugyanis bárki segíthet adományokkal, tárgyi felajánlásokkal vagy különböző eseményeken való aktív munkával.

VIII. Összegzés

A modernkori rabszolgaság sokkal égetőbb probléma napjainkban is, mint azt a többség gondolná. Ha a rabszolgaság témakörébe ütközünk, sokaknak az ókorban kialakult klasszikus rabszolgaság jut eszébe, viszont jelenleg akár több, mint 30 millió áldozat is lehet. Az elnyomottak száma nehezen meghatározható, ugyanis már nem teljes

---

⁵⁹ Mihalkó – Szabó – Haidegger: i.m. 225-232. o.

legalitásban zajlik, mint évszázadokkal ezelőtt. A rabszolgartartás és hozzá kapcsolódó cselekmények mára már kriminalizálódtak, számos nemzetközi szerződésnek köszönhetően hazánkban is meghonosodtak a rabszolgaság teljeskörű tilalmát rögzítő törvények, jogszabályok.

Mindezek ellenére a rabszolgaság számos formájával találkozhatunk. Megkülönböztetünk adósrabszolgaságot, gyermekmunkát, hagyományos rabszolgaságot, kényszerházasságot, kényszermunkát, szexrabszolgaságot és szolgálást. Tulajdonképpen az utolsó csoportba tartozik a Magyarországon csicskatartásként elhíresült bűncselekmény. A Büntető Törvénykönyv 192. §-a a magyar szolgálást a kényszermunka kategóriájába sorolja, ez alapján bünteti.

Ahogy a rabszolgartartás sem csupán egy bűn elkövetését jelenti, úgy a csicskatartás is egy összetett jogsértő magatartás. A kizsákmányolás akár már az országhatáron túl is kezdetét veheti. Az emberkereskedelem hatalmas szerepet játszik a folyamatban, ugyanis a transznacionális migráció esetében, a későbbi áldozatok az emberkerekedők által kerülnek az adott országba. Mivel illegálisan érkeztek, így legális munkát nem vállalhatnak, könnyen válnak a rabszolgartartók áldozatává. Természetesen országon belül is számos áldozat lehet, ők nagytöbbségében akarategyenge, szenvedélybeteg, kirekesztett, hajléktalan, reményvesztett emberek. A nagyívű ígérek ellenére, sokkal rosszabb helyzetbe kerülnek, ahonnan szinte lehetetlen kitörni. Akinek sikerül, az sem feltétlen tud a történeken túllépni, a fizikai és mentális bántalmazás örök sebet ejt az áldozaton.

A probléma megoldásának is több fronton kell zajlania. Energiát kell fektetni a prevencióra, a büntettek felderítésére, valamint a megmenekült áldozatok rehabilitálására. Ebben játszanak kulcsfontosságú szerepet a különböző állami és civil szervezetek. Fontos a társadalom oktatása a témában, a média segítségével hívják fel a figyelmet a helyzet súlyosságára. Kézzelel fogható segítséget is nyújtanak kimenekítésekkel, utógondozással és adományokkal.

Amilyen komplex a folyamat, olyan hosszú és nehéz feladat megoldani a modernkori rabszolgaság problémáját. Emiatt a feltett kérdésekre konkrét választ nem kaptam. A korábban említett módszerekkel ugyan csökkenthető az áldozatok száma, de nem akadályozható meg teljesen a csicskatartás Magyarországon. Ahogy a globális klímaváltozás esetében is minden apró tett számít a folyamat mérséklésében, úgy a rabszolgaság eltörlésében is része van minden egyes embernek. Minden embernek egyéni felelőssége van. *„Amikor elnyomunk másokat, valójában magunkat nyomjuk el. Emberi mivoltunk azon múlik, hogy elismerjük mások emberi mivoltát.” (Desmond Tutu, emberi jogi aktivista)*

Daniil Goloseenko:
Implementation of Article 3 of the European Convention on Human Rights
(ECHR) in Russia and the European Union (EU)

“It is said that no one truly knows a nation until one has been inside its jails. A nation should not be judged by how it treats its highest citizens, but its lowest ones.”

Nelson Mandela

This article presents a comparative analysis of the implementation of Article 3 of the European Convention on Human Rights (ECHR) in Russia and the European Union (EU). The ECHR's Article 3 forbids the use of torture and other cruel, inhumane, or degrading practices. Examining the legal foundations, practical applications, and difficulties in guaranteeing Article 3 compliance encountered by Russia and the EU are the main goals of this study. The analysis begins by looking at the EU and Russian legal provisions that are in line with Article 3. It draws attention to the variations and parallels across the legal systems, considering pertinent domestic laws, constitutional clauses, and judicial rulings. Additionally, the role of supranational organizations in interpreting and upholding Article 3 is explored, including the European Court of Human Rights (ECtHR) and the Court of Justice of the European Union (CJEU). Case law of the particular European states and Russian Federation, international customary law and comparison with the alternative regional conventions. As well as the practical implementation of Article 3 in both jurisdictions. It evaluates the measures taken by Russia and the EU member states to prevent torture, inhuman, or degrading treatment, as well as the effectiveness of these measures. Factors such as law enforcement practices, detention conditions, and safeguards for vulnerable groups are considered. Also, the article highlights the challenges faced by both Russia and the EU and concludes with recommendations to enhance the implementation of Article 3 in Russia and the EU.

By offering a comparative analysis of the implementation of Article 3 in Russia and the EU, this article contributes to the broader understanding of human rights protection in both jurisdictions. It sheds light on the achievements, challenges, and areas for improvement, ultimately aiming to foster a more effective and comprehensive implementation of Article 3.

I. Relevance of the issue

The use of torture and other cruel punishment is common in many nations.¹ Because torture frequently takes place in remote, secret detention facilities, combating it is considerably more challenging. States have not hesitated to use counter-terrorism as a justification for using torture, which was enhanced by the context of global counter-terrorism activity after the 9-11 attacks². Political opponents, human rights advocates, practitioners of minority religions, LGBTI individuals, and suspects in terrorism are among those who have been tortured. In nations that have little concern for human rights, even common law detainees may be subjected to torture, particularly if they are already at a high risk due to their gender, age, socioeconomic level, or legal status, such as refugees.³

Beyond the potential desire to use repressive measures, there are numerous factors that contribute to torture, including a persistent lack of financial and technical resources, inadequate law enforcement training, and a climate of impunity that may exist in some nations and which, in the absence of legal action or the criminalization of acts of torture or ill-treatment, only serves to encourage their use.⁴

In my opinion, all humans deserve to be treated equally humane no matter what age, sex, color, religion, or nationality we are. Every person deserves the second chance. Nevertheless, the correctional system inflicts severe punishment rather than rehabilitation even in the countries with liberal values and human rights protection. When it comes to the autocracies and dictatorships under the cover of democracies, life of detained and imprisoned people can be a real nightmare.

The choice of the topic for me was not accidental. Due to my legal profession, I know the correctional system of Russian Federation from the inside. Conversations with the prisoners were truly shocking. As a 3rd year student during my Bachelor's studies, I did my internship at the criminal department of the District Court of my city. Where there was an opportunity to speak to the judges, their assistants and people waiting for their trial. As many of detainees were recidivists, they were strongly following informal criminal hierarchy. During the unstructured in-depth interviews, incredible things were said, for instance, that some of the detained were "outcasts" and treated as such for several reasons: they were homosexual and this was acknowledged by the other inmates, they were sentenced for pedophilia, some carried their status from a juvenile facility or a previous period of detention. This hierarchy is praised and rewarded by the prison authorities as they have the power to turn basically anyone into an outcast which will make this person's life unbearable. The authorities use this leverage in order to force people to plead guilty or to turn in the accomplices. Belonging to a group of outcasts brings the colossal suffering to the detained, they can be used for sexual activities without

---

¹ Amnesty International. Torture around the world: what you need to know. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2015/06/torture-around-the-world>.

² Carol Rosenberg: *The Legacy of America's Post-9/11 Turn to Torture*, The New York Times, October 2021.

³ Kareem Chehayeb: *Torture in Saudi prisons: 'Most oppressive era we have witnessed'*, AL JAZEERA, June 2019.

⁴ Redress Trust: *Torture in Africa: The Law and Practice Regional Conference Report*, September 2012, London, United Kingdom, 8-10 p.

their consent, they have no rights. Most of the time the “outcasts” commit suicide or go insane.⁵ But this is not the only problem, most of the detainees do not receive the treatment required. Many of them are HIV infected, they have Tuberculosis⁶ and various diseases as well as mental ones. Instead of getting treatment they continue transmit diseases in the prison environment. These phenomena were described in the book of Paul Farmer, American medical anthropologist, and physician in 2005. And even though the epidemiological situation has improved, there is still a pandemic of HIV and Tuberculosis, as well as other infectious diseases. These conditions were and still are the life threat to every person who becomes imprisoned, the lives are destroyed by such type of negligence. Many of the people do not know their rights and that they are eligible for the reimbursement. Finally, this hierarchy is being spread outside of the prison environment among marginalized people, children, and teenagers. And the same ill-treatment is being applied by them to their peers.⁷ According to my researches, that is why the organization that protects human rights should be above the state and to impose obligations and proclaim the values.

Besides the legal obligations and human rights protection as itself, there is another highly important aspect. Not only is compliance with Article 3 required by law, but it also affects one's reputation abroad. Violations can result in tense diplomatic relations and harm a nation's reputation abroad.⁸ Maintaining their reputation in this situation is crucial for European nations. As well as humanitarian concerns about the democracy and rule of law. The problem is important because torture and other cruel treatment raise humanitarian issues. These transgressions can have devastating physical and psychological effects on people, resulting in excruciating pain. One of the most important components of protecting human rights is attending to these issues. The application of Article 3 is strongly related to the values of democracy and the rule of law. It demonstrates a commitment to preserving the rule of law and democratic ideals, which are vital in Europe and are *de jure* important in Russian Federation⁹, to ensure that governments refrain from using torture or inhumane treatment. In the aspect of cross-border implications: there are cross-border repercussions in today's connected society. Transnational elements can affect diplomatic ties, as it was mentioned above, extradition demands, and international collaboration in cases involving torture and other cruel treatment. As a result, it is not simply a domestic issue but also one of global importance.

Lastly, human rights advocacy groups are working for the protection of human rights, members of civil society, and advocates constantly keep an eye on and promote the proper application of Article 3. This advocacy effort is essential for enforcing state accountability, increasing awareness, and advancing the defense of human rights as well

---

⁵ Antonina Matveeva, Boris Gi: “The system needs to be changed: what is behind the mortality in prisons” (“Нужно менять систему”: что кроется за смертностью в тюрьмах), RIA NEWS (РИА НОВОСТИ), August 2022.

⁶ Paul Farmer: *Pathologies of power. Health, Human Rights, and the New War on the Poor*. University of California Press, Ltd. London, England, 2005, 179 p.

⁷ Valerii Abramkin: *Prison Subculture*, Domestic Notes scientific journal #2(41), 2008.

⁸ Hina Shamsi, *20 Years Later, Guantánamo Remains a Disgraceful Stain on Our Nation. It Needs to End*, ACLU, January 2022.

⁹ The Constitution of the Russian Federation, Article 17.

as developing legal recognition in the society, giving people the tools for the legal self-protection, making the law available to people.

II. Legal basis of the research

The comparative analysis of the implementation of Article 3 of the European Convention on Human Rights (ECHR) in Russia and the European Union (EU) is an important phenomenon in order to realize the problematic areas, disadvantaged population and the way of reinstatement for the victims. The ECHR's Article 3 forbids the use of torture and other cruel, inhumane, or degrading practices. Examining the legal foundations, practical applications, and difficulties in guaranteeing Article 3 compliance encountered by Russia and the EU are the main goals of this study. As well as national legislation of Russia and countries of the EU.

Article 3 of the Convention enshrines one of the most fundamental values of democratic societies. Indeed, the prohibition of torture and inhuman or degrading treatment or punishment is a value of civilization closely bound up with respect for human dignity. The prohibition in question is absolute, no derogation from it being permissible. But not every state and person observe the rules even if the country has ratified the Convention.

And while it is not surprising in case of Russia, it is a big disappointment when it comes to Western European states. In order to explain such type of behavior and attitude of correction systems of Russia and the EU we must investigate historical, cultural, and political reasons. In case of Russia, the Soviet past, Stalin's regime and long history of punishments and torture for not being loyal to Communist regime left the mark on modern Russia. Two entities of the treatment prohibited by the article can be highlighted: internal and external. The former one is the degrading treatment from one inmate to another which is caused by informal prison hierarchy and which is rewarded by the jailers. The latter is a violence and all kinds of inhuman treatment by the prison workers.

And while in Russia this article is mainly triggered by prisons and correcting system institutions, in European states those are the customs institutions. Many immigrants face the degrading and inhuman treatment while going through the process of crossing the borders, staying in detention, and being deported back to their country of origin.

But not every case of violent treatment can be considered as inhumane. According to European Court of Human Rights well-established case-law, in general, ill treatment must attain a minimum level of severity if it is to fall within the scope of Article 3. The assessment of that level is relative and depends on all the circumstances of the case, such as duration of the treatment, its physical or mental effects and, in some cases, the sex, age and state of health of the victim.

The article differentiates three types of such attitude towards the victims: torture, inhuman treatment or punishment, and degrading treatment or punishment. There must be

clear distinction in order to qualify the reimbursement to the victim. Torture¹⁰ is the intentional infliction of severe pain or suffering with the aim, inter alia, of obtaining information or a confession, inflicting punishment, or intimidation. For instance, treatment was found to amount to “torture” when: the applicant was stripped naked, with his arms tied together behind his back and suspended by his arms.

The European Court of Human Rights has considered treatment or punishment to be “inhuman” because, it was premeditated, was applied for hours at a stretch, and caused either actual bodily injury or intense physical and mental suffering. For instance, treatment or punishment was held to be “inhuman” when: the applicant was threatened with torture while in police custody¹¹ or the applicants’ homes and property were intentionally destroyed by security forces, depriving the applicants of their livelihoods, and forcing them to leave their village.¹²

Treatment is considered to be degrading when it humiliates or debases an individual, showing a lack of respect for, or diminishing, his or her human dignity, or arouses feelings of fear, anguish or inferiority capable of breaking an individual’s moral and physical resistance. For a punishment to be degrading and in breach of Article 3, the humiliation or debasement involved must attain a particular level. The assessment is, in the nature of things, relative: it depends on all the circumstances of the case and, in particular, on the nature and context of the punishment itself and the manner and method of its execution. For example: severely disabled person was detained in inappropriate conditions where she was dangerously cold, risked developing sores because her bed was too hard or unreachable, and was unable to go to the toilet or keep clean without the greatest of difficulty.¹³

Russian legislation on the matter of torture and inhumane and degrading treatment is limited by the Penal Code of Russian Federation and the official interpretation of the Penal Code by the legislative bodies.

Before filing a complaint and initiating the case in the European Court of Human Rights, the victims address their local institutions according to the hierarchy of the courts in their country. Here we see the huge gap between the hypothesis, disposition and sanction of Russian Criminal Code and criminal law of European states. The criminal code of Russia has the highest sanction of deprivation of liberty up to 7 years while in some of the EU countries the punishment is an imprisonment for life. After the complaints and judicial complaints Russian courts tend to justify the correction system institutions, therefore they face no sanction and the victims become an object of even worse treatment than before.

Not only national legislation protects people, there is a Guide on Article 3 of the European Convention on Human Rights¹⁴ by the European Court of Human Rights which

---

¹⁰ Aksoy v. Turkey, 1996, § 64.

¹¹ Gäfgen v. Germany [GC], 2010, §§ 91 and 101-108.

¹² Asker v. Turkey, 1998, § 77; Hasan İlhan v. Turkey, 2004, § 108.

¹³ Vincent v. France, 2006, §§ 101-103.

¹⁴ Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights.

interprets the article 3, lists positive obligations of the state and their nature, states the duty to investigate the actions, cites the cases. Judgment of the Court of Justice of the EU (Grand Chamber) through its case-law, the Court of Justice has identified an obligation on administrations and national courts to apply EU law in full within their sphere of competence and to protect the rights conferred on citizens by that law (direct application of EU law), and to disapply any conflicting national provision, whether prior or subsequent to the EU provision (primacy of EU law over national law).

There are also multilateral treaties such as International Covenant on Civil and Political Rights which is an agreement between countries to uphold people's civil and political rights, such as the right to life, freedom of religion, freedom of expression, freedom of assembly, the right to vote, and the right to a fair trial and due process. The Article 6 of International Covenant on Civil and Political Rights proclaims the same fundamental right for life and freedom from torture and it is not legally binding therefore it has an imperative character.

Another important document is United Nations Convention Against Torture. The United Nations Convention Against Torture (UNCAT), also known as the Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, is an international human rights treaty that is currently being reviewed by the UN. Its goal is to stop torture and other instances of cruel, inhumane, or degrading treatment or punishment throughout the world.

The United Nations Convention Against Torture mandates that member states take concrete steps to avoid torture in all of the areas under their control and prevents them from sending individuals to any nation where there is a possibility that they would be subjected to torture. This Convention is signed by 113 states and Russian Federation is not one of them.

Comparative methods help to see the gaps and the collisions of the rules. Therefore, Regional Human Rights records can be used in addition to the European Convention on Human Rights. Regional human rights documents from other regions of the world, like the American Convention on Human Rights or the African Charter on Human and Peoples' Rights, have provisions that are comparable to Article 3's. Comparing how these regulations are interpreted and put into practice in various regions can be important from a legal perspective.

The last but not least source would be the Customary International Law. Because the prohibition of torture and other inhumane treatment has been recognized as customary international law, it also plays a part. This emphasizes how crucial comparative analysis is in ensuring adherence to generally recognized legal norms.

Before Russia left the Council of Europe in 2022, the most Article 3 judgements were triggered by victims from Russia. For instance, in case of *Abdulkadyrov and Dakhtaev v. Russian Federation*¹⁵ the applicants complained, in particular, that they had been

---

¹⁵ Case of *Abdulkadyrov and Dakhtayev v. Russia* (Application no. 35061/04).

subjected to ill-treatment in violation of Article 3 of the Convention while in police custody and that their complaints had not been effectively investigated. And the ruling of the ECHR was executed by Russia. As the applicants already used the rule of exhaustion of domestic remedies under Article 35 § 1 of the Convention which obliges applicants first to pursue remedies that are available and sufficient in the domestic legal system to enable applicants to obtain redress for the alleged violation.

III. Implementation of the Rulings of the European Court of Human Rights.

Control over the implementation of rulings and terms of settlement agreements (decisions) of the ECHR is carried out by the Committee of Ministers of the Council of Europe (hereinafter - CMCE), which states the presence in Russia of systemic problems associated with non-execution of ECHR rulings. In 2015, Russia was one of the three countries leading in the number of unexecuted decisions of the Court, after Italy (2622 decisions) and Turkey (1500 decisions)¹⁶. Confirmation of the presence of structural problems leading to repeated violations of the Convention (“clone cases”) is reflected in the adoption by the Court of so-called pilot decisions, which create the preconditions for correcting the existing negative situation in the state, restoring violated rights and stopping further violations. The implementation of such resolutions is aimed at reforming legislation to improve the situation in the protection of human rights and freedoms. For example, to implement the rulings of the ECHR and resolve existing problems in Russia, federal legislation was changed. One of the main reasons for the lack of effectiveness in the implementation of ECHR judgments is seen in the fact that domestic legislation does not provide for methods of enforcement of the Court’s judgments and does not provide remedies for their non-execution.

During the 26 years membership of Russian Federation in the Council of Europe, there were positive changes: improvement of prisoners’ rights, such as letting the imprisoned to be located in the correction facilities that are not far from their place of residence. The project was prepared by the Ministry of Justice of Russia with the participation of the Commissioner for Human Rights in the Russian Federation and is aimed at improving the procedure for sending and transferring convicts to the place of serving their sentences. In addition, in March 2017, the European Court of Human Rights issued a judgment in the case of Polyakova and Others v. Russia¹⁷, in which the applicants complained that sending them to prisons far from home and relatives violated their right to respect for everyone’s private and family life person, guaranteed by Article 8 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

To effectively protect the rights and freedoms of citizens, it is more reasonable to use the principle of self-limitation of state sovereignty in favor of supranational bodies (Part 2, Article 9 of the Constitution of Austria, Part 1, Article 23 of the Basic Law of the Federal Republic of Germany, Part 3, Article 28 of the Constitution of Greece). Russia’s

---

¹⁶ Ivanov A.V., *Some problems of implementation of judgments of the European Court of Human Rights in modern conditions*, Russian Journal of Legal Studies, p. 112-123, 2017.

¹⁷ Polyakova and Others v. Russia (Applicaton no. 35090/09).

participation in the Council of Europe indicates a limitation of sovereignty, because one cannot be a member of an international organization and remain completely independent from it.

France is chosen for comparative analysis as one of the most human rights-oriented countries which always seeks to improve the abundance of the fundamental human rights.

In France, the procedure for implementation of the ECHR decisions is poorly formalized, apart from the procedure for reviewing sentences in connection with the adoption of the rulings of the European Court of Human Rights. There are no specialized institutions that should deal with the implementation of the Rulings. Despite this, the practice of implementing ECHR decisions has developed in France. This is due to the high status of judicial acts in the national system of the country. Court decisions are considered the most important source of law, as they provide interpretation of laws. Likewise, rulings of the European Court of Human Rights are seen as sources of European Convention on Human Rights (ECHR) standards. The characteristics of the current practice of executing ECHR decisions are determined by several factors: the high status of the executive branch, the underdevelopment of the constitutional justice system in the presence of a developed system of civil, criminal, and administrative courts. In addition, a certain influence on the approach to the execution of ECHR decisions is determined by the constitutional principle of the supremacy of international law.¹⁸

France seeks to implement rulings of the European Court of Human Rights not by changing laws, but by improving law enforcement practice in specific categories of cases, as well as through the use of the principles and standards laid down in the European Convention of Human Rights and rulings of the European Court of Human Rights (for example, the principle of proportionality of restrictions on human rights and freedoms, the principle of quality of law, etc.). As a result, the main role in the execution of Rulings regarding general measures is played by the country's judicial authorities, prosecutors, and other law enforcement officials. The activities of these bodies are coordinated by the Ministry of Justice.¹⁹

The rulings handed down to France by the European Court of Human Rights accounted for 1.64% of the total number of sentences handed down in 2019. In 2019, the European Court of Human Rights examined 597 applications relating to France, 578 of which it declared inadmissible or did not continue to consider them (excluding applications from the list of cases to be considered).²⁰

---

¹⁸ France Diplomacy, France and the fight against enforced disappearance, torture and arbitrary detention, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/human-rights/enforced-disappearance-torture-and-arbitrary-detention/article/france-and-the-fight-against-enforced-disappearance-torture-and-arbitrary>

¹⁹ Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères, France and the European Court of Human Rights. <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/human-rights/european-court-of-human-rights/> (Updated in 2022).

²⁰ HUDOC statistical reports, 2019.

The court made 19 rulings (on 19 appeals), 13 of which found one or more violations of the European Convention on Human Rights. Despite a very slight increase in 2019, due in part to the Court's finding of irregularities in seven old detention cases, these figures have declined almost steadily since 2010 and have remained relatively stable in recent years.²¹

This decline is confirmed by the fact that, following legislative reforms that have eliminated a number of “structural” problems that gave rise to a large number of appeals in the past (in particular under Article 3 and 6 of the European Convention on Human Rights in relation to the prohibition of torture and trial time limits respectively), France no longer faces a high number of trials.

In France, the rulings of the European Court of Human Rights are highly significant. This case concerned the death in 2009 of an eight-year-old girl as a result of abuse by her parents²². The applications were lodged by two French child protection associations. Both associations complained in particular that the French authorities had failed to protect the child from parental abuse. The first applicant also complained about the need to establish the existence of gross negligence in order to engage the State's liability for the malfunctioning of the justice system.

IV. Consequences of Russia's denouncement of the European Convention of Human Rights

“In an extraordinary meeting this morning, the Committee of Ministers decided, in the context of the procedure launched under Article 8 of the Statute of the Council of Europe, that the Russian Federation ceases to be a member of the Council of Europe as from today, after 26 years of membership.” This message appeared on the website of the Council of Europe on the 16th of March, 2022 as a consequence of the Opinion²³ adopted unanimously by the member states. The same day Russian Federation withdrew its membership from the Council of Europe and denounced the European Convention of Human Rights.

Russian Federation only ceased to be the party to the European Convention of Human Rights on 16th of September of the year in question. According to the news portal of the Council of Europe there were 17,450 applications against Russian Federation pending before the European Court of Human Rights.²⁴

---

²¹ HUDOC statistical reports, 2019.

²² Association Innocence en Danger and Association Enfance et Partage v. France (applications nos. 15343/15 and 16806/15).

²³ Parliamentary Assembly: Consequences of the Russian Federation's aggression against Ukraine. <https://pace.coe.int/en/files/29885/html>.

²⁴ Council of Europe Newsroom: Russia ceases to be party to the European Convention on Human Rights. <https://www.coe.int/en/web/portal/-/russia-ceases-to-be-party-to-the-european-convention-on-human-rights>.

Leaving the Council of Europe threatens that citizens will not be able to appeal to the ECHR, because it will not have jurisdiction to consider such complaints. The European Convention will no longer apply. These are tortures in police departments and colonies, issues of domestic violence and the right to freedom of assembly. It is important that the court rulings were binding for Russian Federation.

The lack of international scrutiny gives the impression that Russia is less responsible for violations of human rights. Such abuses might be encouraged or emboldened as a result. Russian nationals and residents who benefit from the European Court of Human Rights protections may discover that their legal rights against government abuses are reduced. Finding themselves in such situation may have an isolating effect on people. The feeling of hopelessness is dangerous at such a dark time for the Russian *de facto* weak and flawed democracy²⁵ and the adversity of such a “bilateral termination of contract” has a devastating effect on the population, rule of law and human rights.

Human rights organizations were worried²⁶ about the effects on victims of the Kremlin's rights abuses have denounced the Russian Federation's withdrawal from the Council of Europe, which is Europe's leading human rights monitor. This was a severe blow to individuals seeking to make new accusations as well as those whose complaints against the Kremlin are still pending in court about their violations of human rights. Russia was expected to comply by the norms of the 47-member organization after it joined in 1996, which forbids the use of the death penalty. And even if there is a ruling by the Russian Constitutional Court that prohibits the use of death penalty, more repressive legislation is being passed in Russia and at some point, the death penalty moratory can be lifted. In order to spread awareness of and seek redress for human rights breaches, civil society organizations and human rights advocates in Russia depend on international institutions like the European Court of Human Rights. Withdrawal might make it more difficult for these groups and campaigners to do their work.

This article estimates the state of human rights compliance to the European standards through the prism of the article 3 of the European Convention of Human Rights. As mentioned above the biggest share of the Article 3 violations in Russian Federation are happening in Russian correctional system facilities The following are some of the major issues with Russia's jail system:

Russian jails frequently experience extreme overcrowding, which results in claustrophobic and unhygienic living conditions.²⁷ Because of this, there may not be enough personal space or access to restrooms, which increases the hazards to inmates' health and welfare.

---

²⁵ Economist Intelligence: Democracy Index Report. <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2022/>.

²⁶ Amnesty International: *Russia's withdrawal from Council of Europe a tragedy for victims of Kremlin's abuses*, March 2022.

²⁷ Novaya Gazeta, <https://novayagazeta.ru/articles/2021/04/08/sovet-evropy-predstavil-doklad-pogolovnoi-statistike-rossiia-zanimaet-pervoe-mesto-po-obshchemu-kolichestvu-zakliuchennykh-v-tiurmakh>, April 2021.

Violence and abuse: Reports of physical and sexual abuse both by prison officials and by inmates have caused grave human rights concerns.²⁸ Prisons' hierarchical structures can make these problems worse since strong inmates or prison guards may abuse their authority and commit violent acts against weaker inmates.

Lack of access to healthcare: The Russian prison system suffers from a serious lack of medical care. Prisoners frequently encounter barriers to receiving essential healthcare services, resulting in inadequate or delayed treatment for a variety of medical ailments.²⁹ Prisoners' right to health may be violated by this inadequate healthcare, which also contributes to a decline in physical and mental health.

Inadequate protections for vulnerable groups: The prison system may provide special difficulties and discrimination to certain vulnerable groups, such as LGBT people, members of racial or ethnic minorities, or political prisoners. Prisons' hierarchical structures can make these problems worse by putting vulnerable people at an increased risk of abuse, harassment, and segregation.

Justice and legal representation are not always readily available to prisoners in Russia, especially those without sufficient financial resources. This may make it more difficult for them to complain about unfair treatment or other human rights abuses they may have suffered.

Communication and expression rights restrictions: Prisons' hierarchical structures can impose restrictions on inmates' ability to communicate and express themselves freely.³⁰ Strict rules and regulations may inhibit communication with the outside world, restrict access to information, and restrict prisoners' freedom of expression.

The abovementioned information proves, that prisoners in Russia are usually sentenced to a double penalty. They are not only jailed but there is a high chance of being treated as a subhuman. It is also a big issue as many young people are political prisoners in Russia and this treatment is applied to them in order to destroy their personality and mental and physical health, to erase their dignity.

Having said this all, the future of the human rights in Russian Federation is facing the biggest threat ever. If being the member of the Council of Europe did not bring much positive change, there are negative changes to take place in Russian society. There is no mechanism of leverage to make Russian Federation respect the fundamental rights of the people and this is a matter of the highest concern. There is no supranational remedy for people so now Russian Federation solely possesses its right for violence.

Nevertheless, after the inhumane invasion of Ukraine by the Russian Federation, there were still positive changes to the national legislation: the expansion of the range of people that can be prosecuted for the crimes in question and the tightening of the sanction

---

²⁸ See footnote 28.

²⁹ See footnote 28.

³⁰ See footnote 5.

for the crimes. On June 22, the State Duma unanimously adopted a law that introduces special liability for torture for law enforcement officers and prisoners collaborating with them.

New clause 4 of Art. 286 of the Criminal Code provides for imprisonment for a term of four to twelve years in case of abuse of power with the use of torture. They are proposed to be understood as any act by which severe pain or suffering, physical or mental, is deliberately inflicted in order to obtain information or confession, to punish, intimidate or coerce something, or for any reason based on discrimination of any nature.

The novel also expands the list of persons who can be prosecuted for coercion to testify (Article 302 of the Criminal Code) - they will include law enforcement officers, including the Federal Penitentiary Service.

In addition, the amendments introduced harsher punishment for torture if it resulted in serious harm to health or death. This will result in a penalty of 8 to 15 years in prison with a ban on holding public office for up to 20 years. In the chapter 2, the previous edition of Penal Code of Russian Federation was mentioned where the maximum sanction was 7 years. It is important to state that despite the tightening of the regime in Russian Federation positive changes can be made. The Supreme Court clarified the law, according to which torture does not mean infliction of suffering within the framework of the exercise of the legal powers of an official. But the indication that torture does not include suffering inflicted accidentally within the framework of legal sanctions was excluded from the law in the final version.

“In accordance with this law, only an official can torture. Neither a bandit with a soldering iron, nor some kind of extremist terrorist,”³¹ Alexei Kurinny, a deputy from the Communist Party of the Russian Federation, expressed dissatisfaction with the novelty. He clarified that the faction would support the bill in any case. The deputy added that in order to solve the problem of torture, it is necessary to remove medical institutions from the Federal Penitentiary Service: the depravity of the current system was proven by the situation in the Saratov colonies.

It's crucial to remember that Russia and the larger European human rights system would both suffer significantly from Russia's withdrawal from the ECHR. Any choice to reject the Convention should be carefully assessed in light of the potential effects on individual human rights, international relations, and the global human rights framework.

V. Conclusion

The topic of torture is a sensitive matter for all the nations throughout the history of mankind. Human is the only kind on the planet that inflicts torture, inhumane and degrading treatment purposefully. The human dignity is the value that did not appear overnight when people separated from the world of animals. There was a long process of

---

³¹ State Duma of Russian Federation council speech by Alexei Kurinny, June 2022.

wars and suffering that brought us to where we are now. Many flawed international organizations were established in order to safeguard people's lives and dignity. And as a kind, humans are destined to evolve and grant every person the right to life and freedom from torture which they have by the birth. Unfortunately, all the states are extremely different and while some make the human rights their priority, other states consider the human life and the dignity a secondary aspect.

The comparative analysis is used to show the difference between the countries, the importance of the human rights to the heads of the states and the most importantly, the attitude to supranational legislation that is created by the organization whose minimum task is to improve the life of the humankind.

This analysis is designed to shed the light on the most important aspects: 1) *Legal Consistency and Harmonization*: Scholars and decision-makers can evaluate the level of legal consistency and harmonization within the ECHR system by contrasting how various nations interpret and apply Article 3. This can help to find shared norms and differences in how people view human rights, which can then be used to better harmonize the law. 2) *Accountability and Enforcement*: The comparison can show how differently Article 3 is enforced in various nations. This might call attention to nations that might need to improve their systems for holding people accountable and enforcing human rights laws. 3) *Better Practices*: Other countries might adopt best practices and modify their legal systems to better safeguard human rights by studying those that have robust laws against torture and inhuman treatment. This may result in a protection standard that is more broadly applied. 4) *Culture*: Comparative analysis can assist to consider variations in culture and context that might affect how Article 3 is interpreted and used. It may result in a more complex comprehension of how human rights principles can be applied in various socio-political settings. 5) *Legislation Development*: This research can be used by policymakers to direct the creation of regulations that guarantee conformity to Article 3 requirements. It can be especially helpful for nations looking to strengthen their protection of human rights. 6) *Most importantly, with the unavailability of globalization, the International Relations are the important aspect*. Because it influences diplomatic ties and cross-border collaboration, this analysis is relevant to international relations as well. Understanding how various states interpret and apply Article 3 can have an impact on how countries interact with one another on human rights problems.

Due to its potential to increase the defense of fundamental human rights, improve the harmonization of international law, and foster accountability and enforcement, a comparative examination of ECHR Article 3 in various nations is particularly pertinent. Policymakers and researchers can support the continuous endeavor to protect and promote human rights norms globally by looking at the differences and similarities in how Article 3 is applied.

Kajárik Réka:¹

Mesterséges intelligencia – különös tekintettel a jogi vetületeire, a társadalmi jelentőségére és a közösségi médiában betöltött szerepére

A ChatGPT tavaly őszi berobbanása felkeltette a társadalom figyelmét a mesterséges intelligencia iránt, ami egyre inkább ösztönzi az embereket a tudatos alkalmazásra, noha már több éve használjuk különböző alkalmazásokba és platformokba beleépítve. Kutatásom a mesterséges intelligencia és a közösségi média joghoz kötődő kapcsolatát vizsgálja, melynek fókuszában azon kérdés áll, hogy szükség van-e jogi szabályozásra? Amennyiben igen, úgy azt nemzetállami, regionális vagy globális szinten érdemes megvalósítani, tekintettel a technológia sajátosságaira. A tanulmány során a mesterséges intelligencia alapjait és az Európai Unió szabályozási megoldásait kívánom ismertetni, hiszen a regionális keretrendszer megalkotása kiemelten fontos.

I. Bevezető gondolatok

A mesterséges intelligencia (továbbiakban MI ²), ha máshonnan nem is, de a tudományos- fantasztikus (*science fiction*) irodalomból, például *Isaac Asimov* írásaiból ismerős lehet. A sci-fi-ban és az emberek elméjében is főként az a kép él az MI-vel kapcsolatban, hogy olyan robotok ³ amik saját öntudattal rendelkeznek és az a céljuk, hogy az emberiséget leigázzák és átvegyék az uralmat a Föld felett. Ez a fantasztikum azonban még messze áll a valóságtól, hiszen a jelenleg jól működő MI-k ilyen motivációkkal nem rendelkeznek, mivel a rendszer mögött álló technológia még ilyen szinten nem áll.

Bill Gates 1975-ben a *Microsoft* indulásakor azt a célt tűzte ki, hogy minden otthonba szeretne egy számítógépet. ⁴ Jelenleg, 48 évvel később ott tart a technológiai, hogy szinte mindenki a zsebében hord egy okos telefont, ami egy miniszámítógépként funkcionál. Vajon várhatjuk-e az MI-től az ehhez hasonló penetrációt az életünkbe, vagy lehet, hogy ez már meg is történt, csak nem vettük észre, mivel már most is sok alkalmazást és programot, úgy használunk, hogy nem is tudunk róla, hogy MI-rendszerrel működnek. A világ legtöbb területén nincsenek ezek a rendszerek szabályozva, ami szinte szabad utat biztosít a fejlődésben. Az elmúlt pár évtől kezdve az Európai Unió kiadott és elfogadott irányelveket és rendeleteket az MI-vel kapcsolatban és annak technológiai hátterére

---

¹ Szegedi Tudományegyetem Nemzetközi tanulmányok alapszakos hallgatója.

² *Artificial Intelligence*: AI.

³ A robotok és a mesterséges intelligencia nem szinonim fogalmak.

⁴ Hannah Bae: *Bill Gates' 40th anniversary email: Goal was 'a computer on every desk'*. <https://money.cnn.com/2015/04/05/technology/bill-gates-email-microsoft-40-anniversary/index.html> (Letöltve: 2023.10.17.).

vonatkozóan.⁵ Igaz, hogy a GDPR (*General Data Protection Regulation* – Általános Adatvédelmi Rendelet) 2018 óta alkalmazandó analóg és digitális adatvédelmi ügyekben, viszont még így is számtalan területe nincs szabályozva az informatikai rendszereknek, ami szorosan és átvittén kötődik az MI-hez, azonban ez lehetséges, hogy nem is feltétlen szükséges. Az MI robbanásszerű fejlődése további jogi kérdéseket vet fel, így egy teljesen kiforratlan rendszert kellene szabályozni. A jogról egyébként is sokszor megállapítható, hogy reaktív, ami akkor reagál az eseményekre, ha azok kezdenek baljósá válni.

A tanulmány első felében bemutatom a témához kötődő fogalmakat, amik elengedhetetlenek a mesterséges intelligencia megértéséhez. Szó esik az MI rövid történeti fejlődéséről és fogalmáról. A közösségi média, mint a dolgozat egyik vezérfonala is részletezésre kerül az algoritmusokkal egyetemben, amik alapján az MI-technológiák működnek. A dolgozat második fele a korábban említett témák jogi aspektusaira helyezi hangsúlyt, az MI okozta jogi kihívásokra, majd pedig az Európai Unió irányelvei és jogi keretei szerepelnek. A téma keretében említésre kerül egy jogeset Magyarországról, ami MI-hez köthetőek. A tanulmányt az MI-vel kapcsolatos lehetséges jövőképek felvázolásával zárom.

II. Alapvetések a mesterséges intelligenciáról

II. 1. Története

Bőven a XX. század előtt is voltak különböző víziók és elméletek arra, hogy létre kellene hozni egy embertől független „gondolkodót”. Sok próbálkozás volt autonóm szerkezetek megalkotására, ám a kor szelleme akkor nem volt befogadó képes ezekre a gépezetekre. Amit mai gondolkodással mesterséges intelligenciának hívunk – melynek fő alkotóelemei a fuzzy logika,⁶ a neurális hálózatok,⁷ a mélytanulás⁸ és a gépi tanulás⁹ – csak az 1950-

---

⁵ Például 2021-ben kiadta *Javaslat az Európai Parlament és Tanács rendelete a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok (a mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) megállapításáról és egyes uniós jogalkotási aktusok módosításáról*. Brüsszel, 2021. 4. 21. COM(2021) 206 final.

⁶ Fuzzy (elmosódott halmaz) logika fogalma: „Folytonos, közbülső valóságértékekkel dolgozó logikai rendszer az informatikában, szemantikában, matematikában, valószínűség számításban és mesterséges intelligenciában.” - Buzás György Miklós: A mesterséges intelligencia története. *Central European Journal of Gastroenterology and Hepatology*. Volume 7, Issue 3. October 2021. 125. o.

⁷ Neurális hálózatok a mesterséges intelligenciában: megpróbálják imitálni az emberi agynak a struktúráját annak érdekében, hogy hasonlóan tudjanak az intelligenciák gondolkodni és logikai összefüggéseket megállapítani, mint az emberek és képesek legyenek részletes felismerésre, új dolgok értelmezésére. - *Neurális hálózatok*. <https://atozofai.withgoogle.com/intl/hu/neural-networks/> (Letöltve: 2023.10.17.).

⁸ Mélytanulás fogalma: olyan gépi tanulást neveznek mély tanulásnak, amit mesterséges neurális hálózatokkal teszik lehetővé, hogy a digitális rendszerek - főként az MI – tanulni tudjanak a megszerzett tudásból és a korábbi példákat, ismereteket beépítsék az adattárukba, amit felhasználnak majd az emberi viselkedéshez hasonló reakciójukban. - *Mi az a mély tanulás?* <https://azure.microsoft.com/hu-hu/resources/cloud-computing-dictionary/what-is-deep-learning/> (Letöltve: 2023.10.17.).

⁹ Gépi tanulás fogalma: az MI egyik részhalmaza. A betanítás matematikai adatmodellekkel történik, amik algoritmusokat alkalmazva mintákat hoznak létre. Minél több mintát alkot, annál fejlettebbé válik az algoritmus és egyre jobb eredményeket tud elérni. - *Mi a gépi tanulás?* <https://azure.microsoft.com/hu-hu/resources/cloud-computing-dictionary/what-is-machine-learning-platform> (Letöltve: 2023.10.17.).

es évektől kezdtek megjelenni elméletei síkon, aminek fő célja az emberi tevékenységek helyettesítése gépek által. A korszak egyik legmeghatározóbb elméje, *Neumann János* is részt vett az MI alapköveinek letételében. Felfedezte, hogy azok az összefüggések, amelyek matematikailag nem oldhatóak meg, azoknak egy részére a nagysebességű elektronikus számítógépek képesek. Ezeknek a kezdetleges gépeknek – például az ENIAC (*Electronic Discrete Variable Automatic Computer*) - a kidolgozásában is részt vett, emiatt a belső szervezési elvet róla nevezték el Neumann-elvnek.¹⁰

Neumann mellett *Alan Turing*nek is nagy szerepe van az MI fejlődésében, mivel az 1930-as években kidolgozta a matematikai alapját a programozható számítógépeknek. *Turing* nevéhez köthető a Turing-teszt („*imitation game*”), amit 1950-ben azért fejlesztett ki, hogy megállapíthassa, hogy egy számítógép képes-e gondolkodni, úgy viselkedni, mint egy ember. Lényegében egy rövid „beszélgetés” során, ha az ember nem jön rá, hogy géppel beszél, akkor átment a teszten. Sok esetben az árulkodó tényezők a helyesírási és nyelvtani hibák, nem pedig a valóságyszerűsége a párbeszédnek.¹¹ Ez a teszt adta az alapját más hasonló teszteknek is – például a kínai szoba vagy a captcha – aminek a célja, hogy megállapítsa, hogy ember vagy gép, aki használni kívánja a felületet. A Turing-tesztet még mindig használják, azonban már vannak rá próbálkozások, hogy egy modernebbre felváltsák, hiszen az „*imitation game*” nem kifejezetten elavult, de bizonyos esetekben nem mutat pontos eredményeket.¹²

Meglehet, hogy eddig a Turing-teszt elégségesnek bizonyult, de 2022- ben a *Google*, a *Facebook* és az *OpenAI* kooperációjában kifejlesztett egy újfajta programot („*large language models*” (továbbiakban: LLL) – nagy nyelvi modellek), amiből az egyik modell (LaMDA) megdöntötte a tesztet. LaMDA egy intelligens, tudatos és érző modell, ami nem képes belső életre. *Gary Marcus* kognitív tudós szerint, ezek a fejlesztések valójában nem az önálló intelligencia felé mutatnak, hanem annak az irányába, hogy az embereket megtévesszék azzal, hogy saját intelligenciával rendelkeznek.¹³

Az 1950-es és 1960-as évektől az MI virágzó fejlődésnek indult. Ezek a számítógépek a korábbiakhoz képest egyre több információt voltak képesek tárolni, ami jelentős törekvés volt a jelenlegi MI-nek a korai modelljeire – például *Allen Newell* és *Herbert Simon* Általános Problémamegoldója (*General Problem Solver*) vagy *Joseph Weizenbaum* ELIZA-ja, ami egy korai chatbot.¹⁴ A legfőbb gátat az MI fejlődésében a gépek sebességének és kapacitásának hiánya okozta. Az 1980-as években már megjelent a mélytanulás, ami miatt az akkori rendszerek elkezdtek hasonlítani a maiakhoz.

---

¹⁰ Buzás: i.m. 121-124. o.

¹¹ *Turing test*. <https://www.britannica.com/technology/Turing-test> (Letöltve: 2023.10.17.).

¹² *A Google új módszerrel helyettesítene a Turing-tesztet*. <https://qubit.hu/2022/06/15/a-google-uj-modszerrel-helyettesitene-a-turing-tesztet> (Letöltve: 2023.10.17.).

¹³ *Google's AI passed a famous test – and showed how the test is broken*. <https://www.washingtonpost.com/technology/2022/06/17/google-ai-lamda-turing-test/> (Letöltve: 2023.10.17.).

¹⁴ A chatbot egy olyan szoftver, ami képes emberi beszélgetés szimulálására fizikai test nélkül. - Nagy Teodóra: A jövő kihívásai: robotok és mesterséges intelligencia az alapjogi jogalanyiség tükrében. *MTA Law Working Papers*, 2020/6, 13. o.

II. 2. A mesterséges intelligencia fogalma

Nehéz egy egységes MI fogalmat találni, mivel részben eltérnek a különböző célokra használt rendszerek. *John McCarthy* amerikai informatikus és kognitív tudós MI fogalmi meghatározása olyan tudományt takar, ami intelligens gépek gyártását és mérnöki gyakorlatát jelenti.¹⁵ Maga a mesterséges intelligencia kifejezés az emberi intelligencia gépi formájára utal, amit a valóságban nagyon bonyolult megvalósítani. Ahhoz, hogy egy MI- rendszert létre tudjanak hozni tisztában kell lenni az emberi intelligencia működésével, amihez számos tudományterület szakértelme szükséges - az MI metszéspontjában helyezkedik el a matematika, az informatika, a filozófia, a biológia, a pszichológia és a nyelvészet. A filozófia azt a kérdést veti fel, hogy az intelligenciának kell-e fizikai testet öltenie. Párhuzamot tudunk vonni az emberek és a gépek működése között, hiszen, ha az emberi agyat és intelligenciát tekintjük szoftvernek, és a testet, pedig hardvernek akkor kész is van egy biológiai számítógép. Azonban ezzel az állítással a biológusok nem értenek egyet, mivel szerintük a biológiai jelenségeket nem lehet gépekkel imitálni. Erre részben rációfognak a különböző robotokat gyártó cégek – például a *Boston Dynamics* – akik már képesek működő, testet öltött gépeket gyártani. Igaz, hogy ezek messze nem autonóm lények, de annak irányába mutatnak, hogy megvalósíthatóak lesznek hosszas fejlesztések árán. A szoftver finomhangolásán túl a fizikai jellemzők részletes kidolgozása is szignifikáns az összkép kialakításában. A biológusok állításának az is ellentmond, hogy a megismerési folyamatokat matematikai számításokkal ki lehet fejteni, amik az emberi agy részletesebb megismerése következtében továbbfejleszhetőek lesznek. Nem szabad arról sem megfeledkezni, hogy az emberi kognitív képességek évezredek alatt alakultak ki, míg a mesterséges intelligenciával egy évszázada sem foglalkoznak még.¹⁶

Az MI igénybevételeben minden alkalmazót más és más tényező motivál – van, aki profitmaximalizálás céljából használja, van, akit a hétköznapi élet megkönnyítése és jobbá tétele miatt. Logikusan, ha egy rendszer jövedelmező és előnyöket biztosít számunkra, akkor szeretnénk a lehető legnagyobb mértékben kihasználni, azonban a használatuk közben a hátulütőkről sem szabad megfeledkezni. Ezek a rendszerek még egyáltalán nem működnek tökéletesen, mint ahogyan a 2022-es évvégi újdonságnál, a *ChatGPT* -nél is láthattuk, hogy számtalan kihívást rejt magában. Attól függetlenül, hogy folyamatos fejlesztésre szorulnak, ezen szoftverek jól használhatóak, viszont nem lehet teljesen a technológiára hagyatkozni sem, mivel erősen igénylik az emberi szupervíziót.

II. 3. A mesterséges intelligencia típusai

Háromféle mesterséges intelligenciát különböztetünk meg.¹⁷

---

¹⁵ John McCarthy: *What is Artificial Intelligence?* Stanford University, Computer Science Department. 2007. november 12.

¹⁶ Keserű Barna Arnold: *A 21. századi technológiai változások hatása a jogalkotásra. Képes-e lépést tartani a jog a változó világgal?* Dialóg Campus, Budapest, 2020. 43–45. o.

¹⁷ *Mit jelent a mesterséges intelligencia?* <https://azure.microsoft.com/hu-hu/resources/cloud-computing-dictionary/what-is-artificial-intelligence/> (Letöltve: 2023.10.17.).

Szűk mesterséges intelligencia (gyenge MI): jelenleg a legmagasabb szintű MI. Olyan számítógépes rendszerek, amik egy szűken meghatározott feladatkört az embereknél hatékonyabban el tudnak végezni, azonban a rendszerből hiányzik a tudatosság és az érzelem. A jelenlegi szűk MI-eket két fő típusra lehet osztani: a szoftveralapú MI-k, az elemző szoftverek, virtuális asszisztensek, hang- és képfelismerő rendszerek. A másik csoport a fizikai MI-k, amik a drónok, a dolgok internete (IoT – *Internet of Things*) és az önvezető autók.¹⁸ Ez egy elég friss és ismeretlen terep, aminek okán sok kihívást rejteget magában, amellett, hogy számtalan etikai és felelősségi kérdést is felvet.

Általános mesterséges intelligencia (erős MI): olyan rendszer, amely képes meghaladni az emberi intellektualitást. Ha egy MI elérné ezt a szintet, akkor önállóan megoldana bonyolult problémákat, kreatívan gondolna és cselekedne, képes lenne szélesebb körben feladatokat ellátni. Ilyenek a filmekben szokványosan kialakult képek, amik a robotokkal kapcsolatban meg szoktak jeleníteni - gépek, amelyek saját gondolataikból eredően tudatosan cselekednek.

Mesterséges szuperintelligencia (ISA): egy olyan szuperintelligencia lenne potenciálisan, ami az embereken túl mindenben a legjobb lenne, határtalan kreativitással és bölcsességgel. Ez jelenleg szinte elképzelhetetlen és az adott fejlettségi szinthez mérten a sci-fi világában létezik csak.

III. Közösségi média

A közösségi média platformok indulását az ezredforduló végére tehetjük, amikor a web 2.0 elindult, vagyis már nem csak olvasásra volt lehetőség az interneten, hanem a felhasználók tartalmat is gyárthattak. Így aktív részei lehettek az internetes környezetnek, vagyis a közösségi média olyan felületet biztosít a felhasználóknak, ahol a kész tartalmak olvasása mellett hozzájárulnak saját bejegyzéseikkel és hozzászólásaikkal, ami által ők maguk is tartalomszolgáltatóvá váltak. Maga a közösségi média (*social media*) kifejezés 2006 óta használatos, amikor a Wikipedia definiálta a jelenséget.¹⁹ Manapság már egyértelműen vezető szerepe van a közösségi médiának, ami messze felülmúlta a hagyományos média hatásait. A tartalomgyártás mellett, ismerősök közti kapcsolattartásra, tájékozódásra, szórakozásra, ismerkedésre és adás-vételre is alkalmas.²⁰

A közösségi média oldalak figyelemmel bírnak a klasszikus állami szabályozási keretekre, azonban a platformszolgáltatók megalkotják a saját szabályait, amellyel óhatatlanul korlátozzák a véleménynyilvánítás szabadságát.²¹ Lényegében a

---

¹⁸ *Mi az a mesterséges intelligencia és mire használják?* <https://www.europarl.europa.eu/news/hu/headlines/society/20200827STO85804/mi-az-a-mesterseges-intelligencia-es-mire-hasznaljak> (Letöltve: 2023.10.17.).

¹⁹ Klein Tamás – Tóth András (szerk.): *Technológia jog – Robotjog – Cyberjog*. Wolters Kluwer Hungary. Budapest, 2018, 233. o.

²⁰ Papp János Tamás: *A közösségi média szabályozása a demokratikus nyilvánosság védelmében*. Wolters Kluwer Hungary. Budapest, 2022, 26-27. o.

²¹ Az ENSZ kinevezett egy külön bizottsági előadót (rapporteur), akinek az emberi jogokat és az alapvetően szabadságjogokat kell biztosítania, beleértve a véleménynyilvánítás szabadságát is. - United Nations –

szabályszegők ellen egy szankciórendszert – például profil- és tartalomtörlés, ideiglenes letiltás az oldalról - is bevezettek. Emellett a Facebook létrehozta az Ellenőrző Bizottságot,²² amely új megközelítésbe helyezte a platformok alapjogkorlátozó szerepét és lehetőségeit.

A közösségi médiák indulásakor igazán csábító volt egy portál, ahol szabadon lehet tartalmakat olvasni és gyártani, mindezt ingyen – olyan értelemben ingyen, hogy a használatáért nem kell pénzzel fizetni. Azonban mára már kiderült, hogy az interneten semmi sem ingyenes, mivel lényegében az adatainkkal fizetünk. A keresési előzményeinket az internetes platformok a szerződött piaci partnereknek továbbítják, akik a platformoknak fizetnek, hogy érdeklődéseink alapján termékeiket reklámok formájában juttassa el a felhasználókhöz.²³ A XXI. század második évtizedében egy olyan paradox világban élünk, ahol az emberek szinte önként osztanak meg szenzitív adatokat a magánéletükből.

IV. Algoritmusok megjelenése kereséseink alapján

Az algoritmus egy matematikai fogalom, ami rögzített szabályok mentén megvalósuló eljárásrendet takar. Ezt a rendet meghatározott lépések (utasítássorozatok) építik fel, ami egy előzetesen felmerült matematikai probléma megoldására alkalmas. Ilyen rendszeren alapszik két szám legnagyobb közös osztójának a kiszámítása vagy egy útvonal megtervezése. A számítógépes programok alapjait ugyancsak algoritmusok adják, amelyek a szoftvereket utasításokkal látják el. Az algoritmusokba az adatokat a matematika és az informatika nyelvén táplálják be, amik matematikai módszerek segítségével kerülnek megoldásra, majd természetes nyelven jelenítik meg az eredményeket.²⁴

Információs-, vélemény-, vagy szűrőbuborék (*filter bubble*) – mindhárom alatt ugyanazt a fogalmat értjük. Az internetes platformok többsége használja, mivel ezek a buborékok tartalmazzák a felhasználók tartalompreferenciáit. Amit ez a buborék nem tartalmaz, azzal az információval kisebb eséllyel fog szembe találkozni a használó – például egy baloldali politikai nézetekkel rendelkező személy (a buborék szerint) nagyon ritkán fog olyan tartalmat találni internetezése során, ami jobboldali eszmerendszert támogat – mely vélemény beszűküléséhez vezethet.²⁵

Az algoritmusok a szűrőbuborékokban található információk alapján alakítják a keresési tartalmaink megjelenítését. Ez azért fontos a platformüzemeltetőknek, mert a céljuk az, hogy a felhasználók minél több időt töltsenek az oldalaikon és minél több olyan reklámmal találkozzanak, amik a tartalompreferenciájuknak megfelelnek. Ezáltal több

---

General Assembly – Promotion and protection of the rights of freedom of opinion and expression. Note by the Secretary – General. 21 August 2014, A/69/335.

²² Facebook Oversight Board hivatalos honlapja. <https://www.oversightboard.com/> (Letöltve: 2023.10.17.).

²³ Uo. 237-239. o.

²⁴ Uo. 184-185. o.

²⁵A *Digitális Jólét Program stratégiához kapcsolódó fogalomtár.* <https://digitalisjoletprogram.hu/hu/fogalomtar/strategiak/> (Letöltés ideje: 2023.10.17.).

bevételezhetnek szert a reklámozók által, mivel jelen esetben nem a mennyiség, hanem a célzottság hoz magasabb jövedelmet. Ugyanebből a tényből fakad, hogy a platformüzemeltetők versenyeznek a felhasználók figyelméért, ezért céljuk, hogy minél jobb algoritmikus modelleket gyártsanak.²⁶ Ezek a modellek minden lépést monitoroznak, azt is számon tartják, hogy mennyi időt (másodpercet) tölt a felhasználó egy adott poszt megtekintésével, kinek és hány embernek továbbítják a tartalmakat, esetleg *like*-olták vagy *dislike*-olták azt. Lassan elmondhatjuk, hogy ezek a platformok többet tudnak rólunk és az érdeklődésünkről, mint mi magunk. Fontos azonban megjegyezni, hogy ezeknek nem az a célja, hogy az adott egyénről kapjanak részletes információkat – az a titkosszolgálatok és hackerek érdeke inkább – itt a lényeg, hogy a rendszer profilozhasson és egy általános érdeklődési kört tudjon levonni például az aglegény, harminc éves, magyar férfiokról.

Profilalkotás alatt értünk minden olyan automatizált kezelést a személyes adatoknak, amely egy természetes személy jellemzőit tartalmazza, amit értékelésre és előrejelzésre használnak. Automatizált döntéshozatal, amikor az MI emberi beavatkozás nélkül, technológiai eszközökön keresztül hoz döntést, amihez a profilalkotás nem feltétlenül szükséges. A GDPR egyik főszabálya, hogy a személyeket ne érintse olyan automatizált döntéshozatal, amely jelentős joghatással járna.²⁷ Egy esetben történhet ez szabályosan, hogyha szerződéses keretek között az egyéneknek lehetőséget biztosítanak a döntésről és megállapodnak az adatok felhasználásában.²⁸ Nagy port kavart 2018-ban a *Cambridge Analytica-ügy*, amikor a címadó politikai tanácsadó cég - a *Cambridge Analytica*, amely irányította *Donald Trump* elnökválasztási kampányát és a brexitpárti politikusokét is - jogtalanul szerzett meg 87 millió Facebook profilt, amelyek alapján ki tudtak alakítani egy képet a választópolgárok politikai preferenciáikról, amiket a kampányok során felhasználtak.²⁹

Tristan Harris, korábbi *Google* munkatárs, egy interjú keretében mesélt a cégnél szerzett munkatapasztalatairól. A *Google*-nél senki se dolgozott azon, hogy kevésbé legyen addiktív, hiszen ezek az értesítések úgy vannak kitalálva, hogy az emberek azt az ingert kapják, hogy valami nekik készített tartalom várja őket. *Harris* felhívta erre a problémára a figyelmet a vállalatnál és a munkatársak, sőt még a CEO is akceptálta a probléma súlyosságát. Látták a jelenség hatását a közvetlen környezetükön is, így mindenki egyetértett, hogy megoldást kellene találni, viszont ezután semmi sem történt. Ez a probléma általánosságban megállapítható más területeken is, hogy hangsúlyozzák a nagy multinacionális vállalatok a problémák jelentőségét, de a megoldásig sose jutnak. Főként azért, mivel, ha a társadalom javára tennének változásokat a rendszerben, akkor abból a cég kevesebb profitot nyerne, ami egyáltalán nem a mozgatórugója egy kapitalista

---

²⁶ Veszelszki Ágnes: deepFAKEnews: Az információmanipuláció új módszerei. In: Balázs László (szerk.): *Digitális kommunikáció és tudatosság*. Hungarovox Kiadó. Budapest, 2021, 96-97. o.

²⁷ GDPR III. fejezet 4. szakasz 22. cikk.

²⁸ Szalai Anita: *A ChatGPT és a mesterséges intelligencia legfontosabb adatvédelmi jogi kérdései*. <https://www.szalailegal.hu/a-mestersleges-intelligencia-legfontosabb-adatvedelmi-kerdesei/> (Letöltve: 2023.10.17.).

²⁹ Polyák Gábor: A forgalomirányító szolgáltatások médiaszabályozási kérdései. In: Polyák Gábor (szerk.): *Algoritmusok, keresők, közösségi oldalak és a jog – A forgalomirányító szolgáltatások szabályozása*. HVG Orac. Budapest, 2020. 111-113. o.

piacnak. Manapság az informatikai vállalatok már nem a szoftverekből és hardverekből szerzik a bevételeik nagy részét, hanem abból, hogy a felhasználókat adják el a hirdetőknél. *Harris* olvasatában egy klasszikus mondás „*ha nem fizetsz a termékért, akkor te magad vagy a termék*”. Emellett igazán érdekes nézőpontot osztott meg *Tim Kendall*, aki a *Pinterest* közösségi média platform korábbi vezetője. Annak ellenére, hogy tudja, hogy mi zajlik a színpad mögött, és hogyan működnek a közösségi médiák, számára is annyira csábító volt a használatuk, hogy mikor egy hosszú munkanap után a családjához hazaért, akkor is az volt az első, hogy a telefonjához nyúljon.³⁰

V. Az Európai Unió szabályozásai az adatvédelem és mesterséges intelligencia kapcsán

Az MI számtalan összetett jogi kihívást hordoz magában, amivel hosszasan lehetne foglalkozni, azonban a témából és szakirányból eredően az Európai Unió szempontjából kívánom a kérdést megközelíteni.

Az európai integráció kezdete óta folyamatosan jöttek újabb és újabb kihívások, amikhez az Európai Közösségnek alkalmazkodnia kellett. Ilyen volt az informatika és a virtuális közeg is, ami a mai napig szinte felfoghatatlan sebességgel mutat be újabb innovációkat, úgy, hogy a jogalkotás – ami egyébként is egy relatív lassú tempóban fejlődik – nehezen tartja ezekkel az iramot. Óriási probléma, hogy mire elfogadnak a nemzetközi szervezetek egy jogszabály-tervezetet, sokszor félő lehet, hogy elavulttá válik és egy javított, frissített verziót kellene a korábbi helyett elfogadni, ami tartalmazza az aktuális fejlettségre vonatkozó szabályozásokat. Az Európai Unió egyik fő feladata, hogy képes legyen új és váratlan eseményekre reagálni és kezelni tudja a kialakult helyzeteket. Egy olyan jelentős szervezetben, mint az EU elengedhetetlen, hogy a MI-hez hasonló jelenségekben és technológiai fejlődésben állást foglaljon és szabályozza azokat.³¹ Miután elkezdődött valóságossá válni az MI létezésre, az Európai Unió szervezetei a mai napig folyamatosan reagálva az aktualitásokra közölnek különböző állásfoglalásokat a fejlődés kapcsán.^{32,33}

³⁰ The Social Dilemma 2020 <https://www.netflix.com/title/81254224> (Letöltve: 2023.10.16.).

³¹ Léteznek olyan kérdések – például a közösségi média platformok működése kapcsán - melyeket érdemesebb önszabályozásra hagyni vagy együttműködéssel szabályozni, ahogyan az ENSZ is teszi az emberi jogok védelme kapcsán a transznacionális vállalatokkal az UNGP (*United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights*) keretében. https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf (Letöltve: 2023.10.17.) Viszont bizonyos elemekben igenis szükséges lenne szabályozás – például mivel kiskorúak esetén elkerülhetetlen, hogy a gyerekek a technológia árnyoldalaival találkozzanak, így bizonyos etikai kérdésekben, ami esetleg a gyermekeket érintő tartalmakra vonatkozik, szabályozás szükséges. Indokolt lenne egy olyan MI rendszert kifejleszteni, ami képes lenne valósan felmérni a kiskorúak életkorát, hogy a számukra megfelelő tartalmat mutassa, hiszen odafigyelő szülői felügyelet mellett is fennáll az esélye annak, hogy a gyermek olyan tartalommal találkozik, ami életkorának nem megfelelő. Ezzel a technológiai cégeknek egy olyan eszköz kerülne a kezükbe, amellyel hatékonyabbá tudnák tenni a gyermekvédelmet a platformjaikon.

³² Már két évvel ezelőtt az Európai Parlament felhívta a figyelmet az MI veszélyeire. - *AI technologies must prevent discrimination and protect diversity.* <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press->

Az Európai Parlament álláspontja szerint, az MI segíthet az egészségügyi ellátásokban, a járművek és munkahelyek biztonságosabbá tételében és az információ szerzésben - hangsúlyozva az oktatásban vállalt fontosságát, amire az online távoktatás tökéletesen rávilágított. A Parlament szerint, új munkahelyek teremtésére is lenne lehetőség, hiszen egy folyamatosan fejlődő és növekvő iparágról van szó.³⁴ Kiemelte továbbá a lehetőségeket a vállalkozások számára, ami a termékek és a szolgáltatások új generációjának kifejlesztése lenne, hiszen erős potenciál rejlik olyan iparágakban, mint a mezőgazdaság, egészségügy vagy zöld gazdaság. Az MI rendszerek előnyei között van a költséghatékonyság, ami a közszolgáltatások terén lehet előnyös, amellett, hogy a termékek fenntarthatóságát javítja, ami az Európai Unió egyik legszignifikánsabb céljához, a zöld átálláshoz vinné közelebb Európa társadalmát. Fontos szerepe lehet biztonsági kérdésekben – esetlegesen bűn- és kibertámadások megelőzésében - hiszen segíthet megoldani dezinformációs problémákat, amellett, hogy dezinformációs problémák okozására is képes. Az igazságszolgáltatásban már alkalmaznak olyan MI-technológiákat, amik adathalmaz feldolgozásban segítenek, ezenfelül használják terrortámadások megjósolására és a fogvatartottak menekülési kockázatának felmérésében is. A katonaság számára a hackelés és az adathalászatban vállal hangsúlyos szerepet, hiszen a háborúk manapság nagymértékben az adatok körül forognak.³⁵

Az Európai Unió az MI-t etikai és érték oldalról közelítette meg a kezdetek óta. A kiválóságra és a bizalomra összpontosítanak a szabályozások terén, amelyek a kutatást és növekedést tüzték ki fő célul. Emellett, kiemelt hangsúlyt fektetnek a biztonságra és az alapvető jogok biztosítására arányos és rugalmas szabályok által. 2020-ban - amikor mondhatni még gyerekcipőben járt az MI a mai állapothoz képest – az Európai Bizottság a mesterséges intelligenciáról szóló fehér könyvben, amellett az állítás mellett volt, hogy Európának támogatni kell az MI innovációt etikus és megbízható körülmények között, annak érdekében, hogy az emberek javát szolgálja.³⁶

Az Unió az MI biztonságát három összefüggő szabályjavaslatban kívánja szavatolni, ami európai jogi keretet adna az MI fejlődésének az alapvető jogok biztosításával és biztonsági kockázatok kezelésével, figyelembe véve a polgári jogi felelősséget, amit

---

[room/20210311IPR99709/ai-technologies-must-prevent-discrimination-and-protect-diversity](https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/06/artificial-intelligence-act-council-calls-for-promoting-safe-ai-that-respects-fundamental-rights/) (Letöltve: 2023.10.17.).

³³ Pár hónappal a ChatGPT indulása után az Európai Bizottság szorgalmazta az MI kapcsán az alapvető jogok tiszteletben tartását. *Artificial Intelligence Act: Council calls for promoting safe AI that respects fundamental rights.* <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/06/artificial-intelligence-act-council-calls-for-promoting-safe-ai-that-respects-fundamental-rights/> (Letöltve: 2023.10.17.).

³⁴ Elgondolkodtató a Parlament álláspontja, hiszen az egyik fő aggály az MI-vel kapcsolatban, hogy a munkahelyek többségét az új technológia vagy átalakítja vagy teljesen megszünteti. Ez nem zárja ki a tényét, hogy az MI fejlesztésbe ne nyílnának új munkalehetőségek, azonban a mennyisége a potenciálisan megszűnő munkahelyeknek nagyobb, mint amit az MI teremtené.

³⁵ *Artificial intelligence: threats and opportunities.* <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20200918STO87404/artificial-intelligence-threats-and-opportunities> (Letöltve: 2023.10.17.).

³⁶ Fehér könyv a mesterséges intelligenciáról: a kiválóság és a bizalom európai megközelítése. Brüsszel, 2020. 2. 19. COM (2020) 65 final.

aktualizálnak a jelenlegi technológiára. A meglévő ágazati jogszabályokat felülvizsgálják, amiket korábban hoztak a gépekről és a termékbiztonsági irányelvekről. Az EU meghatározott négy célt, ami által Európát hozzá fogja tudni segíteni a versenyképességi potenciáljának a növeléséhez. A célok között szerepel az MI fejlesztése és annak széleskörű elérhetősége az Unió területén, aminek lehetővé tételéhez biztosítani kell az MI fejlődését, úgy, hogy a technológia az emberiség javát szolgálja és stratégiai vezető szerepet alakítson ki.³⁷

VI. A mesterséges intelligencia rendelet – AI Act

Az EU elsőként tett kísérletet a digitális stratégia keretein belül egy megfelelő keretrendszer létrehozására az MI szabályozásáról a *mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok* keretében, amit 2023. június 12-én el is fogadtak.³⁸ A szervezet kockázati oldalról is megvizsgálta a kérdéskört, hangsúlyt fektetve olyan területekre is, ahol az MI képes károkat okozni. A rendelet a világ első horizontális szabályozása, ami átfogó módon kívánja szabályozni az MI-t *ex ante* módon, vagyis törekszik arra, hogy már létrejövétel előtt szabályozva legyenek a rendszerek. Részletes követelményeket állít fel a rendszerekkel kapcsolatban, annak érdekében, hogy az MI Európán belül fejlesztése megfeleljen az alapjogoknak és értékeknek. Az EU öt elengedhetetlen kritériumot szabott meg az MI-vel kapcsolatban, amik az átláthatóság, biztonság, megkülönböztetésmentesség, emberi felügyelet alatt tartás, amellet, hogy a társadalom és környezet jólétét szolgálja.³⁹ Amennyiben valaki nem tartja a követelményeket vagy nem jogszerűen jár el, maximálisan 30 millió EUR büntetésre vagy a cég előző éves bevételének 6%-ának kifizetésével kell számolnia – attól függően, hogy melyik a nagyobb összeg.⁴⁰

Korábban említettem, hogy nehéz egy egységes fogalmat alkotni az MI-re, így az EU az OECD (*Gazdasági Együtműködési és Fejlesztési Szervezet*) technológiasemleges fogalmát használta, miszerint az MI-rendszer egy olyan gépi alapú rendszer, melyet úgy terveztek, hogy explicit vagy implicit célkitűzéseket képesek létrehozni különböző szintű autonómián.⁴¹ Fontos eleme a szabályozásnak, hogy hogyan határozzák meg az MI-t. Ha túl szélesen határozzák meg a fogalmat, akkor fennáll a veszélye a túl nagy korlátozásnak és a fejlesztések akadályozásának, ha viszont túl szűk a fogalom, akkor sok esetleges potenciális veszélyterületre nem fog kiterjedni a szabályozás. Bizonyos bekezdéseknél, álláspontom szerint, (például az MI-k csoportosításánál), így is túl tágan határoztak meg jellemzőket, amik a későbbiekben értelmezési nehézségeket vethet fel.

---

³⁷ *A European approach to artificial intelligence.* <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/european-approach-artificial-intelligence> (Letöltve: 2023.10.17.).

³⁸ 499-en igennel, 28-an ellene szavaztak és 93-an tartózkodtak a döntéstől. - *MEPs ready to negotiate first-ever rules for safe and transparent AI.* <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20230609IPR96212/meps-ready-to-negotiate-first-ever-rules-for-safe-and-transparent-ai> (Letöltve: 2023.10.09.).

³⁹ Uo.

⁴⁰ Mesterséges intelligencia rendelet Brüsszel, 2021. 4. 21. COM(2021) 206 final.

⁴¹ *OECD AI Principles overview.* <https://oecd.ai/en/ai-principles> (Letöltve: 2023.10.09.).

Továbbá, az EU négy csoportra osztotta az MI-rendszereket veszélyességi szempontok alapján.

Az első, legveszélyesebb az elfogadhatatlan kockázatú MI rendszerek, vagyis tiltott MI-gyakorlatok. Ezeknek a rendszereknek az üzemeltetése és piaci értékesítése tiltott, mivel ellentmond az uniós alapelveknek és sérti az alapvető emberi jogokat. Ezek főként olyan gyakorlatokra vonatkoznak, amelyek alkalmasak manipulálásra és kihasználják bizonyos veszélyeztetett csoportok sebezhetőségét – például gyermekek vagy fogyatékkal élő személyeket.⁴² Továbbá, idetartoznak olyan rendszerek is, amik valós időben távoli biometrikus azonosításra alkalmasak, így a társadalmi pontrendszerek is tiltott gyakorlatnak minősülnek.⁴³ Ez alapján a 2024-es párizsi olimpiára tervezett megfigyelő rendszer is tiltott alkalmazások köré sorolható.⁴⁴

A második csoport a magas vagy nagy kockázatú MI-rendszerek. Ezeknek a rendszereknek az alkalmazása komoly kockázatot jelenthetnek a környezetre vagy természetes személyek biztonságára, egészségére vagy alapvető jogaira. Ezek bejelentéskötelesek és előzetes ellenőrzésen kell átesniük piacra kerülésük előtt.⁴⁵ A csoporton belül további két csoportra osztották a kategóriákat. Az elsőbe tartoznak azon rendszerek, amik az EU termékszabályozásai alá esnek. A másik csoportban nyolc specifikus területet határoztak meg, amelyekbe tartozó rendszereket az EU adatbázisába kötelező regisztrálni. A nyolc specifikus területbe tartoznak, többek között, a bűnüldözéshez köthető rendszerek vagy a határokon és migrációban alkalmazandóak.⁴⁶

A harmadik kategória a korlátozott kockázatú rendszerek, amelyek átláthatósági kötelezettséggel rendelkeznek, vagyis tájékoztatni kötelesek a felhasználót arról, hogy MI által működtetett rendszert használnak. Ide tartoznak a chatbotok vagy a *deepfake*-k létrehozására alkalmas rendszerek.

A negyedik kategóriába a minimális vagy semmilyen kockázattal nem rendelkező rendszerek tartoznak. Ezek alkalmazásához különösebb kötelezettségeket nem határoztak meg – ide sorolható például a spam szűrő.⁴⁷

VII. Jogeset a mesterséges intelligencia kapcsán - NAIH vs. Budapest Bank Zrt.

---

⁴² Mesterséges intelligencia rendelet Brüsszel, 2021. 4. 21. COM(2021) 206 final.

⁴³ *EU AI Act: first regulation on artificial intelligence.* <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20230601STO93804/eu-ai-act-first-regulation-on-artificial-intelligence> (Letöltve: 2023.10.12.).

⁴⁴ Lisa O'Carroll: *French Court's approval of Olympics AI surveillance plan fuels privacy concerns.* <https://www.theguardian.com/world/2023/may/18/french-courts-approval-of-olympics-ai-surveillance-plan-fuels-privacy-concerns> (Letöltve: 2023.10.12.).

⁴⁵ Mesterséges intelligencia rendelet Brüsszel, 2021. 4. 21. COM(2021) 206 final.

⁴⁶ EU AI Act: first regulation on artificial intelligence.

⁴⁷ *Regulatory framework proposal on artificial intelligence.* <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/regulatory-framework-ai> (Letöltve: 2023.10.12.).

Magyarországon is találhatunk jogesetet, amiben egy MI rendszer miatt indult eljárás. A Budapest Bank Zrt. pénzügyi ellen a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (NAIH) folytatott eljárást NAIH-85-3/2022 (korábban: NAIH-7350/2021) ügyszám alatt. A tényállás a Bank által folytatott adatkezelésekre épült, mivel a telefonos beszélgetések során egy MI rendszert használtak abból a célból, hogy az ügyfelek és az alkalmazottak érzelmi állapotát megállapítsák. Ezekből az információkból további következtetéseket vontak le, amiket a későbbi munkák során felhasználtak. Pontosabban, egy fontossági sorrendet állítottak fel a levont információk alapján, hogy az adott ügyfeleket milyen sorrendben kell visszahívni amellet, hogy az alkalmazottak értékelésére is sort került a gyűjtött adatok alapján. Ezt mind szabályszerű tájékoztatási keretek hiányában tették, hiszen az elérhető adatvédelmi tájékoztatás csak általános információkat tartalmazott. Mivel számtalan pontot sértette a GDPR-t, amellet, hogy az érdekvédelmi tájékoztatásokban ⁴⁸sem részletezik a hangulat elemzést - a Bankot a Hatóság rekord mértékű 250 millió forintos bírsággal büntette, ráadásul úgy, hogy a szoftver hatékonysági mértéke felettébb alacsony volt. ⁴⁹

VIII. Zárógondolatok - A mesterséges intelligencia jövője

Potenciálisan az MI – ha eddig még nem is teljesen – az elkövetkezendő pár évtizedben szinte biztosan az élet minden területén meg fog jelenni, ami szignifikáns változásokat hozhat magával. A Harvard Egyetem egy cikkében ismertette kutatásainak eredményét, ami arról számolt be, hogy a génerápiák segítségével számos krónikus betegség megállítható, ami potenciálisan jelentős népességnövekedést eredményezhet, hiszen a technológia segítségével meghosszabbítható lesz az élettartam. A Cardiff Egyetem a 3D-bionomtatásban elért biztató eredményeit mutatta be, amik a közeli jövőben képesek lesznek működő emberi szervek készítésére, amely akár őssejtek segítségével megakadályozhatják a szervátültetésre váró alany testéből szerv kilökődését. A hosszabb földi emberi élet igazán hangzatos, azonban nem árt ezek következményére is felkészülni. A jelenlegi tendencia szerint a Föld jelentős részére jellemző az elöregedő társadalom jelenség, ami komoly pénzügyi kérdéseket vet fel, mint például a nyugdíjak finanszírozása, mely sok országban a felosztó-kirovó nyugdíjrendszeren alapszik, amit az aktív munkavállalók fizetéséből levont járulékokból finanszíroznak.⁵⁰

Három jelentős MI- kutató 2015-ben írt egy nyílt levelet *Kutatási prioritások a robusztus és jótékony mesterséges intelligencia kapcsán* címmel, amiben kifejtik az álláspontjukat az MI fejlődésével kapcsolatban. A levélben azt írták, ahhoz, hogy a rendszerben rejlő potenciális előnyöket kiaknázhassák, tisztában kell lenni a lehetséges buktatókkal, amiket szeretnének elkerülni. ⁵¹ A levél után 8 évvel később is nehéz megjósolni az MI jövőjét. Nagyban befolyásolja, hogy az elkövetkező közeli időszakban mennyire fog fejlődni.

⁴⁸ GDPR 12. cikk (1) a tájékoztatás tömörségének és átláthatóságának követelménye.

⁴⁹ NAIH-85-3/2022 (NAIH-7350/2021) – Határozat.

⁵⁰ Tilesch György – Omar Hatamleh: *Mesterség és intelligencia. Vegyük kezünkbe a sorsunkat az MI korában*. Libri Kiadó. Budapest, 2021, 23-25. o.

⁵¹ Sturat Russel – Daniel Dewey – Max Tegmark: *Research Priorities for Robust and Beneficial Artificial Intelligence*. AI Magazine, Winter, 2015, Future of Life Institute, 105. o.

Viszont az, hogy az általános intelligenciával rendelkező MI, ami az emberi kognitivitást tartalmazza, mikor fog megjelenni, szinte megjósolhatatlan. Eddig a fejlődés példa nélküli, arról nem is szólva, hogy most először jelenik meg a történelemben, hogy valaminek a megalkotása nem személyhez köthető – például a *Dall-E*, egy MI képkalkító, által létrehozott illusztráció. Bizonyos társadalmat érintő kérdéseket érdemes lenne újraértékelni, hogy az emberek kezelni tudják az MI által okozható váratlan eseményeket, hiszen a jelenlegi életünktől távol áll egy olyan világ, ahol az autonóm rendszerek, mint a Vasemberből ismert *Jarvis*-hoz hasonló gépek esetlegesen a mindennapi életünk részévé válnának.⁵² *Tilesch György* mesterséges intelligencia szakértő több interjúban és a könyvében is azt nyilatkozta, hogy nem érdemes jóslatokba bocsátkozni ezen a téren, pont a fejlődés kiszámíthatatlansága miatt, mivel ez egy rettentően komplex és ismeretlen terület még az emberiség számára.⁵³

Ami nagyban megnehezíti az MI fejlesztését, az tudományos hiányosság. A mai napig nincsenek tisztában a tudósok az emberi agy működésével, aminek következtében nehéz egy olyan szoftvert létrehozni, ami megközelítheti az emberi kognitív képességek teljes működését, nem, hogy olyat, ami az emberi tudatosságon túl is képes lenne működni egy általános mesterséges intelligencia vagy mesterséges szuperintelligencia szintjén.⁵⁴ Továbbá, arról sem szabad megfeledkezni, hogy egy olyan rendszert, aminek a működésével nincsenek tisztában az emberek szinte lehetetlen kordában tartani, így a jövőre való tekintettel félfő lehet a kontroll elvesztése a MI-rendszerek felett.

IX. Következtetések

Ahogy erre a kutatás is rávilágított, a mesterséges intelligencia már ma is szerves része az életünknek. Nem egy veszélytelen technológiai újításról van szó, azonban megfelelő keretek között igazán hasznos részét képezi a mindennapi életnek. Kétségtelen, hogy fennáll a veszélye annak, hogy bizonyos munkaszektorokban lecserélik a munkásokat a technológiára, bár jelenleg az inkorporációra talán nagyobb az esély. A vad kapitalizmust alapul véve, cél lesz a minél több MI alkalmazása, de ez jelenleg inkább az adminisztratív és a repetitív munkákat veszélyezteti, mintsem a kétkezi és kreatív, aprólékos munkaköröket. A technológiánál egy elengedhetetlen szempont a megfelelő használathoz a tájékozottság és a tudatosság, hiszen ezeknek a hiányában hatalmas károkat okozhat. Vannak faktorok, amiket egyszerű felhasználóként nehezen tudunk befolyásolni – lásd szűrőbuborékok és algoritmizált tartalomszolgáltatás – viszont léteznek technikák, amikkel befolyásolni lehet a rendszer működését. A témán belül számtalan további részre lehetne kitérni – a szabályozások mellett technológiai háttérinformációk is hosszas kifejtés lehetőségét biztosítják.

---

⁵² Ez annyira talán nem is elképzelhetetlen hiszen már gyártottak olyan kezdetleges szemüveget, ami az *OpenAI GPT-4* nyelvi modellét használta. - Tangermann, Victor: *New smart glasses tell you what to say on dates using GPT-4*. „Say goodbye to awkward dates and job interviews.” <https://futurism.com/the-byte/smart-glasses-gpt-4> (Letöltve: 2023.10.17.).

⁵³ *Ígéretes vagy félelmetes?* Tilesch György, M.I.-szakértő /// F.P. 71. adás. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=p3EEIwEIIlMs&t=5970s> (Letöltve: 2023.10.16.).

⁵⁴ Tilesch – Hatamleh: i.m. 19. o.

Az MI egyrészt, előrehaladott és a jogalkotás nehezen éri utol, másrészt, ha a technológiát nézzük, akkor eléggé kezdetleges és kiforratlan állapotban van. Még továbbra sem tisztázott, hogy a *soft law* és önszabályozás, vagy kötelező erejű jogi szabályozások szolgálják a fejlődés javát. Az *AI Act* alkalmazása után egyértelművé fog válni, hogy az EU szabályozási lépése vajon megfelelő volt-e és követendő példaként szolgál-e a világ többi részén.

Jelentőségét sokan az atombombáéhoz és az internethez hasonlítják, technológiai és etikai szempontból is. Éppen még csak a felszínét kapargatjuk, így nehéz megállapítani, hogy mit is várhatunk tőle a jövőben – vajon létrejöhet-e az általános és szuper mesterséges intelligencia aspirációja. Az elmondható, hogy az embereket két csoportra lehet osztani a technológiához való hozzáállásuk alapján – vagy pesszimisták vagy optimisták az MI jövőjéről. Kétségtelen, hogy rengeteg rizikót tartalmaz magában a rendszer, amit, ha nem tartanak megfelelő korlátok között, fatális következményei lehetnek, amelyeket feltehetően szinte lehetetlen lesz visszafordítani. Azonban nem szabad elfeledkeznünk a sok hasznos tulajdonságáról sem, hiszen megfelelő használat mellett jelentős hatékonysági mutatóval rendelkezik. Várhatóan a jövőben valaki úgy válhat jobbá a munkájában, ha az MI-t másoknál jobban a saját előnyére tudja fordítani. Jóllehet, hogy könnyebb a technológiát használni, viszont nem szabad elmulasztani emberi létünket a virtuális világ mellett.

Márki Dávid:

The principle of publicity in the European Court of Human Rights' practice

Advances in technology and the changing media environment are fundamentally reshaping the way criminal proceedings are made public, posing new challenges for legislators and practitioners alike.

In our accelerated lives, legislative processes cannot keep pace with the new circumstances brought by technological changes, which can ultimately jeopardize the requirement of legal certainty.

Publicity and transparency are essential for the functioning of a democratic, constitutional state based on the rule of law. The judiciary as a branch of power, as an institution, is of paramount importance in the everyday life of society. Members of society expect the judiciary to ultimately settle their disputes and to enforce the state's power to punish those who violated the social and legal norms by committing crimes. Therefore, the trust of society in the judiciary must be given high priority. To achieve this public trust, members of the society must receive an adequate quantity and quality of data and information on the functioning of the justice system and on the judicial procedures.

For these reasons it is important to examine the publicity of the judiciary because it holds the key to the separation of powers and system of checks and balances in it. While it ensures the right to a fair trial, the transparency of the justice system is also a way of strengthening the legitimacy of law as a social regulatory system. However, with the development of info-communication technologies and the spread of the internet, the possibility of disclosing and accessing this information has expanded and become simpler. At the same time, the possibility of manipulating data and "distorting" the reality has been simplified.

I. The right to a fair trial

The right to a fair trial is a "set of rights", a set of essential rights and requirements, and an inherent part of the administration of justice.¹ Conceptually developed in relation to criminal proceedings,² it now encompasses all procedural rights that guarantee the

---

¹ Sulyok, Márton: „*In all fair-ness*” avagy igazság szerint... *A tisztességes eljárásról való jog jövőjének kilátásai Európán kívül* In: Badó, Attila (szerk.): *A bírői függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika*, Gondolat Kiadó, Budapest 2011, 91. o.

² For more see: Badó Attila: *A tisztességes eljárásról fűződő jogok, mint az igazságszolgáltatás legfőbb alapelveinek összehasonlító vizsgálata*. In.: Tóth Judit – Legény Krisztián (szerk.): *Összehasonlító alkotmányjog* Complex Kiadó, Budapest 2006, 191-206. o.

fairness of proceedings in criminal, civil and administrative proceedings and in the pre-judicial proceedings that precede them.

The concept of fair trial or due process was born in the United Kingdom with the publication of the Magna Charta Libertatum (1215).³ The initial form of due process is set out in Clauses 39 and 40 of the Charta as “*No free man shall be seized, imprisoned, dispossessed, outlawed, exiled or ruined in any way, nor in any proceeded against, except by the lawful judgment of his peers, and the law of the land. [...] To no one will we sell, to no one will we deny or delay right or justice*”⁴

This principle has subsequently made its way to the North American colonies and is now enshrined in the 5th and 14th Amendments to the Constitution of the United States⁵, which contain guarantees of due process of law.⁶ The 5th Amendment provides for the prohibition of self-incrimination, the so-called Miranda rights, the ne bis in idem principle, and the 14th Amendment contains provisions on equality before the law.

The right to a fair trial, like other fundamental rights, gained in importance after the Second World War, leading to a number of international legal instrument to ensure respect for and universal protection of human rights. The first attempt to provide a comprehensive summary of human rights was the United Nations’ Universal Declaration of Human Rights in 1948.

One of the cornerstones of due process is the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms [hereinafter: Convention], signed in Rome on 4 November 1950, which declares in Article 6: “*In the determination of his civil rights and obligations or of any criminal charge against him, everyone is entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law. Judgment shall be pronounced publicly.*”⁷

The Convention is also established the basic rules of exclusion, stated that “*the press and public may be excluded from all or part of the trial in the interests of juveniles or the protection of the private life of the parties so require, or to the extent strictly necessary in the opinion of the court in special circumstances where publicity would prejudice the interest of justice.*”⁸

---

³ CHEESMAN, Samantha: *Tisztességes eljárás? Egy összehasonlító elemzés* In.: Badó Attila (szerk.): A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika Gondolat Kiadó, Budapest 2011. 65. o.

⁴ See: Lásd: TRÓCSÁNYI László – BADÓ Attila (szerk.): *Nemzeti Alkotmányok az Európai Unióban*. Egyesült Királyság, KJK-Kerszöv, Budapest, 2005.

⁵ The Constitution of the United States of America: https://billofrightsinstitute.org/primary-sources/constitution?gad=1&gclid=EAIaIQobChMI6d-8xdmyggMV6TsGAB2_8gOYEAAAYASAAEgL48_D_BwE (Downloaded: 05.11.2023)

⁶ Károly BÁRD takes the position that the concept of fair trial is the result of the development of American law, with regard to the specificities of the legal system. For more on this, see: BÁRD Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában: a tisztességes eljárás büntetőügyekben* MHK, Budapest, 2007. 73. o.

⁷ Article 6 of the European Convention of Human Rights: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_ENG (Downloaded: 05.11.2023)

⁸ *ibid.*

The International Covenant on Civil and Political Rights sets out similar rules when it also guarantees that „*All persons shall be equal before the courts and tribunals. In the determination of any criminal charge against him, or of his rights and obligations in a suit at law, everyone shall be entitled to a fair and public hearing by a competent, independent and impartial tribunal established by law.*”⁹

The European Union’s Charter of Fundamental Rights [hereinafter: Charter]¹⁰, adopted at the Nice Summit, was not originally conceived as a binding legal norm, but as a tool for the judiciary, reflecting the fundamental rights traditions of the Member States.¹¹ However, the Lisbon Treaty stated that the European Union recognizes the rights, freedoms and principles enshrined in the Charter, which has the same binding force as the founding treaties.¹² Article 47 of the Charter also deals with the right to a fair trial, although it contains nothing new compared to the conventions described above.

The principle of due process is a constantly evolving right, primarily through the law-developing role of the European Court of Human Rights [hereinafter “the Court”] and national constitutional courts and is therefore not a closed system.

In the context of fair procedure, the Court interprets each point of Article 6 of the Convention independently in the course of its proceedings, on the basis of the principle of “*interpretation autonome*”.¹³ On this basis, not only the expressly verbal items in the text fall within the scope of the right to a fair trial, but also the requirements, legal and non-legal elements that can be derived from them.¹⁴

Based on the grouping of certain partial rights, various guarantees of fair trial as a bundle of rights a distinction can be made between general guarantees – which apply in any type of judicial procedure – and special guarantees – which apply only in criminal proceedings. A distinction also can be made between institutional (organizational) and procedural (operational) guarantees.

Institutional guarantees include the right to go to court, the right to an independent, impartial, and legitimate judge and the right to appeal. Procedural (operational) guarantees are the fairness of the proceedings, the publicity of the proceedings and the public announcement of judgments, and the requirement of a decision within a reasonable

---

⁹ Article 14 of the International Covenant on Civil and Political Rights: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights> (Downloaded: 05.11.2023)

¹⁰ Article 47 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (Downloaded: 05.11.2023)

¹¹ BLUTMAN László: *Az Európai Unió joga a gyakorlatban*. Hvg-orac, Budapest, 2013, 521. o.

¹² Az Európai Unióról szóló Szerződés (EUSZ) 6. cikk. https://europa.eu/european-union/law/treaties_hu

¹³ KISS Anna: *A tisztességes eljárás elve Strasbourgban* <https://jogaszvilag.hu/a-tisztessages-eljaras-elve-strasbourgban/>

¹⁴ LICHTENSTEIN József: *A tisztességes eljáráshoz való jog* In: Kiss Barnabás – Lichtenstein József – Tóth Judit: *Alkotmányjog II. Alapjogok és emberi jogok*, Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2018. 312. o.

time. These are de minimis elements that are essential for a procedure to meet the requirement of fairness.

In addition to the above-mentioned requirements, the right to a fair trial includes the requirement of a legal and well-founded accusation, the presumption of innocence – which includes the right to remain silent and the prohibition of self-incrimination – the right to be present at the trial, the rights to information, the principle of equality of arms, the right to use one’s mother tongue and the right to an interpreter, as well as the right to defence – from which the possibility of using a defence lawyer and the right to make motions and comments can also be derived.

The right to a fair trial is therefore made up of a number of elements, so it is not the observance or non-observance of each of these elements that will determine whether the procedure was fair, but the examination of the procedure as a whole that will reveal any possible violation of the fundamental right.¹⁵

II. Case law of the European Court of Human Rights

The public character of proceedings protects litigants against the administration of justice in secret with no public scrutiny; it is also one of the means whereby confidence in the courts can be maintained. By rendering the administration of justice visible, publicity contributes to the achievement of the aim of Article 6, namely a fair trial, the guarantee of which is one of the fundamental principles of any democratic society.¹⁶

The Convention provides for the possibility for the Court to receive applications from any person, non-governmental organization or group of individuals claiming to be the victim of a violation of the rights set forth in the Convention.¹⁷ The Court has quite extensive and wide-ranging case law on violation of Article 6. Almost all the Contracting Parties have been condemned by the Court for breaches of the rules on due process, including the principle of publicity. The public nature of court proceedings entails two aspects (I) the holding of public hearings and (II) the public delivery of judgments.

Generally speaking, it does not infringe the Convention’s provisions on publicity, and Contracting Party may be exempted from liability if their national legislation derogates in practice from the general rule of publicity in certain types of case, or if it excludes the possibility of a public hearing in certain types of proceedings. On that basis, the Court did not rule against Finland in *Helle v. Finland*¹⁸ because Finland specifies, in accordance with the Convention, the cases in which the right to a public hearing is not guaranteed.

---

¹⁵ RÓTH Erika: *Az eljárási jogok*. In: Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.) *Emberi Jogok*, Budapest, 2003. 701. o.

¹⁶ Council of Europe: European Court of Human Rights, *Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights - Right to a Fair Trial (Criminal Limb)*, 31 December 2020, available at: <https://www.refworld.org/docid/6048e2a00.html> (accessed 5.11.2023)

¹⁷ Article 34 of the Convention

¹⁸ *Helle v. Finland* (Application no. 20772/96)

Thus, *inter alia*, Finnish law does not provide for the right to a public hearing in cases pending before the Courts of Appeal and the Supreme Court.¹⁹

In addition to the general observation above, the Court's case law on publicity is analysed in three categories: (I) publicity of proceedings at first instance, (II) publicity of proceedings before appellate courts and (III) publicity of judgments.

II.1. Practice regarding publicity of proceedings at first instance

Under the Convention, the general rule is publicity of court hearings, which the Court interprets as a substantive right of the parties concerned, which they may expressly or implicitly²⁰ waive. However, any waiver of publicity must be unequivocal on the part of all concerned and must not be prejudicial to the public interest.²¹

In *A.T. v. Austria*, the Court examined what can constitute a waiver of a public trial. In the underlying case, the applicant complained about two sets of proceedings, in which he sought compensation for statements published in the weekly News, in articles relating to a spectacular series of letter bombs which had been sent to politicians in Austria. The regional court discontinued the proceedings on the ground that the applicant had no right of action and dismissed his claim. The Court of Appeal also dismissed the applicant's claim. Both the court of first instance and the appellate court ruled on the merits of the applicant's rights without holding a (public) hearing. In its defence, the Austrian Government argued that the applicant previously had not raised any objection to the absence of a trial at first instance, which was interpreted as a waiver of the right to a public hearing.²² The Court found Austria in breach of Article 6 of the Convention and pointed out in its judgment that, according to the case-law of the Court, a waiver of the right to a public hearing can be considered to be explicit if it can be inferred from the practice of the courts that, in the absence of a request to that effect, they will decide to dispense with a hearing.

However, in cases where national law expressly provides for the possibility to request a hearing, or where it is settled case-law that a hearing is held only at the request of the parties, the fact that the person concerned did not object to the absence of a hearing at first instance cannot be considered as a waiver. In the underlying case, a hearing before

---

¹⁹ Similar examples can be found outside Europe, including the US Foreign Intelligence Surveillance Court (FISC), which is under all circumstances closed and secret, with minimal edited footage or information about proceedings being released for the safety of the state and its citizens. The court was created by the Foreign Intelligence Surveillance Act of 1978, and is essentially a court for applications by the National Security Agency (NSA) and the Federal Bureau of Investigation (FBI). Only a limited number of lawyers are allowed to attend court hearings, which can be held at any time, any day of the week, at any hour. For more information, see the Foreign Intelligence Surveillance Court: <http://www.fisc.uscourts.gov/> (accessed: 5.11.2023)

²⁰ On express or implied waiver, see also *Hakansson and Sturesson v. Sweden* (Application no. 11855/85); *Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium* (Application no. 6878/75; 7238/75)

²¹ *Rolf Gustafson v. Sweden* (Application no. 23196/94)

²² Similar reasons were given for not holding a public hearing in *Szűcs v. Austria* (Application no. 20602/92) and *Werner v. Austria* (Application no. 21835/93), cases in which Austria was also condemned by the Court.

the Court of Appeal is expressly excluded by law, but there is no such express provision for proceedings before the court of first instance. On the basis of established judicial practice, no hearing is held in similar cases and, taking all the circumstances into account, the Court found a violation of Article 6 to be well founded.²³

In *Findlay v. United Kingdom*, the Court ruled that the requirement of an oral and public trial is an essential element of guarantee, particularly in criminal cases, and that therefore a court must be seised in the first instance by a court whose proceedings are conducted in public.²⁴ Following this line of reasoning, the Court found a violation of Article 6 in *Göc v. Turkey*, a case concerning the non-adjudication of a claim for damages arising from unlawful detention. The applicant had no right under domestic law to request an oral and public hearing, and there was no possibility to appeal. The reasoning of the Court is that a court acting as the first and only forum is obliged to hold a public hearing even if the essential issues can be ascertained from the case file.²⁵

The Court's decision was not unanimous, several judges dissented and referred to the test established by the Court, according to which three conditions must be met for a public hearing not to be held; (I) there must be no substantive or legal issue which makes a public hearing indispensable, (II) the questions which the court must answer must specifically defines, (III) the public interest would not be prejudiced by not holding a public hearing.²⁶

One of the most frequent cornerstones of the publicity of trials is the protection of the privacy of the persons being tried and protection of the integrity of the court. This was the reason why the Croation court excluded the public from the trial of the former President of the Croation Supreme Court.

In 1996, the government filed a request with the National Judicial Council to open a disciplinary proceeding against the applicant, *Krunoslav Olujić*, who was the president of the Supreme Court at that time. The government alleged that *Olujić* had conducted sexual relationships with minors and that he used his position to protect the financial activities of two individuals who were known for their criminal activities, and with that he caused damage to the reputation of the judiciary.

During the proceedings, the accused expressly requested that the trial be held in public, but the applicant's request was denied on the grounds that the exclusion of the public was necessary for the protection of the interest of the applicant. In view of the personal nature of the accused, the case had already received wide media coverage and the Court did not consider that the invocation of the protection of the personality rights, and the interest of the State in the case against *Olujić* was well founded. Furthermore, the exclusion of the public also contradicts against a member of the highest forum of the judicial system are in the public interest which justifies a public trial.²⁷

---

²³ A.T. v. Austria (Application no. 32636/96)

²⁴ Findlay v. the United Kingdom (Application no. 22107/93)

²⁵ Göc v. Turkey (Application no. 36590/97)

²⁶ *ibid.*

²⁷ *Olujić v. Croatia* (Application no. 22330/05); *Osinger v. Austria* (Application no. 54645/00)

The requirement of the right to a fair trial can also lead to interesting situations. Such was the case of *Hummatov v. Azerbaijan*, where the trial of the accused²⁸ - who was classified as a political prisoner – was held in a penitentiary – which was subject to a limited access regime and hardly accessible to the public - from which the entire public was excluded for security reasons. The government submitted that the mere fact that the appellate proceedings had taken place in prison, did not necessarily lead to the conclusion that the trial lacked publicity. The public was duly informed about the time and place of the hearing. Any person wishing to attend the trial could apply to the presiding judge. However, the presiding judge had refused access, and most of the seats in the courtroom were occupied by law-enforcement officers.

The Court stated in its reasoning that, although the security risk may be a basis for excluding the public, even in such special circumstances the State must ensure that the public is properly informed and that it is allowed to attend the trial, subject to appropriate security measures.²⁹

II.2. Practice regarding publicity of proceedings before appellate courts

It is a generally accepted and expected requirement that, as a general rule, publicity should apply to proceedings at first instance, but in proceedings before appeal courts the requirement of publicity is often diluted.

As the Court explained in the *Andersson-case*³⁰, it cannot be held that Article 6 of the Convention requires, in all cases, whatever the nature of the questions raised, a public hearing in the appeal courts. This is always a matter of discretion. The requirement of publicity is a means of maintaining and increasing trust in the courts, as is the need to reach a decision within a reasonable time and to reduce the court burden, which must always be taken into account, together with the information available on the case, at the stages of the procedure following the hearing at first instance, when deciding whether to hold a hearing in public.

In the *Salamonsson-case*,³¹ the Court also pointed out that the interest of the persons subject to the proceedings in public may be relevant in the decision. However, if the case is of a trivial nature or if a public oral hearing would be disproportionate to the subject-matter of the case, a public hearing may be refused.

In *Helmerv. Sweden*³² the Court took the view that the restriction or exclusion of the public during trials at second or third instance may be justified by the particularities of the proceedings, but only if the trial at first instance was held in public.

---

²⁸ Interestingly, one of the conditions for Azerbaijan's admission to the Council of Europe was the renegotiation of the cases of political prisoners.

²⁹ *Hummatov v. Azerbaijan* (Application no. 9852/03, 13413/04)

³⁰ *Jan-Ake Andersson v. Sweden* (Application no. 11274/84)

³¹ *Salamonsson v. Sweden* (Application no. 38978/97)

³² *Helmerv. Sweden* (Application no. 11826/85)

In proceedings before the appellate courts, the need for a public hearing is also influenced by the quality of the issues to be clarified. In essence, therefore, the courts hearing the appeal must consider whether there is a question of law or fact, to be examined. In essence, therefore, it is for the courts seised to determine whether they are required to examine a question of fact or law in the relevant appeal proceedings. As a general rule, there is no need for a public hearing in the absence of a point of law or fact which cannot be resolved on the basis of the case-file or the written observations of the parties to the proceedings.³³

In *Ekbatani v. Sweden*³⁴, the Court examined whether the rules on public hearings should have been applied in Sweden by the appeal forum, which also decides on questions of law and fact. The applicant denied the facts on which the prosecution had been based in the first instance court and complained that the conviction had been largely based on evidence provided by the victim.

Consequently, in the course of the appeal proceedings, the court of second instance should also have ruled on the question of the credibility of the persons concerned, which, however, approved the decision of the court of first instance without a public hearing.

Examining the circumstances of the case, the Court found that the question of the applicant's guilt or innocence could not be properly established in the context of a fair trial without the court having examined the evidence submitted by the parties in person at a public hearing. Accordingly, the Court took the view that, in proceedings before the appellate courts, the re-examination of the judgment at first instance should have entailed a re-hearing of the applicant, thus Sweden had violated the right to a fair trial under Article 6 of the Convention.

In the *Andersson-case*³⁵, on the other hand, the Court did not find an infringement of the Convention, given that the issue to be examined by the Appellate Court was different from that in *Ekbatani-case*. The applicant admitted to committing the traffic offence, but only disputed that the commission of that offence should not be penalised by the court on the basis of the circumstances prevailing at the time the offence was committed. The applicant referred to the absence of road signs and bad weather conditions, which, however, on the basis of the evidence, the court rejected and stated that the circumstances invoked by the applicant did not absolve the applicant from liability. The appeal did not therefore raise a question of fact or of law which could not have been properly resolved on the basis of the case-file. Consequently, having regard, in particular, to the low material gravity of the offence and the fact that the appeal proceedings were subject to the prohibition of aggravation of the penalty, the court did not infringe the right to a fair trial under Article 6 of the Convention by not holding a public hearing.

---

³³ *Salamonsson v. Sweden* (Application no. 38978/97)

³⁴ *Ekbatani v. Sweden* (Application no. 10563/83)

³⁵ *Jan-Ake Andersson v. Sweden* (Application no. 11274/84)

Similarly, the Court did not find a breach of Article 6 of the Convention in *Sutter-case*³⁶, since the public hearing was omitted on the ground that the applicant's appeal sought only to interpret the provisions of law in question.

Contrary to the Sutter case, however, the Court in *Botten-case*³⁷ found that Norway had violated the right to a fair trial under Article 6 of the Convention by failing to hold a public hearing before an appeal court exercising full review and by failing to hear the defendant, whereas the earlier acquittal judgment was reversed, and the defendant was found guilty.³⁸

The applicant served as a Commander of the Norwegian Defence Telecommunications Station, in the Arctic Ocean. In 1987, the captain of a shrimp trawler radioed the Station, asking it to receive for treatment a fisherman, who had injured his arm. The applicant and his colleague rowed out to meet the trawler's lifeboat bringing the fisherman closer to shore. But during the rescue, a breaker capsized the boat, leaving all passengers in the sea. The applicant was the only survivor.

A military board of inquiry, set up inter alia to establish the facts of the incident and to express an opinion on whether any regulations had been violated, concluded in a report of 1 May 1987 that relevant instructions had been violated and that the applicant, as Head of Station, was responsible. The public prosecutor proposed twenty-seven-day suspension and 5000 crown fine.

As the applicant refused to accept the proposal, the public prosecutor instituted proceedings against him, charging him with offence of neglect or carelessness in the performance of official duties. The city court acquitted the applicant.

The public prosecutor appealed from the judgment of the City Court to the Supreme Court. The Supreme Court without holding a public hearing found that the appeal must be upheld and convicted the applicant.

In its judgment the Court stated: Where a public hearing has been held at first instance, the absence of such a hearing may be justified at the appeal stage by the special features of the proceedings at issue, having regard to the nature of the domestic appeal system, the scope of the appellate court's powers and to the manner in which the applicant's interests were actually presented and protected before the court of appeal, particularly in the light of the nature of the issues to be decided by it. However, in the particular circumstances of the case, the applicant's right to a fair trial as guaranteed by Article 6 of the Convention was breached in as much as the Supreme Court gave a new judgment, convicting and sentencing the applicant, without summoned and hear him in person, in a public hearing.

Hungary was also found guilty of violating the right to a fair trial in the case *Csikós v. Hungary*.³⁹ In the case at issue, the court of appeal aggravated the sentence by not

---

³⁶ Sutter v. Switzerland (Application no. 8209/78)

³⁷ Botten v. Norway (Application no. 16206/90)

³⁸ In similar circumstances, the Court ruled to the contrary and did not find a breach of the Convention in *Fejde v. Sweden* (Application no. 12631/87) and *Döry v. Sweden* (Application no. 28394/95)

³⁹ *Csikós v. Hungary* (Application no. 37251/04)

holding a public hearing, and neither the defendant nor his lawyer could be present at the hearing. The applicant was found guilty of extortion in 2003 and sentenced to three years and six months imprisonment by the District Court of Eger.

The prosecutor appealed for an aggravation, the applicant for acquittal and, in the alternative, for mitigation and requested to hear two additional witnesses. The Heves County Court sitting in closed session upheld the conviction of the court of first instance but increased the prison sentence to four years. The applicant then brought an action before the Court. During the proceedings, the Government took the position that the applicant had not exhausted domestic remedies because he had not appealed to the Constitutional Court by way of a constitutional complaint, so the application was inadmissible. However, the Government's argument was rejected by the Court, considering that only direct and prompt protection is an effective remedy, which the procedure of the Constitutional Court does not meet, so the applicant could submit his application to the Court. The interesting thing about the case is that the Constitutional Court in its resolution of 20/2005. (V.26.)⁴⁰ found that the Parliament had committed an unconstitutional omission by failing to regulate in the Criminal Procedure Act - in force at the time - the scope of cases in which an appeal hearing is required in the proceedings before the appeal court, thereby failing to meet the requirements of legal certainty and fair proceedings. In the above-mentioned decision, the Constitutional Court indicated the cases in which the annulled section of the former Criminal Procedure Act could not be applied.

The Court also rejected the reference to the Government's decision of the Constitutional Court, as it was made after the application was submitted and, in the Court's view, in addition to establishing the fact of the infringement – by the Constitutional Court's failure to order a review of the underlying cases – it did not provide any legal remedy that would have ensured full reparation of the situation resulting from the infringement.

The Court decided that it did not meet the requirements of a fair trial to re-evaluate the facts and the question of guilt in the second instance proceedings in camera⁴¹ by the court of second instance and to increase the level of the penalty imposed in the first instance proceedings, and therefore found a violation of Article 6 of the Convention.

A similar Hungarian-related case is the case of *Kiss Lajos Sándor v. Hungary*.⁴² According to the facts of the case at issue, the applicant was charged with grievous bodily harm and was found guilty of the charges against him on 26 February 2004. The Budapest-Capital Regional Court, acting on the appeal filed by the applicant, decided the appeal in closed session, which it informed the applicant's lawyer, who in its detailed reply requested the hearing of further witnesses and the holding of a public hearing, citing unfoundedness. Despite the arguments put forward, the court of second instance upheld the decision at first instance in the absence of the presence of the applicant, the defence

---

⁴⁰ Decision 20/2005 (V.26.) of the Hungarian Constitutional Court

⁴¹ In reaching its decision, the Court drew a parallel with its decision in *Belziuk v. Poland* (Application no. 23103/93).

⁴² *Kiss Lajos Sándor v. Hungary* (Application no. 26958/05)

and the prosecution's representative, on the ground that, in its view, the facts were not unfounded and that no further evidence was required for the examination of the appeal.

In its decision, the Court explained that there may also be cases in criminal proceedings which, by their very nature, can be decided without a public oral hearing, but in criminal proceedings a public hearing must be the rule. In its reasoning, the Court took the view that, in view of the fact that the charge brought against the applicant, the crime of grievous bodily harm belongs to the core of criminal law and the relatively high penalty for that crime, which entails considerable stigma on the part of society, and the fact that the applicant expressly requested the holding of a public hearing would have made a public hearing indispensable. On these grounds, the Court found a breach of the right to a fair trial and condemned Hungary.

A somewhat different case was *Goldman and Szénászky v. Hungary*.⁴³ The applicants were prosecuted on charges of multiple counts of embezzlement, which resulted in the convictions of the defendants following a new order for prosecution in 1998. Having gone through the system of appeal, the Supreme Court of Hungary upheld the final judgment, relying on documentary evidence, expert opinions and witness testimonies. On 7 January 2001, the applicants were relieved of the adverse legal consequences of the conviction, but in September 2001 they filed a motion for a retrial, which was granted by the Békés County Court. In the repeated proceedings, the main issue of the evidentiary procedure was whether the archaeological finds which were the subject of embezzlement actually had a commercial value for the commission of the crime.

At first instance, the court issued a negative judgment, then the Békés County Court (Gyula Court), acting as the court of appeal, upheld the decision of the court of first instance. The applicants then brought an action before the Court. In its statement of reasons, the Court stated that the principle of publicity should have prevailed in the review proceedings at second instance, in view of the fact that the court hearing the case had dealt with the substance of the case and had conducted a new evidentiary procedure. As in *Kiss v. Hungary*, it has been stated that a qualified case of embezzlement belongs to the core of criminal law and that the penal line carries a significant stigma. In view of the fact that, during the review proceedings, the court could have reached different conclusions on the question of guilt from those in the main proceedings, the omission of a public hearing is incompatible with the requirements of Article 6 of the Convention.

II.3. Practice concerning the public delivery of judgments

In addition to public hearings, the public delivery of judgments is an inseparable part of the principle of publicity. It is significant that the aforementioned international conventions and national constitutions also mention the rule guaranteeing the public pronouncement of judgments, even if for some reason a closed hearing has been ordered during the proceedings.

---

⁴³ *Goldmann & Szénászky v. Hungary* (Application no. 17604/05)

The aforementioned *Szűcs v. Austria*⁴⁴ and *Werner v. Austria*⁴⁵, the applicants complained not only of the lack of publicity of the trial but also that the judgment was not delivered in public. The decisions made by the court during the proceedings were not served on the applicants and the court did not pronounce the judgment in public. In its defence, the Austrian Government took the view that, under the provisions of the Criminal Procedure Act in force at the time of the proceedings, it was possible for the court to allow a third party to inspect the judgment and the case file and to obtain a copy of it if it had a legitimate interest. The granting of such authorisations is, however, a matter for the court's discretion and is entirely at the discretion of the court hearing it. As a result, the texts of the judgments were not available to everyone.

In its reasoning, the Court pointed out that the publication of judgments is particularly important in the context of criminal proceedings and actions for damages connected with criminal proceedings, because it proves the innocence and wrongful conviction of the person concerned towards members of society. In Austria, only the decisions of the Supreme Court, the Administrative Court and the Constitutional Court were recorded and published in the court register system, not the decisions of the courts of first instance and appeal. In the light of the circumstances of the case, the Court found that the applicants' rights under the Convention had been infringed by the fact that the decisions had not been made public at any stage of the procedure and that the guarantees of publicity had not been complied with at any stage of the procedure.

However, the Court did not condemn Austria in *Lamanna v. Austria*.⁴⁶ Although public announcement of the judgment was omitted in the first instance proceedings, the judgment was already publicly announced in the second instance proceedings, which is why no breach of the Convention was found.

According to the Court, the rule of publicity does not apply to all decisions. For example, in *Pretto v. Italy*,⁴⁷ the Court held that it is not necessary to publish decisions in public in cases where the court decides on the admissibility or dismissal of the appeal, or where it decides to set aside the contested decision and order the court of first instance to reopen the trial.

In the *Helmerts-case*,⁴⁸ the Court also found no violation of the Convention, even though the referring court did not publish the judgment in open court, but by making the judgment available to the public. The full text of the judgment was published by the Registry of the Court of Justice, which was accessible to anyone without any obligation to obtain authorization, thus, in the Court's view, the primary objective of public delivery of the judgment, i.e. social control of the administration of justice, could be achieved.

---

⁴⁴ *Szűcs v. Austria* (Application no. 20602/92)

⁴⁵ *Werner v. Austria* (Application no. 21835/93)

⁴⁶ *Lamanna v. Austria* (Application no. 28923/95)

⁴⁷ *Pretto v. Italy* (Application no. 7984/77)

⁴⁸ *Helmerts v. Sweden* (Application no. 11826/85)

III. Conclusion

An examination of the Court's extensive case law shows that it considers the publicity of proceedings to be a particularly important requirement. Decisions on the publicity of proceedings at first instance are, in my view, consistent and, apart from a very limited number of cases, are regarded by the Court as an unconditional requirement.

However, it attaches less importance to publicity than to the publicity of proceedings before appeal courts. I share the Court's view that, in cases where the courts no longer have to decide on a point of law or fact which may have a fundamental bearing on the outcome of the case, there is no social interest in publicity which requires that it be unconditionally respected.

However, in several cases, the publicity of the proceedings before the appellate courts and the public delivery of judgments were examined in the light of whether publicity was provided at first instance. In my view, the public interest must be examined in the context of the procedure as a whole, and such a sharp distinction cannot be made between first and second instance proceedings.

To conclude, in the words of Lord Chief Justice Hewart: "*It is not merely of some importance, but is of fundamental importance, that justice should not only be done, but should manifestly and undoubtedly be seen to be done.*"⁴⁹

The judiciary must bear in mind that publicity is not an aim, but a means. A means to make the judiciary more accessible and transparent, as more comprehensive knowledge allows for a more informed opinion.

---

⁴⁹ Lord Chief Justice Hewart, *R v. Sussex Justice*, [1924] 1 KB 256. In James Jacob Spigelman: *Seen to be Done: The principle of Open Justice* (2007), 74 *Australian Law Journal* 290. o.

Sulyok Márton:¹
New Horizons in ECtHR Jurisprudence?
The Relevance of Protecting Constitutional Identity

The discourse and debate on constitutional identity, until recently, was primarily focused on the internal power relations of the European Union, defining dialogue on the relationship of the EU and Member States and that of the CJEU and national constitutional jurisdictions (e.g. sovereignty- and identity-control, ultra vires review). In the past years, we find more and more significant mentions of or references to the conceptual framework of constitutional identity. As it will be presented, most of the time it appears in concurring or dissenting opinions, with some of its elements being interpreted to the context of the case, but in Savickis and Others v. Latvia, in June 2022, the constitutional identity argument was first used in a majority opinion, particularly in the context of assessing the legitimacy of the stated aim of a national legislative measure on the calculation of pensions. The paper traces the development of identity-arguments in ECtHR case law and assesses the character of its use.

I. Introduction – New Horizons in European Human Right Protection?

The year 2023 marks the thirtieth anniversary of Hungary's accession to the framework of the ECHR. It is as good a time as any to take stock about recent development in the jurisprudence of the European Court of Human Rights regarding issues that might define the next 30 years in European human rights protection. This is where the issue of constitutional identity surfaces on the horizon, rooted in one majority decision in July 2022. The decision and the identity argumentation is noteworthy for two reasons.

- (i) Firstly, constitutional identity, has thus far really only influenced judicial dialogue within the European Union, starting out of lively debates surrounding Article 4(2) TEU, that mentions the respect by the EU of national identity inherent in the constitutional and political structures of the Member States. Certain strands of public discourse and legal literature have branded this debate to be about 'constitutional identity', which since then has taken root in many CJEU judgments and national constitutional courts' decisions.
- (ii) Secondly, the case at hand (Savickis²) is interesting because it is possibly not without reason that the issue of constitutional identity has taken root in a majority argumentation right now. The facts of the case extend – later elaborated in detail – to the examination of certain rules of the pension system

---

¹ JD, PhD LLM, Senior Lecturer in Constitutional Law and Human Rights, Faculty of Law and Political Sciences, University of Szeged (Hungary), Member of the Management Board (EU Fundamental Rights Agency, 2015-2020), Member of the European Group of Public Law (of the European Public Law Organization). Head of the Public Law Center at Mathias Corvinus Collegium in Budapest (Hungary).

² Savickis and Others v. Latvia (no. 49270/11), ECtHR judgment of 9 June 2022.

in Latvia, extending to Russian citizens as well. The unfortunate shadow of Russia leaving the Council of Europe and the lingering horror of the Russo-Ukrainian war both might serve as a catalyst for such arguments to take root. In the following, I will trace the development of argumentation about constitutional identity in the case-law of the Court and present conclusions on what this might mean regarding the future of European human rights protection.

In general and very broadly understood, as translated into the ECHR-context, ‘constitutional identity’ might be construed as ‘margin of appreciation’, encapsulating the legislative and constitutional room for maneuver for those political and constitutional structures (in the wording of the TEU) that are responsible to create rules in the fulfillment of an essential state function to regulate social relations on the sovereign territory of a Member State.

However, contrary to the EU-debate in this sense about the extent of conferred and reserved powers and competences, in the framework of the Council of Europe, the issue is never about a dispute in terms of who has how much power to regulate what. Consequently, looking at ‘constitutional identity’ as ‘margin of appreciation’ might not best serve the interest of translating the use of the previous concept into the practice of the ECtHR.

In tracing the appearance of arguments tied to constitutional identity in ECtHR case law, we can see that it has surfaced much later than similar debates have started on the EU level. The first case that referred to the concept was decided in 2018, and since then only in three others, with Savickis being the last one, contained similar arguments, culminating in using the concept and its protection as a justification for a legitimate aim in a majority opinion regarding an Article 14 claim (as presented in more detail below). In the vast case-law of the Court, these are actual trace elements, but serve as fertile ground for further research expanding the horizons of both EU-level debates on the topic and those of European human rights protection.

Now, in chronological order, let us review the development of this line of argumentation through the four samples discovered.

II. Early Markers of A Blossoming Identity in Mugemangango

The first part of the review will be the shortest as the decisions in the two initial cases (filed in 2006 and 2014, respectively) have only contained footnoted references to constitutional identity, mostly in the context of referencing the German³ and Italian⁴ constitutional jurisprudence on the issue.

---

³ *Inseher v. Germany* (nos. 10211/12 and 27505/14), ECtHR judgment of 4 December 2018. Only a footnoted mention (fn. 189) regarding the German Basic Law.

The ice has finally broken in *Mugemangango v. Belgium*,⁵ filed in 2015 and finally decided in 2020, where a concurring opinion by Polish judge Wojtyczek contained relevant reasoning.

Not to delve into the detailed presentation⁶ of the case, it has been a post-election dispute, involving a demand to recount ballots due to alleged irregularities in the election process. Arguments were made by applicants pointing to a lack of adequate safeguards against arbitrariness and any remedies before and independent and impartial authority. In sum, the application relied on alleged violations of Art. 3 of AP1 to the Convention as well as Article 13 of the Convention. (The importance of the case is also demonstrated by the fact that Venice Commission, the Government of Denmark have acted as third parties, submitting comments.)

After careful consideration of the Parties' arguments,⁷ the Court has concluded on the first issue of Art. 3, AP 1 (free and fair elections) that applicant's complaint was examined by a not in fact impartial body and domestic law failed to adequately circumscribe its exact powers and competences. Therefore, the circumstances of these procedures did not shake the suspicion of arbitrariness and therefore warranted a determination of a violation of Art. 3, AP 1.

As to the second issue, regarding Art. 13, it was not too big a leap from the Court to declare that a conjunctive violation of said Article can also be determined⁸ through inference from the previous conclusion. As for the complaint procedure applicable to this case, however, the Court concluded that the applicant could only turn to the Walloon Parliament regarding his grievances, to the exclusion of all further remedies on the national level, which creates an exclusive parliamentary jurisdiction regarding decisions on the validity of elections. If this would not be enough to raise some eyebrows, then the Court held that the Walloon Parliament did not in fact provide effective safeguards regarding the examination applicant's complaint, so such remedy can "likewise not be deemed 'effective'"⁹ within the meaning of Art. 13.

This is where I turn to assessment of the concurring reasoning of J. Wojtyczek. Starting out from a universal point of view, relying on references to the 'common understanding of human rights' and the 'common heritage of political traditions, ideals, freedom and the rule of law', Wojtyczek argues that these "*constitute the legal basis for inferring the directive that the Convention should be interpreted in a way which protects national constitutional identities.*"¹⁰

---

⁴ G.I.E.M. S.R.L. and Others v. Italy (nos. 1828/06 and 2 others – see appended list), in the partly concurring and partly dissenting opinion of Judge Pinto de Albuquerque, para. 10, fn. 65. (merely a footnoted mention)

⁵ *Mugemangango v. Belgium* (no. 310/15), ECtHR judgment of 10 July 2020.

⁶ For the facts and circumstances of the case, see: *Mugemangango*, paras. 8-22.

⁷ See: *Mugemangango*, paras. 48-123.

⁸ See *Mugemangango*, paras. 132-136.

⁹ See *Mugemangango*, para. 135.

¹⁰ See *Mugemangango*, Concurring opinion by J. Wojtyczek, para. 3.

At this point, he refers to a dissenting opinion of his to a Hungarian case decided in 2016 (*Baka v. Hungary*), dealing with the issue of judicial independence and the justice system – currently one of the hotbeds of EU debates regarding constitutional identity in Hungary and in Poland as well. In this dissent, appended to the *Baka* judgment, Wojtyczek wrote that finding a violation of Article 6 just because the applicant did not have the chance to have certain constitutional provisions reviewed by a court goes beyond the mission of the Court, or more exactly: “[U]nder the approach adopted in the instant case, the most important expression of popular sovereignty, namely the national Constitution, would now be subject to scrutiny under the Convention by an international court. Moreover, this scrutiny extends to the actual motives for constitutional reforms. The present judgment is an important step towards substantially limiting the constitutional autonomy of the High Contracting Parties.”

As we could see, constitutional autonomy appears as a facet of the HCPs being substantially limited by the decision, and then Wojtyczek writes in his concurring opinion to *Mugemangango* that “guarantees against undue international interference extend beyond the scope of national constitutional identities and encompass other elements of national constitutional law”.¹¹ In a makeshift theoretical framework woven around these arguments we see that ‘constitutional autonomy’, ‘constitutional identities’ of the HCPs and ‘other elements of their domestic constitutional law’ appear as separate classifications. Domestic law therefore seem to be subjected to different levels of international judicial scrutiny if they pertain to any of the above categories, but any possible harm to the HCPs constitutional autonomy and identity is undesirable.

Wojtyczek then engaged in argumentation regarding the role of tradition and monarchical constitutional history in Belgian terms, arriving at the conclusion that some domestic rules “of constitutional rank” (and “detailed rules of national legal systems”) may come into collision with common fundamental principles and states that “*blind spots in the rule-of-law system of guarantees [...] deeply rooted in national constitutional tradition*”¹² are not part of such constitutional heritage that builds on these common principles.

Regarding the instant case, he argues that constitutionally allowing the parliament certain autonomy (as part of common constitutional heritage) is certainly prone to political abuse if judicial remedies are excluded, and historical experience dictates that systems that have used these solutions have gradually shifted towards judicial review. Therefore, the Belgian rules brought into question regarding the effectiveness of the remedies offered by the Walloon Parliament definitely do not fall within the core of common constitutional heritage, but also “[do] not appear to be an important element of the national constitutional regime, let alone a constitutive element of the Belgian constitutional identity.”¹³ This actually leads to the conclusion that while Belgium had constitutional autonomy to create such rules, they will not enjoy protection of constitutional identity based on the appearance of not being important elements of national constitutional law.

---

¹¹ Ibid.

¹² See all citations: *Mugemangango*, Concurring opinion by J. Wojtyczek, para. 3.

¹³ Ibid, para. 4.

On adjacent note, I want to mention here the above-referred G.I.E.M. case¹⁴, wherein a partly dissenting and concurring opinion by J. Pinto de Albuquerque argues that the constitutionality test imposed on the Convention is not limited “*to a special set of core constitutional norms and interests*” as a matter of constitutional law. Albuquerque mentioned constitutional identity (construed in the EU sense) as a counterpoint therein, referring to the infamous Italian *controlimiti* (counter-limits) doctrine, which he defined – through referencing Italian constitutional case-law – as the “*intangible core of constitutional identity and State sovereignty includes “the fundamental principles of our constitutional order” [...].*” In his view expressed here, Albuquerque holds that “*every constitutional norm or interest may serve as a legitimate bar to the penetration of the Convention*” and therefore, I assume, international judicial review by the ECtHR.

III. Legitimizing Identity – Arguing for Distinction from Others

In general, when we identify ourselves, we differentiate and distinguish between ‘us’ and ‘them’. Identity-building is a dialectic, discursive process, we become different from others or join their groups to them through communication and dialogue. After having presented the early markers of a blossoming identity discourse hidden in the margins of ECtHR cases, I turn to the first and so far one and only majority opinion, in which constitutional identity has appeared as a decisive argument pertinent to the merits of the case, and thus legitimized its use.

The application in question, Savickis, has been filed in 2011, but only decided in July 2022. Through an intricate web of history, geopolitics, national and international legislation and constitutional court decisions, the case basically deals with differential treatment between two groups: Latvian citizens and Latvian permanent residents (hereinafter: LPRs, non-citizens) regarding the calculation of their pensions. The laws challenged in the case exclude, for LPRs, “*employment and equivalent periods accrued outside Latvia prior to 1991, in other parts of the former Union of Soviet Socialist Republics*”.¹⁵ Art 1. AP 1 and Art. 14 ECHR are taken conjunctively as legal bases for the application.

To a Hungarian ear familiar with tone of the National Avowal of the Fundamental Law,¹⁶ the following historical narrative¹⁷ included in the facts of the case is not unknown. In

---

¹⁴ See G.I.E.M., fn 4., also for the source of citations in this paragraph.

¹⁵ See, Savickis, fn. 2. supra, para. 1.

¹⁶ “*We do not recognise the suspension of our historic constitution due to foreign occupations.*

We deny any statute of limitations for the inhuman crimes committed against the Hungarian nation and its citizens under the national socialist and the communist dictatorship.

We do not recognise the communist constitution of 1949, since it was the basis for tyrannical rule; we therefore proclaim it to be invalid.

We agree with the Members of the first free National Assembly, which proclaimed as its first decision that our current liberty was born of our 1956 Revolution.

We date the restoration of our country’s self-determination, lost on the nineteenth day of March 1944, from the second day of May 1990, when the first freely elected organ of popular representation was formed.

1990, the freely elected legislative assembly declared the 1940 incorporation of Latvia into the USSR unlawful under international law and officially reinstated the provisions of the original Constitution (*Satversme*), adopted in 1922. One year later the country's full independence was decreed, before the USSR was finally dissolved by the Minsk Agreement and the Commonwealth of Independent States set up.

As to the actual fact pattern¹⁸, the 1996-originated Latvian social security system is important, “under which periods of employment and equivalent periods accrued prior to 1991 in the territory of Latvia were to be taken into account in the calculation of retirement pensions. Such periods were also to be taken into account for citizens of Latvia if they had been accrued in the other territories of the former USSR. However, in relation to “permanently resident non-citizens” the employment and equivalent periods accrued in the other territories of the former USSR were to be taken into account only in a limited number of situations” (detailed in the judgment under paras. 66-68).

In total, there were five applicants to the case (of national origin from within the USSR), who have resided in Latvian USSR territory for longer periods before 1991 and gained LPR status when Latvia became independent again, also being entitled to retirement pensions after their employment in Latvia. However, no periods through which they have worked outside of Latvian territory under the USSR regime, were accounted towards their retirement pensions, contrary to rules applicable to Latvian citizens.

Two decisions have been brought in the case by the Latvian Constitutional Court (first in 2001), upon a request of ex post constitutional review initiated by parliamentarians. The Constitutional Court did not find the claims of unconstitutionality substantiated, did not find a link to the right to property and did not find any discrimination as specified under the national constitution. This decision was later challenged in front of the ECtHR, in *Andrejeva* (2009)¹⁹, followed by a second Constitutional Court decision in 2011.

This Spring, Ignatius Yordan Nugraha has completed an in-depth analysis of the case itself in a case note published in the *European Constitutional Law Review*,²⁰ so I am not going to repeat what he has already stated there, rather I would like to focus solely on the contexts and outcomes of the argumentation centered around constitutional identity.

We shall consider this date to be the beginning of our country's new democracy and constitutional order.”
The English text of the Fundamental Law is available here: <https://www.parlament.hu/documents/125505/138409/Fundamental+law/73811993-c377-428d-9808-ee03d6fb8178>

¹⁷ See Savickis, paras. 12-16.

¹⁸ See, esp.: Savickis, paras. 17-18.

¹⁹ *Andrejeva v. Latvia* (no. 55707/00), ECtHR judgment of 18 February 2009.

²⁰ Ignatius Yordan Nugraha: *Protection of Constitutional Identity as a Legitimate Aim for Differential Treatment: ECtHR 9 June 2022, No. 49270/11, Savickis and Others v Latvia*. *European Constitutional Law Review*, 19(1)2023:141-162. Available at: <https://www.cambridge.org/core/journals/european-constitutional-law-review/article/protection-of-constitutional-identity-as-a-legitimate-aim-for-differential-treatment/4B6EE91B6180FA5B0ACF98E3A4F78B00>

Devising and regulating social security systems, as these issues fall under social policy, falls squarely within the realm of constitutional identity based on what has been said so far about the EU context, in the wake of the 2010 German Lisbon judgment, which established the ultra vires and the identity review tests. The by now infamous analysis of LSE's Damian Chalmers posited, and many have agreed since – myself included, that (in the content of identity review) “*it [meaning: the EU] violates central parts of a national constitutional identity even when acting within its powers by curtailing the role of the Bundestag by legislating in core areas other which the latter should have a monopoly. These are the State's monopoly of violence, fundamental elements of fiscal policy and the Sozialstaat, and culturally important fields, notably family, education and religious law.*”²¹

Consequently, it only seems fair that the same approach is taken by the ECtHR, focusing on a constitutional identity argumentation when facing important issues of social policy. Anti-discrimination is also connected to the discourse on constitutional identity through those human rights are construed to fall within its purview.

As we can read in the judgment, the 2011 Constitutional Court decision has made some important remarks²² regarding the restoration of independence in the context of international law and mentioned the “legal identity” of a State, determining its rights and obligations, specifying that the illegal annexation of a State to another has no effect in legal terms, especially in light of the doctrine of ‘state continuity’, affecting also the internal affairs of Latvia in the case at hand. A thus reborn state, therefore, in the opinion of the Constitutional Court, has to have a particular responsibility for its citizens, which substantiates “a difference in treatment in the sphere of social rights”,²³ and in this the state enjoys a margin of appreciation, and “*the difference in treatment when calculating pensions for citizens and [LPRs] of Latvia has objective and reasonable grounds.*”²⁴

Under the approach taken to the legal identity of the Latvian State, the Respondent Government argued with the doctrine of the above-mentioned state continuity, and put forward that under this theory and public international law, the State had two legitimate aims, one of which has been instilling “respect for the principle of State continuity and constitutional identity”,²⁵ elsewhere appearing as “safeguarding the constitutional identity of the State by implementing the doctrine of State continuity, the latter aim being more important than the former”²⁶ [i.e. protecting the economic system of the country].²⁷

---

²¹ See: Damian Chalmers: *A Few Thoughts on the Lisbon Judgment*. In: Andreas Fischer-Lescano / Christian Joerges / Arndt Wonka (eds) *The German Constitutional Court's Lisbon Ruling: Legal and Political-Science Perspectives*. ZERP Diskussionspapier. 1/2010. Universitat Bremen. p. 6. https://pure.mpg.de/rest/items/item_1231921/component/file_1231919/content

²² See: esp. Savickis, para. 53 et ss.

²³ Ibid, para. 54.

²⁴ Ibid, para. 55.

²⁵ Ibid, para. 176.

²⁶ Savickis, para. 196.

²⁷ The same issue is formulated in another way in para. 198: “*the need to protect the constitutional identity of the Republic of Latvia, which is based on the principle of State continuity as set out in the Declaration on the Restoration of Independence and subsequent constitutional provisions and doctrine.*”

Finally, the Court concludes that: *“the essential point in this regard is not the doctrine of State continuity per se but rather the constitutional foundation of the Republic of Latvia following the restoration of its independence. [...] More specifically, the Court acknowledges that the aim in that context was to avoid retrospective approbation of the consequences of the immigration policy practised in the period of unlawful occupation and annexation of the country. In this specific historical context, such an aim, as pursued by the Latvian legislature when establishing the system of retirement pensions, was consistent with the efforts to rebuild the nation’s life following the restoration of independence, and the Court accepts this aim as legitimate.”*²⁸

There are many specific contextual determinants and historical, cultural, geopolitical circumstances when judging an legislative issues in light of protections afforded for constitutional identity. These do not escape our daily debates in the EU either. After this majority representation of the protection of constitutional identity, the debates at the ECtHR continue to take place in the margins: the dissenting and concurring opinions appended to the judgment. In the following I will provide a short review of these, in light of the above.

IV. Judicial Dialogues on Identity in Savickis – Alternate Narratives

First off, J. Wojtyczek remains consistent to his earlier concurring views elaborated in *Mugemangango* (see: above), at least we can safely infer that he does. In concurring with the majority, in this case, he reinforces the arguments rooted in public international law and does not talk about constitutional identity. However, he signals full agreement with the outcome and main arguments of the judgment, therefore we can rest assured that he agrees with considering the design and regulation of social policy and the social security system such foundational elements of national constitutional law, which should be shielded by protections afforded to constitutional identity.

The main issue for dissent was an apparent “reverse deference” to the argumentation given by the Latvian Constitutional Court, found convincing by the ECtHR, thereby departing from earlier established jurisprudence set by the above-cited *Andrejeva* judgment (decided 16 to 1) on the same issues.

Regarding the issue of the legitimacy of the aim, the conclusion of the dissent was that the legitimate aim argument is substantiated by the fact that the constitutional foundation of Latvia needs to be protected – and while it might be legitimate, the challenged regime of pension calculations is not “a natural instrument” to achieve such legitimate aim. At this point, the dissenting judges (O’Leary, Grozev, Lemmens) engage in a proportionality review (See: *“pursuit of this aim can go as far as to deny advantages to any and all individuals who took up residence in Latvia as a consequence of the immigration policy practiced by the Soviet Union.”*)²⁹

---

²⁸ Ibid.

²⁹ See: Savickis, Joint Concurring Opinion by J. O’Leary, Grozev and Lemmens, para. 14.

Next up, the dissent assessed the constitutional identity argument in light of state continuity, legitimate aim and differential treatment, agreeing with the majority determination that the aim can substantially be achieved through differential treatment. The main dissenting argument was that the regulation in question chose an excessive not an appropriate means to achieve the aim (“not a natural instrument”).³⁰

In characterizing the differential treatment in the context of international and USSR law, the dissent rightly argues – on both accounts – that

- (i) given the realities of the USSR state job market and the circumstances under which citizens might have had to relocate not of their own volition inside USSR territory, the applicants should not be blamed for acting in accordance with USSR state immigration policy; and
- (ii) attributing “*the unlawful acts of the Soviet Union to all former citizens of the Soviet Union who moved to Latvia during its occupation [who then have received LPR status], irrespective of the extent to which these individuals personally bore responsibility for the fact that they settled in Latvia*”³¹ is wrong – especially in light of the assumption that everyone has rights and responsibilities.

Now disregarding further analysis of the arguments (i) regarding the LPR status change into citizenship and the “personal choice argument” voiced by the majority;³² (ii) the time periods regarding which the pension calculation took effect,³³ I would much rather like to focus on the in-depth assessment of the core constitutional identity rationale.

Interestingly enough, the dissent at this point declares the reference to constitutional identity potentially dangerous because it is “*usually associated with its fundamental structures, political and constitutional*”.³⁴ I have copied the notion used by the dissent verbatim because it is the exact wording used in describing the obligation of the EU to respect national identity by Article 4(2) TEU (which remains uncited, through a reference of ‘usual association’ with the concept).³⁵

Here, the argument turns towards a historical perspective, stating that “*nineteen years after the restoration of independence, and even more so in 2022, Latvia can continue to justify differential treatment in relation to the calculation of a pension supplement affecting a now very reduced category of permanent residents with reference to its constitutional identity.*”³⁶ This is, although the dissent remains silent on this, especially due to the changes (during those 19 years passed since the Andrejeva judgment) in those

---

³⁰ Ibid, paras. 15-16.

³¹ Ibid, para. 17.

³² Ibid, paras. 18-20.

³³ Ibid, paras. 21-23.

³⁴ Ibid, para. 24.

³⁵ In other words: the dissenting opinion explicitly equates the TEU concept of national identity as defined by Article 4(2) with that of constitutional identity.

³⁶ See: Savickis, Joint Concurring Opinion by J. O’Leary, Grozev and Lemmens, para. 24.

exact fundamental political and constitutional structures that make up a state's constitutional identity.

After presenting the legal arguments of the dissenting opinion above, we also have to say a few words about a political undertone apparent in the argumentation.

In reference to earlier case law³⁷ 'touching on Latvian constitutional identity', the dissent emphasizes the care with which "questions relating to the fallout of its history and challenges following the restoration of independence" were handled in the past, which evolves organically into the last sentence that condemns the constitutional identity argument in its entirety because "*Europe knows only too well by now how some States may misuse or instrumentalise arguments relating to their constitutional identity for a variety of purposes.*"³⁸ In some parts of the legal argumentation presented above, the dissent seemed to be intent on tracing said 'instrumentalization' of the identity argument in the majority opinion, and finally arrives at the finding that the majority conclusion was not convincing regarding the no violation of Article 14, also requiring a departure from earlier case law (cf. Andrejeva).

V. Dawn, Sunset or an Eclipse? Conclusions on the Role of Constitutional Identity in ECtHR Jurisprudence

When we look at the appearance of constitutional identity argumentation on the horizons of European human rights protection, as we could see from the cases presented, the use of this narrative is just dawning on the Court.

In the 2018 *Mugemangango* case, certain aspects of national constitutional and political structures (i.e. review procedures by the national parliament) have been looked at by the concurring judge whether they are so deeply rooted in national constitutional law that they should enjoy the protection of constitutional identity or should rather be looked at as 'blind spots' in the rule of law system, based on political tradition.

In *Savickis*, the first majority opinion in 2022 had induced an 'instant sunset' on the dawning of this new line of argumentation according to the dissenting judges. This was primarily due to its

- (i) Mis-characterization by the majority for the purposes of substantive arguments underpinning differential treatment in terms of its legitimate aim; and
- (ii) characterization of a political tool prone to misuse by certain governments.

In addition to this, the constitutional identity argument also seems to be an eclipse over important considerations of fundamental rights protection. I am stating this despite being a vocal and firm believer in the increased reliance on protections afforded to constitutional identity to protect national constitutional structures, arrangements and

---

³⁷ E.g. *Ždanoka v. Latvia*, no. 58278/00 (2006), or *Petropavlovskis v. Latvia*, no. 44230/06 (2015).

³⁸ See: *Savickis*, Joint Concurring Opinion by J. O'Leary, Grozev and Lemmens, para. 24.

essential state functions from undue international interference, but those making use of it, whether on the national or international level, need to tread very lightly when the argumentation

- (i) enters the arena of circumventing protections against non-discrimination based on – in the words of the dissenting minority – “original sins” of a long-fallen regime (a word also used by the dissenting minority); and
- (ii) might possibly be motivated by an Anti-Russian sentiment due to present geopolitical considerations in the region, in which an increased reliance on this narrative might be seen as indispensable but becomes a political instrument.

The appearance of the constitutional identity narrative in the case law of the ECtHR, however, definitely signals one thing: the closing gap or convergence between the EU and the CoE human rights regimes. The fact that in a majority decision, the Court applied a notion rooted and widely discussed in EU law, associating with it a definition tied to the Treaty on the European Union, that had so far only oriented mainly internal EU debates, definitely signals a *rapprochement* of the two systems.

As it happens, the initial reluctance of the CJEU from allowing the EU to accede to the ECHR has been overcome through necessary compromises and processes have been put in motion to converge the two systems by the so-called 46+1 Group.³⁹ Eventually, such a convergence might also mean that the ECtHR will have to grapple and deal with such notions and debates that have previously almost exclusively permeated EU affairs, just like that of constitutional identity. The further evolution of this new *modus operandi*, however, will be the next new horizon in European human rights protection and further discussing this would depart from the original intent of this paper.

---

³⁹ *Major progress on the path to EU accession to the ECHR: Negotiations concluded at technical level in Strasbourg* (on 31 March 2023) Published by the Delegation of the EU to the Council of Europe https://www.eeas.europa.eu/delegations/council-europe/major-progress-path-eu-accession-echr-negotiations-concluded-technical-level-strasbourg_en?s=51

Szász Tünde:
Szükséges-e a dajkaanyaság az európai szabályozások tükrében?

A tanulmány a meddőséggel küzdő párok helyzetét és az Európa Tanács tagállamaiban elérhető lehetőségeket vizsgálja, különös tekintettel a dajkaanyaság jogi szabályozására. A legtöbb ország csak a pótanyság ingyenes formáját engedélyezi, szigorú feltételek mellett. A tanulmány amellet érvel, hogy amennyiben egy termékeny nő önkéntes alapon segítene egy meddő párnak, és ezzel nem sérülnek mások jogai, úgy az intézmény bevezetése is szorgalmazható. A dajkaanyaság mellett szólnak az alapvető társadalmi értékek: a család, a közösségi összetartás és az önzetlen segítségnyújtás. A tanulmány arra kívánja felhívni a figyelmet, hogy a dajkaanyaság iránti igény növekszik, és társadalmi elfogadottsága is erősödik. Ennek oka abban rejlik, hogy mivel a béranyaság a legtöbb államban tiltott, sok család kénytelen alternatív, esetenként jogellene megoldásokat keresni. A kutatás áttekinti az Európa Tanács tagállamaiban érvényben lévő szabályozásokat, rámutatva arra, hogy számos európai ország már haladást ért ezen a téren, ennek megfelelően nemzetközi összefogás is kialakulhat a gyermektelen családok megsegítése érdekében.

I. Bevezetés

Az elmúlt 50 évben a meddőség okai egyre kiterjedtebbé váltak, hátráltatva a gyermekre vágyó párokat a családalapítás terén. A meddőség okai közé sorolható számos betegség, köztük a *diabétesz*, *endometriózis*, *PCOS*, ami megnehezíti az anyák egészségi állapotának fenntartását és a magzat egészséges fejlődését. Továbbá, az egyedülállók, *LGBTQI+* tagok részéről is felmerült a gyermekvállalás kérdése mind hazai mind nemzetközi téren. Magyarországon a pótanyság ingyenes formáját, a dajkaanyaságot, az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény tervezete (Eütv.) szabályozta, azonban sosem lépett hatályba ezen rendelkezés, azzal az indokkal, hogy sérti a gyermek jogait és nem kellően kiérlelt még a törvényi szabályozáshoz. Mivel a béranyaság (ellenérték fejében történő pótanyság) is tilalmazott, sőt nemzetközi szinten az Európa Tanács 2016-ban egyetlen szavazattöbbséggel elutasította a gyakorlatát, több ezer család folyamodott más, akár bűncselekménynek minősülő módszerhez.

A tanulmányommal próbálok rávilágítani arra, hogy egyre nagyobb igény van a dajkaanyaság bevezetésére, valamint társadalmi-erkölcsi elfogadottsága is növekedni látszik az utóbbi időszakban. Kutatásom során figyelemmel kísértem az Európa Tanács tagállamaiban megtalálható szabályozásokat, amik segítőkezet nyújthatnak a dajkaanyaságra vonatkozó szabályoknak a magyar jogrendszerbe való átültetéséhez.

II. A téma jelentősége világszinten

Nemcsak Magyarországon, de nemzetközi szinten is növekszik a meddőséggel küzdők aránya. Fontos leszögezni, hogy az Egészségügyi Világszervezet (továbbiakban: WHO) fogalom meghatározása alapján meddőségi állapot alatt azt az állapotot értjük, ha vagy a nő, vagy a férfi reprodukciós rendszerében egy olyan rendellenesség jelentkezik, ami következtében egy év rendszeres és kitartó próbálkozás után is elmarad a gyermekáldás. Tehát, a meddőség nem feltétlenül jelenti azt, hogy az érintett személynek soha nem lehet gyermeke, hanem azt, hogy a párnak nehezebben fogan meg a magzat különböző egészségügyi okoknál fogva. Férfiak esetén a *spermium* alacsony száma vagy annak gyenge minősége okozhat gondot, míg nők esetén sokkal szerte ágazóbb lehet a probléma forrása. Ezek közé sorolható a nem megfelelően végrehajtott abortusz, hormonális problémák vagy a méh különböző rendellenességei. A WHO kutatásokat végzett a meddőség előfordulásának gyakoriságáról világszinten, ami alapján minden hatodik személy megtapasztalja a meddőség hátrányait és ez az arány növekedni látszik.¹

Tekintettel arra, hogy léteznek olyan betegségek, aminek következtében (például *diabetes, inzulinrezisztencia*), nemcsak a magzat, hanem az anya egészségügyi állapota is veszélybe kerülhet a terhesség, illetve szülés során, megfontolandó, hogy számukra jelentős előnyt jelentene egy olyan eljárás, ami mind a magzat, mind a saját egészségügyi állapotuk számára előnyös.

III. Dajkaterhesség béranyaság közötti különbségtétel

A köznapi beszédben gyakran a béranyaság szinonimájaként használják a dajkaterhességet, pótanyaságot, habár ezen fogalmak mást jelentenek és országonként is eltérések lehetnek. A pótanyaság egy tágabb fogalom, ami magába foglalja az olyan eljárásokat, ami révén a pár gyermekét más személy hordja ki. Ezen belül beszélhetünk a béranyáról, aki ellenszolgáltatás fejében vállalja a gyermek kihordását és dajkaanyáról, aki ellenszolgáltatást nem fogadhat el, legfeljebb az indokolt és szükséges költségeket kérheti. Ilyen indokolt költség lehet a kiesett munkabér, megnövekedett étkezési, háztartási költségek, de nem fogadhat el olyan ajándékot vagy pénzüsszeget, ami a gyermek kihordására irányul.

Béranyaság	Különbségtétel alapja	Dajkaterhesség
- Bárki, akár kényelmi okokból is	Igénybe vevők köre	- Kizárólag meddőséggel érintett személyek
- Bárki, aki egészségügyi és törvényi szempontból megfelel a feltételeknek és a	Pótanyák köre	- Legtöbb országban csak közeli hozzátartozó lehet

¹ World Health Organization: *Infertility Prevalence Estimates, 1990-2021*. <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/366700/9789240068315-eng.pdf?sequence=1> (Letöltve:2023.10.19).

béranyaközpon ttal kapcsolatban áll		
- A gyermek kihordására irányuló díj - Szükséges és indokolt költségek	Megtérítendő összegek	- Kizárólag szükséges és indokolt költségek pl.: étkezés, ruháztatás, gyógyszerköltségek

1. ábra Béranyaság és Dajkaterhesség közti különbségtétel Forrás: saját ábra

A béranyaságon és a dajkaanyaságon belül meg kell különböztetni a hagyományos és a *gestzációs* terhességet.

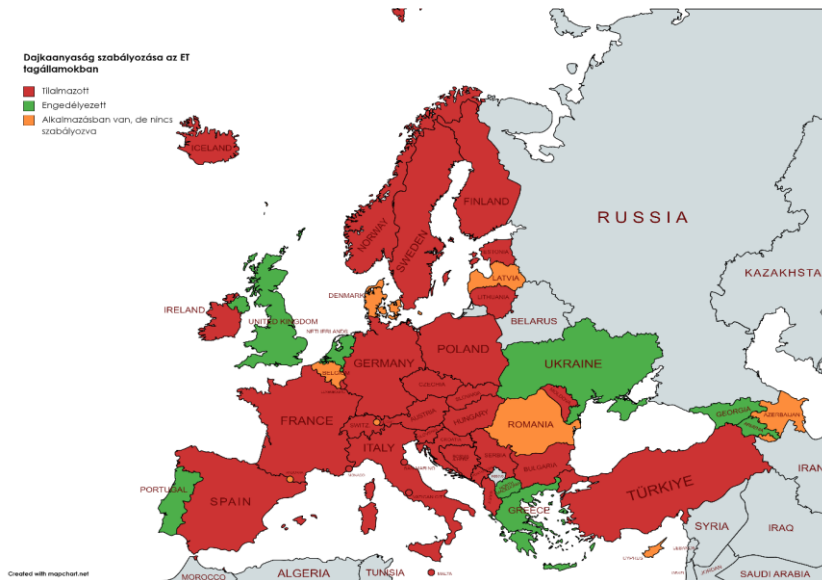
A hagyományos típus esetén a pótanya genetikailag is a rokona lesz a gyermeknek, mivel a dajkaanya petesejtjét termékenyítik meg a „megbízó pár” férfi tagjának a hímivarsejtjével *inszemináció* útján. A *gestzációs* pótanyaság során nem a pótanya petesejtjét használják fel, hanem a jövőbeli anya külön eljárásban megtermékenyített sejtjeit, aminek következtében a pótanya genetikai szempontból független lesz a magzattól.²

Hagyományos <i>terhesség</i>	Különbségtétel alapja	<i>Gesztációs</i> terhesség
- Pótanya petesejtje	Felhasználásra kerülő petesejt	- Donor petesejt vagy - Megbízó anya petesejtje
- A magzat és a pótanya genetikailag rokonok	Vérségi kapcsolat	- A magzat és a pótanya nem kerülnek genetikailag kapcsolatba
- <i>inszemináció</i>	Eljárás módja	- <i>lombik bébi eljárás</i>

2. ábra *Gesztációs* és hagyományos terhesség Forrás: Saját ábra

IV. Dajkaanyaság az Európa Tanács tagállamaiban

² Dr. Illés Blanka: *Béranyaság-Jogászvilág*. <https://jogaszvilag.hu/eletmod/beranyasag/> (Letöltve: 2023.10.19.).

3. ábra Dajkaanyaság szabályozása Európában. Forrás: saját ábra

Az Európa Tanács 46 tagállama közül csak 8-ban legalizált a dajkaterhesség. Az, hogy egyes országok szabályozása miért engedi vagy tiltja a pótanyaságot, mindig az adott nemzet látószögén keresztül kell vizsgálni. A pótanyaság megítéléséből számos következtetést lehet levonni, példának okáért, hogy az adott ország lakossága mennyire befogadóképes, milyen történelmi, kulturális, szociális előzményekkel rendelkezik, valamint mennyire van igény egy adott intézményre. Nyugat-Európa, köztük Németország és Franciaország szabályozása a nőt helyezi a fókuszba, így a pótanyaságra úgy tekintenek, mint ami a nő emberi méltóságába ütközik, mivel a nő szorult helyzetét egy másik személy/család javára használja. Az Egyesült Királyságban kizárólag a dajkaanyaságot engedélyezik, mivel megítélésük szerint ez a nő önrendelkezési jogán alapuló döntése, ami egyben egy társadalmi köteléket is jelent, hogy segítsenek a másikon. Kelet-Európa néhány államában, mint például Ukrajnában és Grúziában, a pótanyaság mindkét formája elérhető, ezzel emelik ki a nő önrendelkezési jogát, hogy szabad emberként szabadon rendelkezik a teste felett és ezért akár ellenszolgáltatást is kérhet, ami a megélhetését is biztosítja. Ebből a szemléletmódból alakult iparaggá a béranyaság egyes országokban, kialakítva az egészségügyi turizmusban egy új láncolatot, ami 2023-ban megdőlni látszik. E rövid áttekintés után kívánom az egyes európai országok dajkaterhességre vonatkozó hatályos szabályozását bemutatni, kitekintve a béranyaságra és a legfrissebb pótanyasággal kapcsolatos törekvésekre. A hatályos szabályozások közül, kiemelés érdemel Görögország megoldása, mivel náluk 2002 óta szabályozva van a pótanyaság és azóta egy működőképesnek tekinthető rendszert dolgoztak ki, ami révén a színlelt, továbbá a törvénybe ütköző szerződésekre is találtak megoldást. A görög gyakorlat és tapasztalatok példaként, kiindulási alapként szolgálhatnak azon államok számára, akik a dajkaterhesség bevezetésén gondolkodnak. Ezenfelül, a 2023-ban megfigyelhető szemléletváltást is kiemelendőnek tartom megvizsgálni Kelet-Európa tekintetében.

Az országok rendelkezéseit nyugatról keletre haladó sorrendben kívánom szemléltetni.

IV.1. Portugália

Portugáliában rögzös utat járt be a dajkaanyaság bevezetése. Az asszisztált reprodukciós technológiáról szóló 32/2006-os törvény tartalmazott rendelkezéseket a pótanyaságról, ami alapján mind az ellenérték, mind az ellenérték nélküli szerződés semmisnek minősül, sőt a béranyaság bűncselekménynek számított. 2009-ben került a portugál alkotmánybíróság elé a 32/2006-os törvény jogalkotói mulasztásra hivatkozva. Ennek oka, hogy míg a béranyaság kriminalizálva van, a dajkaanyaság nincs, ennek következtében fennáll a visszaélés veszélye. Az alkotmánybíróság álláspontja szerint minden pótanyasággal összefüggő szerződés semmis, így azok célja sem tud teljesülni. A védett jogtárgy valóban igényel védelmet, azonban a törvényhozó jogkörébe tartozik, hogy mely magatartásokat kriminalizálja, illetve dekriminalizálja. Továbbá, a portugál alkotmányból sem vezethető le a jogalkotó kötelezettsége a magatartás bűncselekménnyé minősítésére. Jelen esetben, a jogalkotó elegendőnek tartotta a polgári jogi szankciók alkalmazását a dajkaanyaságra nézve. Ezen megállapításokból következik, hogy nem történt jogalkotói mulasztás.³

25/2016-os törvény azonban alapjaiban megváltoztatta a pótanyaság rendelkezéseit. Ez alapján dajkaanyasági jogügylet megkötése csak kivételesen és térítésmentesen, méhhiány, e szerv sérülése vagy betegsége, vagy egyéb olyan klinikai helyzet esetén megengedett, amely a nő teherbeesését feltétlenül és végérvényesen megakadályozza.⁴ 2018-ban az alkotmánybíróság megvizsgálta az alkotmánnyal való összhangot, ami során több alkotmányellenes rendelkezésre hívta fel a figyelmet. Ezek közé tartozott, hogy a törvény nem rendezte a dajkaanya elálláshoz, valamint felmondáshoz való jogát, ami sérti az egyén önrendelkezési jogát, továbbá a törvény értelmében minden esetben a megbízóké lesz a gyermek, még akkor is, ha érvénytelen a szerződés. Az alkotmánybíróság véleménye ezzel ellentétes volt, tekintettel arra, hogy a jogszabályba ütköző szerződés semmis, így joghatások sem kapcsolódhatnak hozzá, tehát a dajkaanyát illeti meg a törvényes képviselő a gyermek személye felett.⁵

Hiába történt törvénymódosítás 2018-ban, 2019-ben az alkotmánybíróság szintén megállapította az alkotmányellenességet.⁶ Portugália a sikertelen törvények hatására visszalépett a 2006-os állapothoz: bármely pótanyaságra vonatkozó szerződést semmisnek nyilvánít. 2022. január elsején lépett hatályba a jelenleg is hatályos dajkaanyasági törvény, ami megfelel a portugál alkotmányos követelményeknek és rendezi azokat a kérdésköröket, amikre évekig nem sikerült választ adniuk.

IV.2. Egyesült Királyság

Az Egyesült Királyságban az 1985-ös béranyasági megállapodásokra, valamint a 2008-as emberi megtermékenyítés és embriológiai szabályozásra vonatkozó törvények

³ Portugál Alkotmánybíróság, ABH 101/2009, 03/03/2009.

⁴ Lei n.º 32/2006 Artigo 8.º (2), de 26 de Julho.

⁵ Portugál Alkotmánybíróság 228/2018 döntése.

⁶ Portugál Alkotmánybíróság 465/2019 döntése.

tartalmazznak rendelkezéseket a pótanyasággal kapcsolatban, azonban 2019-ben a jogalkotó elavultnak találta ezen törvényeket és a megreformálást tűzte ki célul.

Ilyen elavult rendelkezés a jelen hatályos törvényben, hogy dajkaanya és a házastársa, élettársa minősülnek a gyermek törvényes szüleinek, egészen addig, amíg meg nem kapják a szülői utasítást a genetikai szülőktől. Ez azzal a következménnyel jár, hogy a dajkaanyát és a házastársát (vagy élettársát) ugyanazon jogok illetik és kötelezettségek terhelik, mint a genetikai szülőket. Ez azt is jelenti, hogy a genetikai szülők nem hozhatnak döntéseket a gyermekkel kapcsolatosan.

Továbbá, a dajkaanya a törvény értelmében jogosult a felmerült indokolt költségek megtérítésére, azonban a törvény arra nem ad pontos meghatározást, hogy milyen költségek tartoznak ebbe a körbe, ami lehetőséget ad a visszaélésekre. Amennyiben a genetikai szülők nem teljesítik ezen költségeket, a bírói gyakorlat alapján, a szülői utasítás nem mehet végbe, tehát a gyermeket addig nem adja át a dajkaanya, amíg nem elégítik ki a követeléseit, ami véleményem szerint súlyosan sértheti a gyermek érdekeit, lealacsonyítva az emberi méltóságát, dologként kezelve őt.

Álláspontjuk szerint, a dajkaanyasági megállapodásnak tartalmaznia kell, hogy a genetikai szülők a gyermek törvényes szülei lesznek már a szülés pillanatában és a nem a dajkaanya válik azzá. Továbbá, rendelkezik azokról a költségekről, amit a szülők a dajkaanyának teljesíteni fognak, ezek közé tartozik az életbiztosítás, az esetleges betegségeket fedező összeg, illetve az egészségügyi szűrés is, ami a megtermékenyítés megkezdésétől kezdődően egészen a fogantatástól számolt két évig járna. Ezzel a dajkaanya egészségét kívánják védelem alá helyezni a terhességgel és szüléssel összefüggő egészségügyi állapotromlás esetére.⁷⁸

IV.3. Benelux államok

A Benelux államok közül Luxemburgban mindkét változat tilalmazott, míg Hollandiában és Belgiumban engedélyezett a dajkaterhesség, ugyanakkor a béranyaság tilalmazott. Belgiumban, ahogy a fenti térkép is mutatja, a dajkaanyaság jelen van, azonban a jogalkotó még nem szabályozta törvényi úton ezen reprodukciós eljárást.

Hollandiában egészen 2023-ig nem volt szabályozva a dajkaterhesség, habár a gyakorlatban már korábban is alkalmazást nyert. 2023 július 4-én a holland kormány egy törvényjavaslatot terjesztett elő a joghézag orvoslására. A javaslat lehetőséget biztosítana a bíróság számára, hogy a leendő szülőket még a gyermek megszületése előtt törvényes képviselőinek jelölje ki. Ehhez szükséges lesz a leendő szülők erkölcsi bizonyítványa, ami azt tanúsítja, hogy a kérelmezőt nem tiltotta el a bíróság a szülői felügyeleti jog gyakorlásától. Továbbá, a bírónak meg kell győződnie arról, hogy a leendő szülők, a dajkaanya, annak házastársa vagy élettársa szabad akaratából kötötte a megállapodást. A javaslat rendelkezik egy pótanyasági nyilvántartás felállításáról, ami gyermekekre, a dajkaanyára, a tervezett szülőkre, a felhasznált donorokra és a dajkaanya

⁷ Human Fertilisation and Embriology Act 2008 59§.

⁸ Surrogacy Arrangements Act 1985.

házas társára/élettársára vonatkozó személyes adatokat tartalmazná. A dajkaanya és a leendő szülők közötti megállapodás tartalmát is szabályozza, kitérve arra, hogy milyen költségeket téríthetnek meg a dajkaanya számára.⁹

IV.4. Görögország

Görögországban 2002-ben engedélyezték a dajkaterhességet és azon belül is csak a *gesztációs* terhességet, tehát amikor a dajkaanya nem kerül genetikai kapcsolatba a gyermekkel. Az érvényesen megkötött szerződés, csak akkor hatályosul, ha a bíróság megadja az előzetes jóváhagyást, tehát a bíró jóváhagyásáig egy függő hatályú szerződésről beszélhetünk. A jóváhagyás legfőbb jogkövetkezménye, hogy a megbízókat a gyermek születésekor azonnal törvényes szülőként jegyzik be az anyakönyvbe, ezzel áttörve a család jog *mater semper certa est* elvét.

A bíróság a jóváhagyás előtt megvizsgálja, hogy a felek megfelelő tájékoztatáson alapuló önkéntes beleegyezésüket adták-e az eljárás véghezviteléhez; az egészségügyi szükségességet, tekintettel arra, hogy szociális okokból (például kényelmi okból) a görög törvények értelmében nem lehet igénybe venni. Vizsgálja továbbá, a felek tudattartamát, ami megköveteli ezen esetben a jóhiszeműséget, tehát a feleknek tisztában kell lenniük a szerződés ingyenes jellegével. Mindezekon túl, igazolni szükséges, hogy a megbízó anya nem töltötte be az 50. életévét. Ezen életkori szabályozás véleményem szerint egyre kevésbé állja meg a helyét, tekintettel arra, hogy napjainkban a szülő-gyermek között egyre nagyobb korkülönbség jelenik meg, a késői gyermekvállalások okán.

Év	1980	1990	2001	2006	2011	2016	2021
Nők átlagos kora	24,95	25,67	27,35	28,88	30,03	30,20	30,47

4. ábra A nők átlagos kora a gyermek születésekor. Forrás: KSH. <https://www.ksh.hu/stadat> (Letöltve: 2023.10.12.)¹⁰

A fenti ábra az elmúlt 40 évre visszamenően ábrázolja a nők gyermekvállalási életkorát. A táblázat alapján egyre jobban kitolódik a nők átlagos életkora, amivel társítják az egészségi állapot romlását. Ez az állítás nem állná meg a helyét, mivel nem lehet általánosítani egy olyan esetben, ahol rengeteg speciális elem jelenik meg, például tartós betegség, fizikai aktivitás. A dajkaanya életkorát viszonylag későn szabályozták, a 2017-es asszisztált reprodukcióról szóló törvényben, ami alapján a dajkaanya 25-45. életév közötti kell legyen az eljárás véghezviteléhez.

⁹ Van de ministers voor rechtsbescherming en van onderwijs, cultuur en wetenschap: *Personen- en familierecht*. <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-33836-45.pdf> (Letöltve: 2023.10.12.).

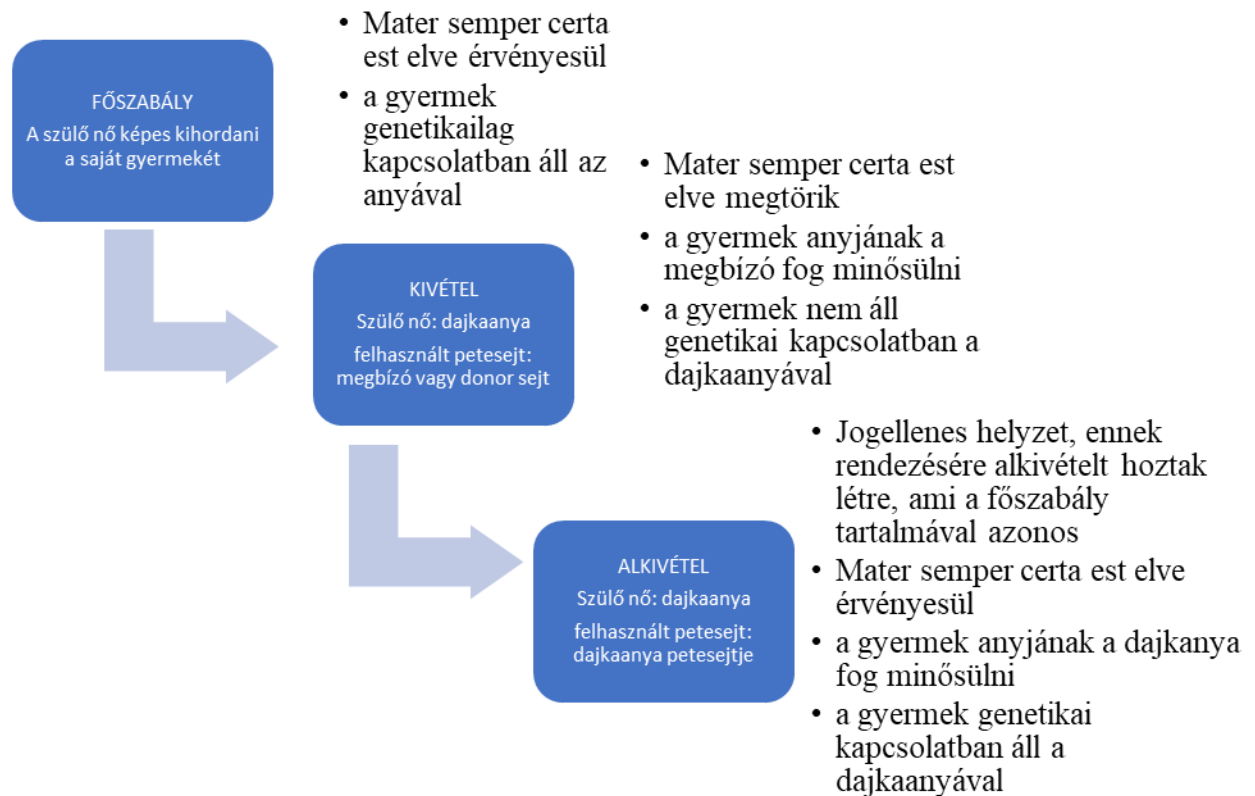
¹⁰ Központi Statisztikai Hivatal: *Élveszületések az anya és az újszülött főbb jellemzői szerint*. https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0007.html?fbclid=IwAR2shnhR6MyjMnqrArM7MFslupVDTE_-Se3oRgU3z4LUGQWdMuBOEkIpHcE (Letöltve: 2023.10.12.).

A bíróság elé be kell nyújtani a dajkaanyasági szerződést, a megbízó anya egészségügyi iratát, ami igazolja, a meddőséget, valamint a dajka egészségügyi alkalmasságát a terhességre, továbbá pszichológiai vizsgálatok is szükségesek, annak biztosítására, hogy a dajka mentálisan felkészült a gyermek kihordására és átadására is.

A dajkaanya nem jogosult a gyermek megtartására. Abban az esetben, ha nem kívánja a gyermeket a megbízóknak átadni, a törvény értelmében a felek bírósághoz fordulhatnak, és kényszeríthetik a dajkaanyát a szerződés feltételeinek betartására. Mindösszesen egyetlen kivétel van, ami alapján a dajkaanya lesz a gyermek törvényes képviselője. A görög reprodukciós törvény szerint a gyermek és a dajkaanya genetikai kapcsolatban nem állhat, tehát a megtermékenyítési eljárást nem lehet a dajkaanya petesejtjével lefolytatni. Ez komoly problémát tud okozni annak megítélésében, hogy ha mégis a dajkaanya petesejtjeit használják fel (mert nem találtak megfelelő donorsejtet), akkor kit kell a törvényes képviselőnek tekinteni. Az alkivétel szabály alapján, bármelyik fél kérelmezheti a bíróság előtt a dajkaanya szülői felügyeleti jogának megállapítását a gyermek születését követő 6 hónapon belül. A jogerős bíróság döntést követően a dajkaanya fogja gyakorolni a szülői felügyeleti jogot a gyermek felett és nem a megbízó szülők, tehát itt érvényesülést nyer a *mater semper certa est* elve. Ezen rendezőelv mögött az áll, hogy a gyermek vérségi kapcsolatba kerül a dajkaanyával és mint vérszerinti anya igényt tarthat a gyermekének megtartására, amit bíróság előtt érvényesíthet. Tehát, ha az a nő szüli meg a gyermeket, akinek a petesejtjét alkalmazták, akkor érvényesül a főszabály, a *mater semper certa est* elve.

5. ábra Görögország szabályozása Forrás: Görög Polgári Törvénykönyv 614-619§; 1455-1479§

A törvény tartalmi elemeit az alábbi ábrán prezentálom.

A dajkaanyasági szerződés ismérve, hogy ha a dajkaanyának házastársa vagy élettársa van, akkor az ő hozzájárulása is szükséges a dajkaanya megtermékenyítéséhez. Azonban, ha az alkivétel érvényesül, akkor kérdésessé válik, hogy ki gyakorolja az apai státust: a dajkaanya férje/élettársa vagy a megbízó férj/élettárs, akivel genetikai kapcsolatban áll a gyermek. A megdönthető vélelem szerint a gyermek apjának az anya férjét kell tekinteni. Adott minden lehetőség arra nézve, hogy a vélelmet megdöntsék és legalább az apai státusz tisztázva legyen, azonban ennek a görög törvények gátat szabnak. A gyermek apja a dajkaanya férje/élettársa lesz, és nem tagadhatja meg az apai jogállását, ha hozzájárult a dajkaanya megtermékenyítéséhez, hiszen tisztában volt a törvényellenes helyzettel, tehát az apai vélelem úgy érvényesül, mintha saját gyermekükként született volna meg a magzat.¹¹¹²

IV.5. Észak-Macedónia

2014-ben vezették be a dajkaanyaság lehetőségét Észak-Macedóniában, egészen addig tilalmazva volt a pótanyság mindkét típusa. A dajkaanyaságot kizárólag heteroszexuális házastársi kapcsolatban élő macedón állampolgárok kérelmezhetik, abban az esetben, ha a nő méhhiányban vagy veleszületett petefészek rendellenességben szenved, vagy ha a férj meddőséggel érintett, amit nem lehet kezelni eredményesen. Dajkaanya az a 25 éves

¹¹Görög Polgári Törvénykönyv 1455-1479§.

¹²Görög Polgári Perrendtartás 614-619§.

macedón állampolgár lehet, aki megfelelő fizikai és mentális egészséggel rendelkezik a gyermek kihordására, továbbá korábban már született saját gyermeke.

A törvény alapján a dajkaanyát nem illeti meg a szülői felügyeleti jog gyakorlása. Azonban a terhesség 10. hetéig kezdeményezheti terhességmegszakítási eljárást, továbbá, a megbízókat is megilleti e jog gyakorlása az erre irányuló orvosi javaslat meglétével. Az általam áttekintett szabályozások közül kizárólag Észak-Macedóniában veszik figyelembe a gyermek identitáshoz fűződő jogát, abból a szempontból, hogy a gyermeknek az 5. életévének betöltésétől joga van a születésének körülményeiről tudomást szereznie. A törvény azonban nem egyértelmű, hogy csak a dajkaanyaság tényét kell közölni a gyermekkel vagy meg is kell nevezni a dajkaanya személyét.¹³

IV.6. Ukrajna és Grúzia

Ukrajna és Grúzia egy különleges helyet foglalt el Európában, mivel a kereskedelmi pótanyaság kezd háttérbe szorulni különféle okok miatt.

2022-ben kezdődő orosz-ukrán háború kihatással volt az ukrán népesség csökkenésére. Ukrajna lakosságszámára nincs pontos információnk a 2000-es évek elejétől, mivel nem teljesítették a népszámlálást, sem 2011-ben, sem 2021-ben. Ennek okán a populáció nagyságára csak becslések lehetnek, a szakértők nem tudják meghatározni a háborúban elesett katonák és civilek számát, továbbá azt sem, hogy hányan hagyták el az országot. Egy dolog kétségtelen: az ukrán lakosság milliókban mérhető lakosságszámvesztésben szenvedett az elmúlt egy évben. Ezen okból született meg az a 2023 áprilisi törvénytervezet, ami alapján szüneteltetnék a bér, a dajka-és pótanyaság igénybevételét a külföldiek számára a háború végéig és azt követő három évben.¹⁴ A tervezet azonban nem volt hiánytalan, mivel az előterjesztő nem vizsgálta meg a javaslat költségvetési hatásait, ami a javaslat lényeges elemének tekinthető. Ilyen költségvetési hatás lehet a pótanya kezelése, rehabilitációja, reprodukciós sejtek és az embriók *kriokonzerválása*, tárolása.¹⁵

A módosítást azonban az előterjesztő nem végezte el, véleményem szerint tekintve a mostani ukrán költségvetési helyzetre, nem várható a jogszabálytervezet elfogadása a módosítás eszközzésével sem.

Grúziában a 1997-től engedélyezett a pótanyaság mindkét verziója, ami az országot nagyon népszerűvé tette a külföldiek számára, hasonlóan Ukrajnához. Ez abból is kitűnik, hogy öt évvel ezelőtt évente ezer, 2023-ban megközelítőleg kétezer esetről tud a hatóság.

¹³закон за биомедицинско потпомогнато оплодување.

¹⁴ 6475-д від 11.04.2023 Проект Закону про застосування допоміжних репродуктивних технологій та заміне материнства. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41737> (Letöltve: 2023.10.12.).

¹⁵ Міністерство фінансів України: Експертний висновок Міністерства фінансів України до законопроекту згідно зі статтею 27 Бюджетного кодексу України <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-zastosuvannya-dopomizhnikh-reproduktivnikh-tekhnologiy-ta-zaminne-materinstvo> (Letöltve: 2023. 11. 21.).

A kedvező béranya „árak” miatt az igénylők 98%-a külföldi állampolgár volt, aminek következtében a megszületett gyermekek döntő többségét kivitték az országból. A gyermekek bizonytalan jövője, az emberkereskedelem, szervkereskedelem veszélye továbbá az azonos nemű párokhoz való kerülésének az eshetősége is fennállt, ami Grúziában tilalmazott. Ennek hatására 2023. június 12-én a grúz miniszterelnök bejelentette, hogy a béranyaság a külföldi állampolgárok számára 2024. január 01.-től nem lesz elérhető.¹⁶

Habár a két ország közül csak Grúziában tartották fontosnak a béranyaság vonatkozásában a gyermek védelme érdekében szükséges intézkedések bevezetését (utalva itt a lehetséges gyermekkereskedelem veszélyére) Ukrajnában is előrehaladásnak tekintem a béranyaság visszaszorítására irányuló szándékot, mint a háború egyfajta hozadékát.

IV.7. Örményország

Az emberi reprodukciós egészségről és a reprodukzív jogokról szóló törvény taxatív felsorolást tartalmaz arra nézve, hogy milyen reprodukciós eljárások alkalmazhatók az országban, amik között megtalálható a pótanyaság igénybevételének a lehetősége is. A dajkaanyaságra azonban nem fektetnek hangsúlyt, nincs külön nevesítve a törvényben sem. A jogszabály 15. cikk 11. pontjából szűrhető le, hogy Örményországban jelen van a dajkaanyaság is:

„A pótanya a terhesség kihordásáért (...) az előzetesen aláírt szerződésben meghatározott módon pénzbeli térítésben részesülhet.”

A „részesülhet” szóból következően a pótanya akár ellenszolgáltatásmentesen is vállalhatja a gyermek kihordását.

A szerződés tartalmát tekintve, a törvény kógens módon előírja, hogy a gyermek átadását követően a pótanya a gyermek felett semmilyen jogot nem gyakorolhat, és felelősséget sem vállalhat a gyermekhez kötődően. Amennyiben nem adja át a gyermeket a megbízók számára, szerződésszegést követ el. A törvény azért nem biztosít jogosultságot a pótanyának a gyermek esetleges megtartására, mivel Örményországban csak a *gesztációs* terhesség engedélyezett, ami eredményeképp nem jön létre genetikai kapcsolat a pótanya és a magzat között. Tehát, a gyermek feletti szülői felügyeleti jog gyakorlása nemcsak a szerződés révén illeti meg a megbízókat, hanem a vérségi kapcsolat alapján a gyermek legfőbb érdeke is megkívánja a saját családban nevelkedéshez való jog érvényre juttatását.

---

¹⁶ U.S. embassy tbilisi: *Message for U.S. citizens: new law banning surrogacy planned in Georgia.* https://ge.usembassy.gov/message-for-u-s-citizens-new-law-banning-surrogacy-planned-in-georgia/?_ga=2.91151386.1036267297.1697143020-1334765508.1696275790 (Letöltve: 2023.10.12.).

Bár Fehéroroszország nem ET tagállam, ugyanakkor olyan európai állam, amely szabályozza a póttanyaság mindkét formáját, ezért a teljesség kedvéért és a szabályozásának sajátossága miatt ismertetem Belorusszia póttanyasági rendelkezéseit.¹⁷

IV.8. Fehéroroszország példája

A Reprodukciós Eljárásokról szóló törvény részletekbe menően szabályozza a béranyaság és a dajkaanyaság alkalmazásának feltételeit, eljárásait. Az eljárás igénybevételéhez póttanyasági szerződést kell kötnie a megbízónak és a póttanyának, aminek alaki érvényességi feltétele az írásbeliség, további feltétele a közjegyzői hitelesítés.

Az a házassági kapcsolatban élő nő igényelheti az eljárást, akinek a gyermekvállalás és a szülés egészségügyi okokból, fiziológia szempontból nem lehetséges, vagy a saját és/vagy gyermeke élete veszélyeztetésével járna.

A póttanyává válás szempontjából kettő kategóriát különböztet meg a jogalkotó, annak függvényében, hogy a póttanya rokoni kapcsolatban áll-e a megbízó pár valamelyikével vagy sem.

A megbízó pár egyik tagjával sem áll hozzátartozói kapcsolatban	A megbízó pár valamelyik tagjával hozzátartozói kapcsolatban áll
<ul style="list-style-type: none"> • 20-35 év közötti nő 	<ul style="list-style-type: none"> • 20-49 év közötti nő
<ul style="list-style-type: none"> • cselekvőképes 	<ul style="list-style-type: none"> • a megbízó pár valamelyikének a hozzátartozója
<ul style="list-style-type: none"> • szülői felügyeleti jogát nem korlátozták, nem függesztették fel 	<ul style="list-style-type: none"> • fennállnak a nem hozzátartozói kapcsolatra vonatkozó feltételek
<ul style="list-style-type: none"> • Nem áll gyanúsítottként vagy vádlottként büntetőeljárás alatt és nem ítélték el ember ellen elkövetett bűncselekményért 	<ul style="list-style-type: none"> • házastársi kapcsolat
<ul style="list-style-type: none"> • gyámi vagy gondnoki tevékenység eltiltása alatt nem áll 	<ul style="list-style-type: none"> • kiskorú gyermeke van • vagy nagykorú gyermeke van és nincs kiskorú gyermeke
<ul style="list-style-type: none"> • a póttanya nem lehet petesejt-donor a megbízó részére 	

6. ábra póttanyává válás feltételei Fehéroroszországban

A fehérorosz törvény egyedi megoldást alkalmaz a póttanyává válás szempontjából. A rendelkezés alapján, ha a póttanya és a megbízó hozzátartozói kapcsolatban állnak, a póttanya 49 éves korának betöltéséig vállalhatja a gyermek kihordását. Kiemelendő,

¹⁷ УПРАВЛЕНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМИ РЕСУРСАМИ И ОБРАЗОВАНИЕМ БЕЛОРУССКОЙ РЕСПУБЛИКИ УЧУСЬЕ 11§; 15§.

hogyan szabályozás mögött nem az a megfontolás áll, hogy elősegítse a vérségi kapcsolaton alapuló önzetlen segítségnyújtást a hozzátartozók között. A törvény abból a szempontból segíti elő a hozzátartozók közötti segítségnyújtást, hogy megemeli az életkor maximumhatárát, és nem teszi függővé, hogy csak ingyenes formában lehet hozzátartozó részére 35 éves kor felett gyermeket vállalni. Tehát, a hozzátartozó akár ellenszolgáltatást is kérhet a gyermek kihordásáért.

További fontos eleme a törvénynek, ami kiemelkedik a többi ET tagállamban jelen lévő pótanyságot engedélyező törvények viszonylatában, hogy részletezi a szerződés lényeges tartalmi elemeit, amit az alábbi táblázatban foglalok össze:

7. ábra Lényeges tartalmi elemek a béranyaszerződésben, Fehéroroszországban Forrás: января 2012 г. № 341-3 19-24§

Megbízó kötelezettsége	Pótanya kötelezettsége	Egyéb kötelezettség
- gyermeket (gyermeket) annak születését követően át kell venni az erre vonatkozó időtartamon belül, amit a szerződésben meghatároztak	- a pótanya kötelezettsége, hogy a gyermeket (gyermeket) a megbízónak a születése után átadja a szerződésben meghatározott átadási időn belül	- a tény deklarációja, hogy a pótanya egy másik nőnek nyújt szolgáltatást, amelynek keretében a megbízó anyja petesejtjét vagy donorsejt felhasználásával fogant gyermeket kihordja és megszüli
	- a kezelőorvos minden utasítását teljesítse	- azon egészségügyi szervezetek megjelölése, amelyek elvégzi az in vitro megtermékenyítést, az embrió átültetését a pótanya méhében, a terhességet figyelemmel követi, és ahol a szülés megtörténik
	- tájékoztatási kötelezettség a saját és a magzat egészségügyi állapotáról a megbízó irányába	- a terhesség, a szülés és a szülés utáni időszakban a pótanya orvosi ellátása, ételmezése, elhelyezése, az ellenérték megfizetésének eljárása
	- lakóhelyének megjelölése a terhesség fennállása alatt	- a béranyaság esetén a szolgáltatás díja - dajkaanyaság esetén nincs díj

		- méhébe ültetett petesejtek száma
--	--	---------------------------------------

A törvény jelentős védelembe helyezi a pótanyát azáltal, hogy nemcsak a terhesség fennállása idején van biztosítva az egészségügyi ellátása, alapvető szükségletei, hanem a szülést követően is. Nem tisztázott az a kérdés, hogy a szülést követően mennyi időre vonatkozik a pótanya ellátása, de véleményem szerint, addig kell biztosítani, amíg a terhességgel és szüléssel összefüggő nehézségek fennállnak (pl.: inkontinencia, gátsérülés). A megbízókat is biztosítja az eljárás legjobb kimeneteléről, mivel, ha a pótanya nem adja át a gyermeket a teljesítés esedékességekor szerződészegést követ el és a fehérorosz törvények szerint léphetnek fel a megbízók a pótanya ellen.¹⁸

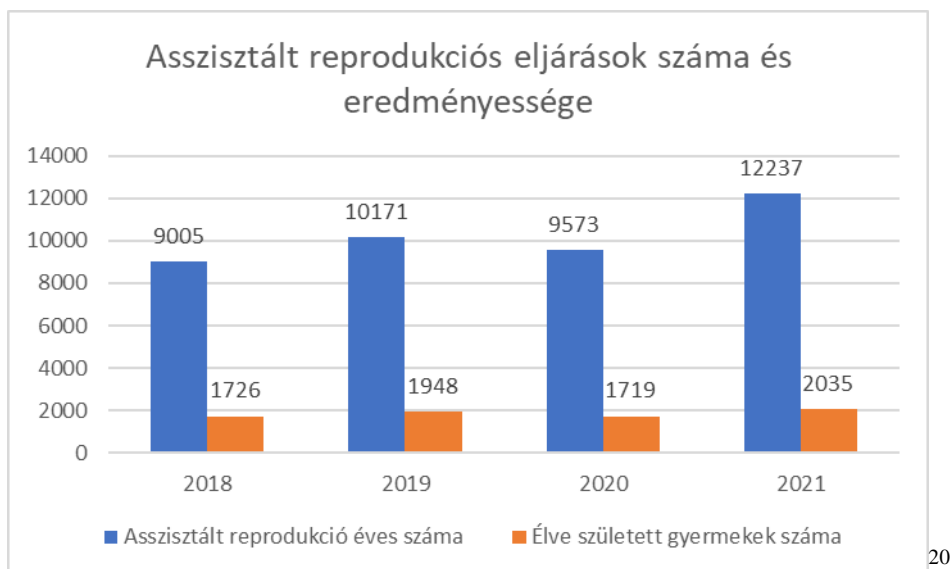
V. Dajkaterhesség Magyarországon

Magyarországon a dajkaterhesség 1997 előtt sem volt ismeretlen jelenség az orvostudomány számára, sőt alkalmazást nyert a kórházi gyakorlatban is. A jogalkotó ezt a gyakorlatot kívánta törvényi úton szabályozni az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvényben (továbbiakban Eütv.), és az ehhez fűződő rendelkezések 2000. január 1-jén léptek volna hatályba. Ennek oka, hogy a Polgári Törvénykönyv, a Családjogi törvény és büntetőjogi kódexet is módosítani volt szükséges annak érdekében, hogy összhangot teremtsenek a jogrendszerben. 2000 január 1-jére azonban a felsorolt törvények módosításának egyike sem készült el, sőt a dajkaterhességet helyezték hatályon kívül, ezzel összefüggésben az Eütv. a reprodukciós eljárásokra vonatkozó nevesített esetein kívül nem lehet más eljárást igénybe venni, tehát a jogalkotó taxatív kört határozott meg a lehetőségek igénybevételére.¹⁹

A javaslat alapján házastársi vagy élettársi kapcsolatban állók élhetnek a lehetőséggel, ha a petesejtet adó nő a terhesség kihordására testi adottsága folytán képtelen, vagy életét, illetve testi épségét a gyermek kihordása veszélyeztetné, vagy testébe történő beültetés esetén az embrióból egészséges gyermek nagy valószínűséggel nem születne. Érdekessége a javaslatnak, hogy csak a kérelmezők ivarsejtjei kerülhetnek felhasználásra az eljárás során, és nem lehetséges a donor sejt alkalmazása. Ha ilyen megszorítást alkalmaznak, akkor a dajkaterhesség utolsó lehetőségként nem érvényesül azon meddő nők számára, akik nem rendelkeznek egészséges petesejtekkel, amik alkalmasak a megtermékenyítésre és az egészséges gyermek megszületésére. Számukra csak a hagyományos lombikbéli program marad opcióként, azonban nem elhanyagolható, hogy a meddőség oka legfőképp a nő szervezetében, testi adottságaiban lelhető fel. Ennek körében felmerül a kérdés, hogy ha az embriót egy beteg testbe helyezik akkor, mekkora esélyekkel rendelkezik a nő az embrió egészséges fenntartására és kihordása. Az alábbi, 2018 és 2021 közötti hazai adatok azt prezentálják, hogy a lombikbéli program nem váltotta be az eredetileg hozott fűzött reményeket.

¹⁸ января 2012 г. № 341-3 19-24§.

¹⁹ 1999. évi CXIX. törvény 16§; 32§.

7. ábra Asszisztált Reprodukciós eljárásokszáma és eredményessége Forrás: Belügyminisztérium <https://www.parlament.hu/irom42/02870/02870-0001.pdf>, letöltve: 2023.10.11.

Év	Eredményesség aránya
2018	19,17%
2019	19,15%
2020	17,19%
2021	16,63%

8. ábra Saját ábra Forrás: Belügyminisztérium <https://www.parlament.hu/irom42/02870/02870-0001.pdf>, letöltve: 2023.10.11.

Az arányokat tekintve a lombikbéli program sikeressége egyre csökken az elmúlt évekhez képest. Ez nem jogi, hanem orvosi kérdés, de személy szerint nem tartom egészségügyileg megfelelő eljárásnak az embrió beültetését a meddő nő testébe, mivel meg van az orvosi oka annak, hogy az eddigi megtermékenyített petesejtek, miért nem maradtak fenn a szervezetében. A statisztikai adatok fényében megállapítható, hogy a gyermekekre vágyó meddő nők esetén a lombik program nem nyújt kielégítő megoldást.

A törvényjavaslat értelmében dajkaanya csak az a 25-40 év közötti nő lehetett, aki közeli hozzátartozói kapcsolatban áll a pár valamelyik tagjával, cselekvőképes és alkalmas egészséges gyermek kihordására. További feltétel volt, hogy korábban legalább egy élve született gyermeknek adott életet, amivel *quasi* gyakorlati tapasztalatot követel meg a jogalkotó. Dajkaterhességet szakorvosi javaslatra, a népjóléti miniszter rendeletében meghatározott engedély alapján lehetett volna alkalmazni. A beavatkozás elvégzése az embriót létrehozó házastársak/élettársak együttes kérelmére, valamint a gyermeket kihordó nő általános beleegyező nyilatkozata alapján lett volna engedélyezhető, amihez

²⁰ Belügyminisztérium államtitkára: Válasz Dr. Oláh Lajos (DK) K/2870. számú, "Valóban igaz-e, hogy a meddőségi kezelésben részt vevők számára teljesen ingyenes a program, beleértve a szükséges gyógyszereket is?" címen benyújtott írásbeli kérdésére. <https://www.parlament.hu/irom42/02870/02870-0001.pdf> (Letöltve: 2023-10.21.).

szükséges lett volna még a dajkaanya házastársa/élettársa általános beleegyező nyilatkozatára is, bizonyítóeszközként szolgálva arra, hogy az apasági vélelem nem a javára áll fenn, hanem a kérelmező férfi számára.²¹

Feltétel	Kérelmezők	Dajkaanya	További feltétel
személyi feltétel	<ul style="list-style-type: none"> • házastársi vagy • élettársi kapcsolat • csak a két fél ivarsejtje kerülhet felhasználásra 	<ul style="list-style-type: none"> • 25-40 év között • cselekvőképes • egy élve született gyermek • közeli hozzátartozó 	<ul style="list-style-type: none"> • önkéntes alapon
egészségügyi feltétel	<ul style="list-style-type: none"> • terhesség kihordására testi adottság miatt képtelen vagy • életét, testi épségét veszélyezteteti vagy • testébe történő beültetés esetén az embrióból egészséges gyermek nagy valószínűséggel nem születne 	<ul style="list-style-type: none"> • alkalmas egészséges gyermek kihordására 	<ul style="list-style-type: none"> • szakorvosi javaslat • népjóléti miniszter rendeletében meghatározott engedély alapján
jogi feltétel	<ul style="list-style-type: none"> • házastársak (élettársak) együttes kérelmére 	<ul style="list-style-type: none"> • általános beleegyező nyilatkozat • házastársa (élettársa) általános beleegyező nyilatkozata 	<ul style="list-style-type: none"> • a kérelmet és a beleegyező nyilatkozatot teljes bizonyító erejű magánokiratba vagy közokiratba kell foglalni

9. ábra Dajkaterhesség feltételei. Saját ábra Forrás: 1997. évi CLIV. törvény 183§; 184§

1999-ben a kormány nyújtotta be a törvényjavaslatot a dajkaanyaság hatályon kívül helyezésére többek között arra hivatkozva, hogy számos jogszabályt szükséges módosítani az intézmény bevezetésére, köztük a Családjogi törvényt is.

A dajkaanyaság bevezetése ellen szólt az is, hogy a magyar társadalom kis részét szolgálná a passzus bevezetése. A kétezres évek elején ez a kis rész a népesség 10%-át jelentette, ami mára 16-17%-ra növekedett itthon és világszerte. Továbbá, a kormány hivatkozott az Európa Tanács ad hoc szakértői bizottságának az 1989-ben készült

²¹ 1997. évi CLIV. törvény 183§; 184§.

jelentésére, ami a Kormány szerint nem támogatja a dajkaterhességet.²² Ennek megcáfolását egy későbbi alcím (Az Európa Tanács véleménye a pótanyságról) alatt részletezem.

VI. Alkotmánybíróság határozatai a „gyermekhez jutáshoz” való jogról

Az Alkotmánybíróság a 108/B/2000 határozatában foglalkozott a dajkaanyaság kérdéskörével. Az indítványozó által 2000-ben előterjesztett alkotmányjogi panasz jogalkotói mulasztás megállapítására irányult, amely alapján az Országgyűlés alkotmányellenességet idézett elő azzal, hogy nem biztosított törvényes lehetőséget a dajkaterhesség igénybevételére.

Az Alkotmánybíróság kizárólag a jogintézmény hatályon kívül helyezésének alkotmányosságát vizsgálta, ami során megállapította, hogy a törvényhozó mérlegelési körébe tartozik annak megítélése, hogy milyen egészségügyi beavatkozások végrehajtását teszi lehetővé.

Az Alkotmányból szerinte nem vezethető le olyan alanyi jog, ami a házastársak (élettársak) számára a "gyermekhez jutást", azaz meghatározott reprodukciós eljárások lehetővé tételét, kötelezően biztosítandóvá tenné.

108/B/2000 alkotmánybírósági határozatban szereplő különvéleményt szeretném kiemelni, ami olyan részleteket hoz szóba, amik megkérdőjelezik a dajkaanyaság hatályon kívül helyezésének alkotmányosságát.

A jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény alapján a jogalkotó kötelessége, hogy a jogalkalmazó szerveket, a társadalmi szervezeteket és az érdekképviselői szerveket; ezen esetben az állampolgári jogok országgyűlési biztosát (jelenleg alapvető jogok biztosa), továbbá az egészségügyi szakmai és érdek képviselői szerveket vonja be a jogalkotásba, azonban ebben a vonatkozásban mulasztott a jogalkotó. Ehhez kapcsolódóan meg kell említeni az Alkotmánybíróság a 30/2000. (X. 11.) AB határozatát, amiben megállapítást nyert, hogy *"a jogszabály által kifejezetten és konkrétan megnevezett, egyetértési, illetve véleményezési jogkörrel rendelkező szervezetek - a demokratikus döntéshozatali eljárásban betöltött szerepük miatt az egyeztetési kötelezettség vonatkozásában - közhatalminak, így a jogalkotó számára megkerülhetetlennek minősülnek."*²³

Az ebből következő mulasztás magával vonja a jogszabály alkotmányellenességét és ebből fakadóan annak megsemmisítését is.

A dajkaterhességet illetően az 1997. évi CLIV. törvény 186. § (3) bekezdés c) pont alapján:

---

²² Az államszervezetre vonatkozó egyes törvények, továbbá az ingatlan-nyilvántartásról, az egészségügyről, valamint a halászatról és a horgászatról szóló törvények módosításáról szóló T/1517. számú törvényjavaslat indokolása a 16§-hoz.

²³ 30/2000. (X. 11.) AB határozat, Indokolás III. 2.1.

„(3) A Bizottság feladata különösen:

c) a reprodukciós eljárásokat érintő jogszabályok és szakmai szabályok véleményezése, javaslattétel megalkotásukra, illetőleg módosításukra”²⁴

Sem a jogszabály-előkészítés, sem az országgyűlési tárgyalás során nem kérték ki az Egészségügyi Tudományos Tanács Humán Reprodukciós Bizottságának (a továbbiakban Bizottság) véleményét. A különvélemény kiemeli, hogy „A bizottság felállításának elmulasztása nem mentség, hiszen az is törvénysértő volt”. A Bizottságot az Eütv. hívta életre, azzal a céllal, hogy a reprodukciós eljárásokat mind hazai, mind nemzetközi szinten tanulmányozza és ez alapján tegyen ajánlásokat, véleményt a jogszabályalkotásra, módosításra. 1998-ban kellett volna megkezdenie a működését, azonban nem volt elégséges a jogszabályi környezet ennek megvalósulására. Ebből kifolyólag, a Bizottság nem létezett, amitől a véleményt ki lehetett volna kérni a dajkaanyaság szabályozásával kapcsolatban.

Kétséget kizáróan fennáll a formai alkotmányellenesség a 30/2000. (X. 11.) AB határozathoz hasonlóan, ami maga után vonja a jogszabály megsemmisítését. Az Alkotmánybíróságnak erre nagyobb hangsúlyt kellett volna fektetnie, mivel ebből a szempontból a tartalmi vizsgálatot mellőzve megállapítható az alkotmányellenesség.

Jelenleg a hatályon kívül helyező rendelkezések utólagos tartalmi alkotmányossági vizsgálatát a 16/2003. (IV. 18.) AB határozat kizárja. Továbbá, az utólagos normakontroll keretében csak a meghozott törvények alkotmányosságát vizsgálhatja az Alkotmánybíróság. Ebből az következik, hogy a dajkaanyaság alkotmányos kérdéseinek megvitatására nem kerülhetne sor jelen helyzetben.

Azonban kiemelném a „gyermekhez jutáshoz” jognak az alapvető jogokhoz való kapcsolódását, mivel az Alkotmánybíróság több határozatában is kiemelte, hogy nem lehet levezetni egyik alapvető jogból sem az említett jogot.

Példának okáért, az Alkotmánybíróság 750/B/1990 művi beavatkozással történő megtermékenyítésről szóló határozatában kifejtette:

„a mesterséges megtermékenyítéshez nem fűződik olyan emberi vagy állampolgári alapjog, amely bárkit, minden megkülönböztetés nélkül megilletne”

A „gyermekhez jutás” szorosan összefügg az Alaptörvény L) cikk (1) bekezdésével, ami alapján:

*(1) * Magyarország védi a házasság intézményét, mint egy férfi és egy nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot mint a nemzet fennmaradásának alapját. A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony. Az anya nő, az apa férfi.*²⁵

²⁴ 1997. évi CLIV. törvény 186§.

²⁵ Alaptörvény L) cikk (1) bekezdés.

Abban a tekintetben, hogy a szülő gyermek viszony a nemzet fennmaradásának alapját képezi, a jogalkotónak kötelezettséget ró, hogy minél szélesebb körben segítse elő a gyermekvállalást és teremtsen meg a szükséges törvényi feltételeket. A kormány által felhozott indokok, mint a népesség kis számú érintettsége vagy a jogszabály módosítások szükségessége nem szolgál megfelelő ellensúlyt a szülővé váláshoz való jog korlátozásához. Való igaz, hogy rengeteg családtámogatási lehetőség van, amivel ösztönözni próbálják a párokat a gyermekvállalásra, de ha egészségügyi okból sem természetes, sem mesterséges úton nem lehetséges a teherbeesés, a magzat kihordása vagy az egészséges gyermek megszületése, akkor más módszerek kidolgozására is szükség van. A dajkaanyaság ezt a lehetőséget tudná megteremteni, amihez alapot ad az egészségügyi önrendelkezési jog is. A jog tartalma alapján, minden egyént megillet az a jog, hogy saját egészségügyi állapotát érintően döntéseket hozzon, így arról, hogy az egyén milyen ellátást kíván igénybe venni vagy visszautasítani. Az egészségügyi önrendelkezési jog nemcsak a beteg emberekre vonatkozik, hanem az egészséges személyekre is, e körbe sorolható példaként a szervadományozás, véradás is. Tehát ebből a szémszögből egy egészséges nő dönthet úgy, hogy egy meddő nőnek segít a gyermek kihordásában felhasználva a saját méhét és a meddő nő vagy donor is dönthet petesejtjeinek felhasználásáról.

Az alapvető jogok biztosának a hivatala is foglalkozott a kérdéskörrel 2008-ban, jelentősnek tartva a szülővé válás szabadságának érvényre juttatását, ami levezethető az önrendelkezési jogból.

Azonban tisztázatlan az a kérdés, hogy a dajkaanyának milyen költségeket lehet megtéríteni, továbbá a családjogi rendelkezéseket hogyan lehet célszerűen módosítani. Az egészségügyi miniszter megkeresésre azt válaszolta, hogy zajlik a szakmai koncepciója a dajkaterhesség szabályozására.²⁶ Ez a koncepció még nem látott napvilágot.

VII. Európa Tanács pótanyaságról alkotott véleménye

Először az Európa Tanács Orvosbiológiai Tudományok Haladásáról szóló ad hoc Szakértői Bizottság jelentésében fogalmazódtak meg elvek az emberi mesterséges megtermékenyítésről 1989-ben. Ennek alapján, sem orvos, sem intézmény nem járulhat közre a pótanya teherbe eséséhez, ezzel összefüggésben a szakértő bizottság ellenzi a közvetítői intézkedéseket is, köztük a reklámtevékenységet. Továbbá, a pótanya és a megbízók által megkötött szerződés vagy megállapodás, ami a gyermek kihordására irányul érvénytelennek minősül. Azonban az államok kivételes esetekben engedélyezhetik, hogy orvos vagy intézmény mesterséges reprodukciós technikákkal

---

²⁶ Az Alapvető Jogok Biztos Hivatalának közleménye: *A dajkaanyaság intézményének szabályozásáról* (OBH 6369/2008).

megtermékenyítsenek egy pótanyát, feltéve, hogy az alany anyagi hasznot nem szerez és választási lehetősége biztosítva van a gyermek megtartására.²⁷

A bizottság tehát egyedül a dajkaanyaságot tartja az egyetlen kivételnek a pótanyaság formái közül, amit a tagállamok beépíthetnek a jogrendszerbe. A kormány 1999-ben a dajkaanyaság hatályon kívül helyezéséről szóló javaslatában feltehetően ezt a jelentést rosszul értelmezte és nem fektetett hangsúlyt ezen kivételszabályra.

A bizottság részletesebb véleményt nem alkotott a *gesztációs* és a hagyományos terhességre vonatkoztatva. Ez azért lett volna lényeges, mert *gesztációs* terhesség esetén a dajkaanya nem kerül vérségi kapcsolatba a gyermekkel, csak jogi szempontból minősül anyának a *mater semper certa est* elve alapján. Ha a dajkaanya ezen esetben megtarthatná a gyermeket, akkor nem a gyermek legjobb érdekét, hanem a dajkaanya emocionális érdekeit veszik figyelembe, ami a terhesség idején alakult ki a gyermek iránt. Meg kell jegyezni, hogy a bizottság által kialakított jelentés nem bír kötelező erővel a tagállamok számára, csak útmutatást ad a jogalkotók részére.

1997-ben az Európa Tanács kötelező érvénnyel fogadta el *Az emberi lény emberi jogainak és méltóságának a biológia és az orvostudomány alkalmazására való tekintettel történő védelméről szóló Egyezményt*, ami az emberi méltóság és önazonosság védelmét célozza. Az Egyezmény nem nevesíti a pótanyaságot, de fellelhetőek olyan rendelkezései, amiből le lehet vezetni a béranyaság tilalmát. Az Egyezményhez kapcsolódik egy magyarázó jelentés (*Explanatory Report*) is, ami az egyes cikkek tartalmát részletezi. A pótanyasággal a 21. cikk hozható szóba, ami alapján: „*Az emberi test és részei, mint ilyenek, nem képezhetik hasznoszerzés forrását*”²⁸. A magyarázó jelentés szerint a szervek, a szövetek nem lehetnek adásvétel tárgyai, és nem hozhatnak anyagi nyereséget azoknak a személyeknek, akiktől eltávolították őket, illetve harmadik személyeknek sem.²⁹ A kérdés ezen esetben az, hogy lehet-e az Egyezményt kitérítve értelmezni és nemcsak az adásvételt, de a szervek, szövetek bármilyen formájú felhasználása révén szerzett anyagi előnyt tilalmazni. Ha a teleologikus értelmezést vesszük alapon, véleményem szerint, minden olyan cselekményre alkalmazni kell a rendelkezést, ami az emberi alkotórész bármilyen célú felhasználását anyagi forrásként kezelik és ebbe beletartozik a méh használatával történő gyermeknemzés is más személy részére.

A magyarázó rendelkezés szerint nincs akadálya annak, hogy azok a személyek, akiktől egy szervet vagy szövetet eltávolítottak, díjazásnak nem minősülő kompenzációt kapjanak. Tovább vezetve az előbbi gondolatmenetet, argumentum a *maiores ad minus* jogértelmezést használva, a bizottság az ingyenes formájú szerv és szövet felhasználást nem tiltja. Tehát, a dajkaanyaság, mint ellenszolgáltatás nélküli reprodukciós eljárás az Európa Tanács kötelező erejű egyezményében helyet kaphat.

---

²⁷ Európa Tanács: *Report on Human Artificial Procreation Principles set out in the report of the Ad Hoc Committee of Experts on Progress in the Biomedical Sciences (CAHBI), 1989.* <https://rm.coe.int/16803113e4> (Letöltve:2023. 10. 21.).

²⁸ Európa Tanács: Egyezmény az emberi jogokról és a biomedicináról 21. cikk.

²⁹ Európa Tanács: *Explanatory Report to the Convention for the protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine.*

VIII. Összegzés

A tanulmányomban kifejtettem, hogy mennyi embert érint a meddőség, és számukra milyen lehetőségek kínálóznak az Európa Tanács tagállamaiban. Ezek közül a legtöbb csak a pótyanyaság ingyenes változatát engedélyezi meghatározott feltételek mellett. Tekintettel arra, hogy a társadalomban az egyik legnagyobb érték a család és a közösségi összetartás, az egymáson való önzetlen segítség, véleményem szerint mindenképpen szorgalmazni szükséges a dajkaanyaság bevezetését. A nézőpontomat az is megerősíti, hogy társadalomról a történelem során, akkor kezdetünk el beszélni, amikor egy másik embert nyereségvágy nélkül, akár saját kárunkra is megsegítünk. Ha egy termékeny nő egy gyermektelen páron szeretne önzetlenségéből, saját és szabad akarathatározásából segíteni, és ha az nem sérti másnak a jogát, nem látom akadályát a jogi szabályozás megvalósításának.

Valóban érintve vannak a gyermek jogai is és felmerül, az a kérdés, hogy mennyiben sérti a dajkaanyaság a gyermek legjobb érdekét. Álláspontom szerint, a gyermek jogai nem a más nő testében történő fejlődésével, megszületésével fog sérülni, hanem hogy a gyermek felnevelésével együtt járó impulzusok hogyan hatnak ki a fejlődésére és gondolkodásmódjára. Ilyen impulzus lehet például az identitáshoz való jogból levezethető születésre vonatkozó körülmények közlése a gyermekkel, ami jelentős kihatással lehet az életére, ha nem a legjobb érdekének megfelelően (mikor, hogyan, milyen körülmények között) közlik számára először az információt.

Léteznek tehát nehezen megválaszolható kérdések, de sok európai országban előrehaladás látszik a szabályozás terén, ami nemcsak mintaadó, hanem akár egy nemzetközi összefogás is létesülhetne a gyermektelen családok megsegítésére. Lehet más egyes országok morális értékrendje, de a magyar szülőkké vágyók ugyanazt a nehézségeket élik át, mint bármely más országbeli gyermekekre vágyó párok.

Véleményem alapján, ha van rá igény és arra megoldás is kínálkozik, ami bevezethető lenne a magyar alkotmányos jogrendszerbe, akkor törekedni kell annak megvalósítására.

Abstracts

János Fódi: The emergence of modern-day slavery and „csicska” slavery in Hungary

In Hungary, as well as in Europe and the rest of the world number of people suffering from the various forms of slavery are outstanding. In global terms, this number is value of millions, in Hungary there are approximately 36 thousand victims, based on a research from 2014. The aim of my study is to present the formation of the modern-day slavery, highlighting the Hungarian situation. During the research, I try to explain the different infringements and present the fate of people forced into slavery. The available literature extremely limited, so it is crucial to raise awareness to this issue.

My research provides valuable information about the theoretical background of the modern-day slavery. I explain the legal context of crimes against human rights with a particular emphasis on modern slavery. To conclude the study, I analyse documented stories, articles to present the empirical part of phenomenon. As a result, I demonstrate the entirety of the Hungarian „csicska” slavery, and draw attention to the people suffering from different oppressions.

Keywords: „csicskatartás”, human rights, modern-day slavery, oppressions

Daniil Goloseenko: Implementation of Article 3 of the European Convention on Human Rights (ECHR) in Russia and the European Union (EU)

The use of torture and other cruel, inhuman, or degrading treatment remains a pressing issue globally, including in Russia and the European Union. Despite legal frameworks such as Article 3 of the European Convention on Human Rights (ECHR), violations persist, particularly within Russia's correctional system. In this study, I present a comparative analysis of the implementation of Article 3 in Russia and the EU. By examining both legal provisions and real-world cases, I shed light on the challenges of enforcing human rights protections in these regions.

My research highlights the practical difficulties of ensuring compliance with Article 3, with special attention to law enforcement practices and detention conditions. Through this analysis, I aim to provide a deeper understanding of how these violations occur and offer recommendations to improve human rights standards. As a result, I demonstrate the ongoing need for reforms in Russia and the EU, emphasizing the importance of international oversight to protect vulnerable populations from torture and inhumane treatment.

Keywords: Human rights, Article 3 ECHR, Torture, Russian correctional system, EU legal framework

Réka Kajárik: Artificial Intelligence - with particular attention to its legal aspects, social significance and role in the social media

Last year's autumn ChatGPT bombed into our society and raised attention to artificial intelligence, which eagers people to use the technology consciously, although we use it for years incorporated into different types of applications and platforms. My research is mainly about the artificial intelligence's and social media's relation to law, which is a dominant question, whether is it necessary to legally regulate it? If it is, shall it be regulated stately, regionally, or globally according to technological peculiarity? In the study I briefly introduce about the foundations of artificial intelligence and its regulations by the European Union since creating a regional framework is highly important.

Keywords: artificial intelligence, European Union, social media, regulation

Dávid Márki: The principle of publicity in the European Court of Human Rights' practice

The right to a fair trial is a set of essential rights and requirements, and an inherent part of the administration of justice. One of the cornerstones of fair trial is the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, which provides for the possibility for the European Court of Human Rights to receive applications from any individual claiming to be the victim of a violation of the rights set fourth in the Convention. The right to a fair trial is a constantly evolving right, primarily through the law-developing role of the European Court of Human Rights. From the Court's extensive case law, it can be stated that the publicity of proceedings is a particularly important requirement. The public character of judicial proceedings protects litigants against the administration of justice in secret with no public scrutiny.

In this paper the principle of publicity is examined in three categories; (i) the practice of regarding publicity of proceedings at first instance, (ii) practice regarding publicity of proceedings before appellate courts, and (iii) practice concerning the public delivery of judgments. This paper aims to provide a comprehensive and transparent picture of the European Court of Human Rights' practice regarding the principle of publicity.

Keywords: due process, publicity, case-law, ECHR, criminal proceedings

Sulyok Márton: New Horizons in ECtHR Jurisprudence? The Relevance of Protecting Constitutional Identity

The discourse and debate on constitutional identity, until recently, was primarily focused on the internal power relations of the European Union, defining dialogue on the relationship of the EU and Member States and that of the CJEU and national constitutional jurisdictions (e.g. sovereignty- and identity-control, ultra vires review). In the past years, we find more and more significant mentions of or references to the

conceptual framework of constitutional identity. As it will be presented, most of the time it appears in concurring or dissenting opinions, with some of its elements being interpreted to the context of the case, but in *Savickis and Others v. Latvia*, in June 2022, the constitutional identity argument was first used in a majority opinion, particularly in the context of assessing the legitimacy of the stated aim of a national legislative measure on the calculation of pensions. The paper traces the development of identity-arguments in ECtHR case law and assesses the character of its use.

Keywords: constitutional identity, ECHR, discrimination, legitimate aim, Russia, Soviet Union

Tünde Szász: Is surrogacy necessary in the light of European regulations?

The study examines the situation of couples struggling with infertility and the available options in the member states of the Council of Europe, with a particular focus on the legal regulation of surrogacy. Most countries only allow the free, altruistic form of surrogacy, under strict conditions. The study argues that if a fertile woman voluntarily assists an infertile couple without infringing upon the rights of others, the implementation of surrogacy could be promoted. Surrogacy is supported by fundamental social values such as family, community cohesion, and selfless help. The study highlights that the demand for surrogacy is increasing, and its social acceptance is also growing. This is largely due to the fact that, as paid surrogacy is prohibited in most countries, many families are forced to seek alternative, sometimes illegal, solutions. The research reviews the existing regulations in the member states of the Council of Europe, pointing out that several European countries have already made progress in this area. Consequently, international cooperation could be established to support childless families.

Keywords: surrogacy, altruistic surrogacy, infertility, childlessness, paid surrogacy